

Rapport 5574

BREDA, ACHTER DE LANGE STALLEN dl.1

X.J.F. Alma

Breda, Achter de Lange Stallen

Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

X.J.F. Alma

Met bijdragen van: H.J.N. van Engeldorp Gastelaars
M. van Dinter
P. Valentijn

Colofon

ADC Rapport 5574

Breda, Achter de Lange Stallen

Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

Auteur: X.J.F. Alma

Met bijdragen van: H.J.N. van Engeldorp Gastelaars; M. van Dinter; P. Valentijn

In opdracht van: VOF Achter de Lange Stallen

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, september 2022

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

X.J.F. Alma

ISSN 1875-1067

ADC ArcheoProjecten

Postbus 1513

3800 BM Amersfoort

Tel 033 299 8181

Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	4
Samenvatting	5
1 Inleiding - H. van Engeldorp Gastelaars & X.J.F.Alma	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Vooronderzoek	8
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	10
1.4 Methoden en technieken van het veldwerk - H. van Engeldorp Gastelaars & X.J.F. Alma	13
1.5 Opzet van het rapport	17
2 Historische context van het plangebied	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Het stratenpatroon	19
2.3 Historische kaarten	21
2.4 Functie en indeling van het plangebied	28
3 Bodemopbouw - M. van Dinter	41
3.1 Inleiding	41
3.2 Methoden	41
3.3 Doel	41
3.4 Algemeen	41
3.5 Resultaten en interpretatie	43
3.5.1 Het zuidelijke deel van het plangebied	43
3.5.2 Het noordelijke deel van het plangebied	44
3.5.3 Het centrale deel van het plangebied	45
3.6 Conclusies	47
4 Sporen en structuren - X.J.F. Alma en P. Valentijn	49
4.1 Inleiding	49
4.2 Proefsleuf 1	49
4.3 Proefsleuf 2	61
4.4 Proefsleuf 3	76
4.5 Proefsleuf 4	81
4.6 Proefsleuf 5	87
4.7 Proefsleuf 6 en 8	96
4.8 Proefsleuf 7	112
4.9 Proefsleuf 9	119
4.10 Proefsleuf 10	125
5 Synthese	133
5.1 Interpretatie en chronologie van de vindplaats(en)	133
5.1.1 Inleiding	133
5.1.2 Sporen uit de Late Middeleeuwen	133
5.1.3 De Rulsloot	134
5.1.4 De begraafplaats Sint-Joostkapel	137
5.1.5 Bebouwing langs de Akkerstraat	138
5.1.6 Achtererven van de Ginnekenstraat	140
5.1.7 Bebouwing vóór 1824	142
5.1.8 Bebouwing na 1824	144
5.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	149
6 Waardering en selectieadvies	159
6.1 Waardering van de vindplaats	159
6.1.1 Inleiding	159
6.1.2 De begraafplaats en de Sint-Joostkapel	159
6.1.3 Bebouwing langs de Akkerstraat	159
6.1.4 De Rulsloot	160
6.1.5 Achtererven langs de Ginnekenstraat	161
6.1.6 Bebouwing vóór 1824	162
6.1.7 Bebouwing na 1824	162

6.2	Selectieadvies	163
6.2.1	Archeologische opgraving in één vlak vlakdekkend op dekzand	164
6.2.2	Archeologische opgraving in twee of meer vlakken	164
6.2.3	Archeologische opgraving in mogelijk twee vlakken	164
6.2.4	Archeologische begeleiding	164
	Literatuur	167
	Lijst van afbeeldingen en tabellen	168
	Bijlagen	172
	Verklarende woordenlijst	173
	Afkortingen in de database	174

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Noord-Brabant
Gemeente:	Breda
Plaats:	Breda
Toponiem:	Achter de Lange Stallen
Kaartblad:	50B
Kadastrale gegevens:	BDA00 B 7602, 6483, 8075, 7571, 7195, 7684, 7580, 4570, 7193, 8027, 4288, 3946, 7583 en 8022
Coördinaten:	112.721 / 399.783 112.832 / 399.810 112.763 / 399.632 112.783 / 399.638
Projectverantwoordelijke:	Drs. X.J.F. Alma
Bevoegde overheid:	Bureau Cultureel Erfgoed Breda
Deskundige namens de bevoegde overheid:	Drs. F.J.C. Peters
Goedkeuring rapport door de bevoegde overheid:	Drs. F.J.C. Peters
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	50887
Archiszaaknummer:	2360545100
ADC-projectcode:	4131358
Breda projectcode	BR-181-12
Complex en ABR codering:	Nederzetting Stad
Periode(n):	Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd
KNA versie:	3.2
Geomorfologische context:	Dekzand
NAP hoogte maaiveld:	230-330 cm +NAP
Maximale diepte onderzoek:	Tot op het dekzand, maximaal 44 cm +NAP
Uitvoering van het veldwerk:	11-04-12 – 08-05-2012

Samenvatting

Naar aanleiding van de voorgenomen herontwikkeling van de Molsparking, heeft ADC ArcheoProjecten in 2012 een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd om de archeologische waarde van het plangebied te bepalen.

Middels de aanleg van 10 proefsleuven verspreid over de parkeerplaats kon een goed beeld verkregen worden van de in de bodem aanwezige archeologische resten. Deze resten bleken onder te verdelen in meerdere (onderzoeks-)thema's, waaronder laatmiddeleeuwse sporen, de Rulsloot, de begraafplaats Sint-Joostkapel, bebouwing aan de Akkerstraat, bebouwing vóór 1824 en bebouwing na 1824.

In deze rapportage zullen de sporen en structuren beschreven worden aan de hand van deze thema's. Daarbij wordt er ook een relatie gelegd met historische bronnen, die een zeer bruikbare aanvulling vormden op het archeologisch onderzoek.

Tot slot wordt aan de hand van de onderzoeksresultaten een waarderings- een selectieadvies opgesteld voor de omgang met de archeologische waarden binnen het plangebied. Per thema wordt de archeologisch inhoudelijke waarde toegelicht, evenals de eventuele maatregelen ten aanzien van archeologisch vervolgonderzoek (opgraving) die daaraan verbonden zijn.

Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden

Periode	Tijd in jaren	
Nieuwe tijd:		1500 - heden
Nieuwe tijd C	1850 - heden	
Nieuwe tijd B	1650 - 1850 na Chr.	
Nieuwe tijd A	1500 - 1650 na Chr.	
Middeleeuwen:		450 - 1500 na Chr.
Late Middeleeuwen B / Late Middeleeuwen	1250 - 1500 na Chr.	
Late Middeleeuwen A / Volle Middeleeuwen	1050 - 1250 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen D / Ottoonse periode	900 - 1050 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen C / Karolingische tijd	725 - 900 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen B / Merovingische tijd	525 - 725 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen A / Volksverhuizingstijd	450 - 525 na Chr.	
Romeinse tijd:		12 voor Chr. - 450 na Chr.
Laat-Romeinse tijd	270 - 450 na Chr.	
Midden-Romeinse tijd	70 - 270 na Chr.	
Vroeg-Romeinse tijd	12 voor Chr. - 70 na Chr.	
IJzertijd:		800 - 12 voor Chr.
Late IJzertijd	250 - 12 voor Chr.	
Midden-IJzertijd	500 - 250 voor Chr.	
Vroege IJzertijd	800 - 500 voor Chr.	
Bronstijd:		2000 - 800 voor Chr.
Late Bronstijd	1100 - 800 voor Chr.	
Midden-Bronstijd	1800 - 1100 voor Chr.	
Vroege Bronstijd	2000 - 1800 voor Chr.	
Neolithicum (Jonge Steentijd):		5300 - 2000 voor Chr.
Laat-Neolithicum	2850 - 2000 voor Chr.	
Midden-Neolithicum	4200 - 2850 voor Chr.	
Vroeg-Neolithicum	5300 - 4200 voor Chr.	
Mesolithicum (Midden-Steentijd):		8800 - 4900 voor Chr.
Laat-Mesolithicum	6450 - 4900 voor Chr.	
Midden-Mesolithicum	7100 - 6450 voor Chr.	
Vroeg-Mesolithicum	8800 - 7100 voor Chr.	
Paleolithicum (Oude Steentijd):		tot 8800 voor Chr.
Laat-Paleolithicum	35.000 - 8800 voor Chr.	
Midden-Paleolithicum	300.000 - 35.000 voor Chr.	
Vroeg-Paleolithicum	tot 300.000 voor Chr.	

Bron: Archeologisch Basis Register 1992

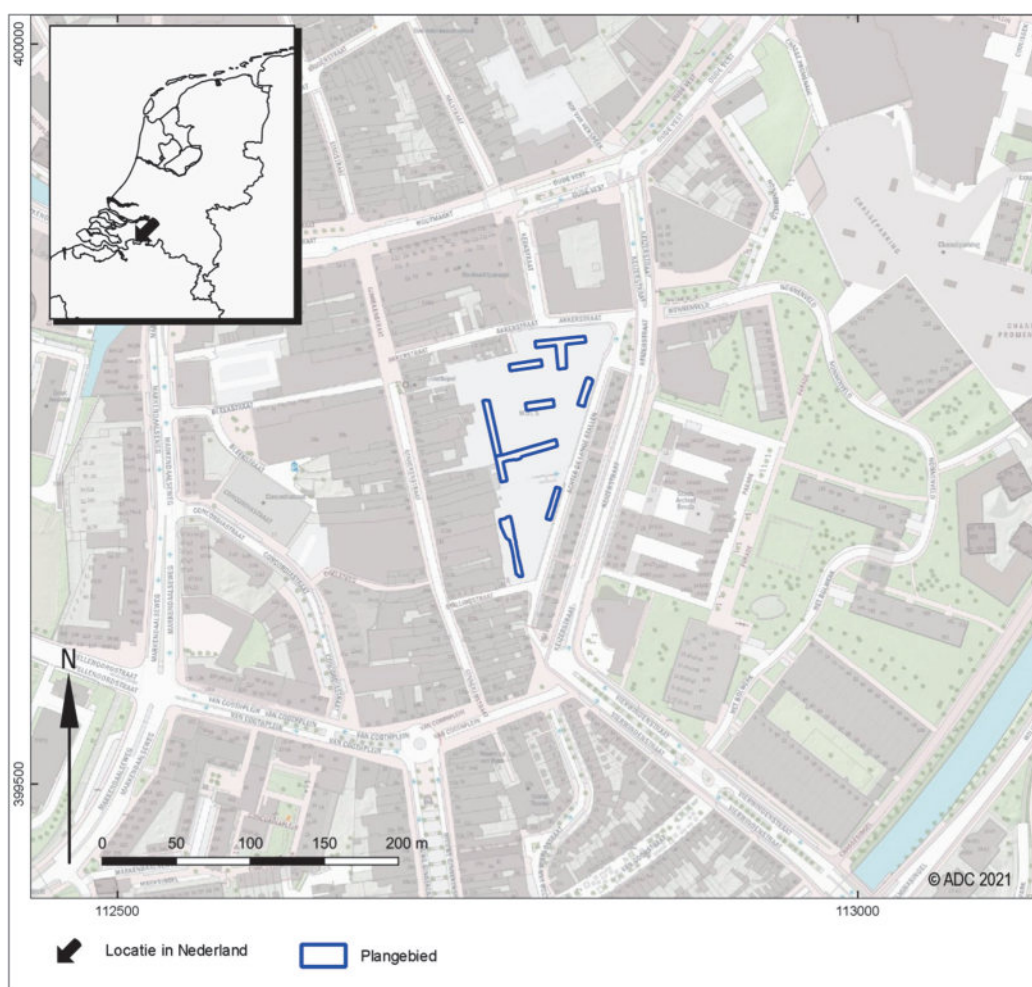
1 Inleiding

H. van Engeldorp Gastelaars en X.J.F. Alma

1.1 Algemeen

In opdracht van VOF Achter de Lange Stallen heeft ADC ArcheoProjecten een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) in de vorm van proefsleuven uitgevoerd voor het plangebied Achter de Lange Stallen (afb. 1), in het kader van geplande nieuwbouw. In het plangebied wordt nieuwbouw beoogd in de vorm van winkels en een ondergrondse parkeergarage. De bouw gaat gepaard met ingrepen in de bodem tot ongeveer 7 meter onder maaiveld.

Vooronderzoek in de vorm van bureauonderzoek en een nabijgelegen onderzoek (zie §1.2) heeft aangetoond dat op deze locatie sporen van bebouwing uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd verwacht kunnen worden. Het gaat daarbij om funderingsresten, grondsporen in de vorm van kuilen en paalkuilen en de mogelijke aanwezigheid van een sloot en de Zandpoort. Het met de bouw gepaard gaande grondverzet vormt een risico voor de in de ondergrond aanwezige archeologische waarden. Het doel van het voorliggende archeologische onderzoek is om de aanwezige archeologische sporen en vondsten in kaart te brengen en de archeologische verwachting te toetsen. Hierop gebaseerd kan een afgewogen beslissing genomen worden ten aanzien van de (al dan niet) benodigde archeologische vervolgonderzoeken.

Afb. 1 Locatie van het onderzoeksgebied.

Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 11.000 m² en is momenteel in gebruik als parkeerterrein. Het gebied ligt in de historische stadskern van Breda en wordt aan weerszijden begrensd door de Akkerstraat (noord), de Ginnekenstraat (west), de Stallingstraat en Achter de Lange Stallen (oost). In het gebied zijn 10 proefsleuven aangelegd met een totale oppervlakte van 1218 m² (totaal van vlak 1). Hiermee hebben de proefsleuven een dekkingsgraad van circa 11%.

Het veldwerk is uitgevoerd tussen 11 april 2012 en 08 mei 2012. In die periode zijn de proefsleuven aangelegd en onderzocht conform het Programma van Eisen (PvE), dat door M.L. Craane en F.J.C. Peters van Bureau Cultureel Erfgoed Breda is opgesteld.¹ Dit ontwerp is goedgekeurd door J.P.C.A. Hendriks van Bureau Cultureel Erfgoed te Breda. De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens het IVO zijn verzameld, zullen na afronding van de rapportage gedeponeerd worden in het depot van Bureau Cultureel Erfgoed te Breda.

Het veldteam bestond uit de volgende personen: X. Alma (projectverantwoordelijke), H. van Engeldorp Gastelaars (veldarcheoloog), K. van Campenhout (veldarcheoloog), A. Veenhof (veldtechnicus) en J. Warmerdam (veldtechnicus). De graaf- en grondwerkzaamheden werden voorzien vanuit Dura Vermeer; namens de opdrachtgever waren J. Ligtendag (grondwerker Dura Vermeer) en M. Coremans (kraanmachinist van de firma Dura Vermeer) bij het onderzoek betrokken. De bodemopbouw is bestudeerd door fysisch geograaf M. van Dinter. Als senior archeoloog was R. Torremans bij het onderzoek betrokken.

Aan het onderzoek namen de volgende vrijwilligers van de archeologische dienst Breda deel: A. Ansems, P. Mackenbach en L. Vermeulen.

Vanuit de bevoegde overheid is E. Peters (Bureau Cultureel Erfgoed Breda) bij het project betrokken. De contactpersoon bij de opdrachtgever Dura Vermeer is M. van der Meer.

Het vondstmateriaal is bestudeerd door S. Ostkamp (aardewerk, glas en kleipijp) en C. Nooijen (metaal). Controle en coördinatie van documentatie en vondstverwerking is uitgevoerd door M. Nieuwenhuijsen en J.W. Beestman.

1.2 Vooronderzoek

Voor het plangebied zijn verschillende bronnen beschikbaar die informatie verschaffen over de geschiedenis van het plangebied. In het Programma van Eisen is een samenvatting van informatie uit deze bronnen gebundeld.² De voornaamste informatie uit het Programma van Eisen wordt onderstaand toegelicht.

Aardwetenschappelijke gegevens

Het plangebied ligt in de overgangszone van de lage dekzandrug waarvan het centrum van Breda deel uitmaakt, naar het beekdal van de Molenlei – Rulle toe. Het grootste deel van het plangebied situeert zich op de lage dekzandrug. Het beekdal van de Molenlei – Rulle bevindt zich aan de zuidzijde van het plangebied. De Molenlei-Rulle vormt daarbij de zuidgrens van het plangebied. Op het dekzand is vanaf de Late Middeleeuwen een esdek gevormd doordat humeuze grond en stadsafval werden opgebracht om de grond vruchtbaarder te maken.

Historische situatie

Uit de Cultuurhistorische landschapsinventarisatie van Karel Leenders zijn de volgende observaties over het plangebied gemaakt.³

Het plangebied bevindt zich in de randzone van verschillende stadswijken. De westelijke helft van het plangebied is gelegen in de stadswijk Ginnekenseind, de noordoosthoek van het plangebied in de stadswijk Akkerstraat. Het noordelijk gedeelte van het plangebied wordt voor een gedeelte doorsneden door de Zandpoort.

¹ Craane en Peters, 8 november 2011

² Craane en Peters, 2011.

³ Leenders 2006.

Tot in de eerste helft van de 16^e bevindt het plangebied zich buiten de stadsmuren. De 14^e-eeuwse vestingwerken die de stad omsluiten zijn verder noordwaarts te situeren ter hoogte van de Oude Vest / Houtmarkt. De Ginnekenstraat, op dat moment reeds een voorname uitvalsweg vanuit de stad, ligt vlak ten westen van het plangebied. Langs deze weg is bebouwing ontstaan die bij de heraanleg van de vestingwerken in 1530 binnen de vesting werd opgenomen.

De Zandpoort die dwars door het plangebied liep, dateert ook uit de periode van de vestingwerken. Het plangebied is gelegen binnen de vrijheid van Breda uit 1597. In de noordwestelijke hoek van het plangebied bevindt zich het St. Joostkerkhof. Dit kerkhof hoort bij het aan de Ginnekenstraat gelegen Sint Joostkapel.

In 2003 is door Esther Vink een historisch-morfologisch onderzoek uitgevoerd van het plangebied „Achter de Lange Stallen”.⁴ Het plangebied ontleent zijn vorm aan de ruitstallen in het oosten, de Rulsloot (onder de huidige Stallingstraat) in het zuiden en de gevarieerde percelering aan de Ginnekenstraat in het westen. In het verleden kenmerkte het terrein zich door de aanwezigheid van kleine en grote hoven, waarvan een aantal zeker tot in de loop van de 19^e-eeuw voornamelijk een agrarische bestemming had. Rond 1900 werd het plangebied volgebouwd met fabrieken, werkplaatsen en woningen. Na de tweede wereldoorlog werd er niet meer bijgebouwd en alleen nog gesloopt. In 1953 staan er nog een aantal boerderijen en een aantal bedrijven waaronder twee melkfabrieken, een timmerfabriek en een garage. Daarna is in fasen alle bebouwing gesloopt. Vanaf 1986 was alle bebouwing op het terrein verdwenen en werd het hele plangebied gebruikt als parkeerterrein.

In 2004 is door Gerard Otten een artikel gepubliceerd met een onderzoeksplan voor de stadsboerderijen in Breda.⁵ Daarin wordt gesteld dat er nog vrij weinig bekend is over de aanwezigheid van stadsboerderijen gedurende de middeleeuwen. De aanwezigheid van hoven binnen het plangebied biedt een grote kans om meer over de geschiedenis van deze stadsboerderijen te weten te komen.

Archeologie

Algemeen gesproken kunnen in en rondom Breda sporen en vondsten aangetroffen worden die teruggaan tot in de Steentijd. Vroege vondsten uit de Steentijd (Paleolithicum – Neolithicum) zijn tot op heden echter schaars. Over deze vroegste bewoning is dan ook nog weinig bekend.

Grootschalig archeologisch onderzoek in het buitengebied van Breda, ook wel de opgravingen van Breda-West genoemd, hebben een fraai beeld opgeleverd van de ontwikkeling van rurale nederzettingen vanaf de bronstijd tot en met de vroege Middeleeuwen. Ook elders binnen de gemeente kon dit beeld verder getoetst worden met al dan niet kleinschaligere onderzoeken. Archeologisch onderzoek in Breda heeft uitgewezen dat het dekzandlandschap (archeoregio 4) vanaf de bronstijd vrij intensief bewoond is geweest (zie tabel 1). Naast de Bronstijd worden er bewoningsperiodes in de IJzertijd, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen onderscheiden.

In de late middeleeuwen en nieuwe tijd neemt de hoeveelheid activiteiten – en de archeologische overblijfselen daarvan – toe. Met name wordt dit teruggezien in de resultaten van opgravingen die binnen de stad zijn uitgevoerd en inzicht geven in de stadsvorming.

Voor de gemeente Breda zijn naast de sporen uit de bronstijd tot en met de vroege middeleeuwen ook de sporen uit de late middeleeuwen (de periode van stadsontwikkeling), de sporen verbonden aan de Nassaus en de sporen uit de Spaanse tijd van groot belang.

Meer projectgebied specifiek zijn er twee archeologische onderzoeken die relevant zijn voor het huidige proefsleuvenonderzoek, namelijk een onderzoek ter hoogte van Ginnekenstraat 117 en een proefsleuvenonderzoek achter de Sint Joostkapel.

Uit archeologische onderzoek van een perceel aan de Ginnekenstraat 117, gelegen langs de westzijde van het plangebied, is gebleken dat dit perceel tot de veertiende eeuw onbebouwd was

⁴ Vink 2003.

⁵ Otten 2004.

en daarna in een drietal fasen was opgehoogd.⁶ Op dit kunstmatig terpje is toen een woonhuis met bakstenen poeren gebouwd.

In 2008 is er een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door ADC ArcheoProjecten in de noordwesthoek van het plangebied waarbij resten van de Sint Joostkapel en de bijbehorende begraafplaats zijn aangetroffen.⁷ Ook werd er een bronsoven gevonden. De St. Joostkapel is een beschermd monument evenals de Ruitersallen. Het hele gebied behoort tot de nog in aanwijzing zijnde uitbreiding Beschermd Stadsgezicht Breda.

Verwachting

Op basis van de verschillende bronnen kon een gespecificeerde verwachting opgesteld worden voor het plangebied.

Uit deze vooronderzoeken blijkt dat het als gevolg van deze verschillende bebouwingsfasen waarschijnlijk is dat tijdens het archeologisch onderzoek eerst restanten van de 20^e-eeuwse bebouwing aangetroffen worden met daaronder mogelijk oudere archeologische sporen die niet zijn verstoord. Deze oudere sporen kunnen voorkomen in ophogingslagen of in de top van het dekzand. Over eventuele oudere sporenniveaus is weinig bekend.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het IVO in de vorm van proefsleuven heeft tot doel de aard, omvang en kwaliteit (gaafheid en conservering) en complexiteit vast te stellen van de vindplaats(en) in het gebied om te komen tot een definitief oordeel over de behoudenswaardigheid ervan. Daarnaast moeten gegevens verkregen worden om hetzij verder archeologisch onderzoek mogelijk te maken, hetzij adequate maatregelen voor behoud en beheer te kunnen treffen.

In het PvE zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld. Deze worden in dit rapport beantwoord op basis van hetgeen in de proefsleuven is aangetroffen. Het is echter mogelijk dat de getrokken conclusies bijgesteld moeten worden indien de vindplaats in de toekomst volledig wordt opgegraven.

De centrale vraagstelling van het onderzoek focust zich met name op het begrenzen van de verschillende soorten vindplaatsen binnen het plangebied en het vaststellen in hoeverre het archeologisch bodemarchief nog intact aanwezig is of is verstoord door de 19^e en 20^e-eeuwse industriële bebouwing

De volgende onderzoeksvragen zijn in het PvE gesteld:

Thema "gebied":

1. Welke zones (qua tijdsperiode en qua sporen) zijn binnen het plangebied aan te geven?
2. Kan de begraafplaats bij de St. Joostkapel qua vindplaats worden begrensd?
3. Zijn er sporen van de middeleeuwse bebouwing of percelering aanwezig?
4. Zijn er sporen van de industriële bebouwing aanwezig binnen het plangebied?
5. In hoeverre heeft de industriële bebouwing de oudere bewoningslagen verstoord?
6. Kan de bebouwingsgeschiedenis van de panden aan de Akkerstraat nader worden gedefinieerd?
7. Zijn er sporen van de Zandpoort aanwezig?
8. Zijn er sporen van het Rullestraatje aanwezig?
9. Zijn er sporen van de vesting uit 1530 of van latere vestingwerken aanwezig?
10. Zijn er sporen van de bewoning langs de Ginnekenstraat in het plangebied aanwezig?
11. Zijn er sporen van achter erven aanwezig?
12. Zijn er sporen van de bebouwing die te zien is op de kadastrale minuut uit 1824 aanwezig?
13. Hoe is de bodemopbouw in het gebied (tevens eventueel door middel van boringen in kaart te brengen)?
14. Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?
15. Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?
16. Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
17. Is er sprake van een esdek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?

⁶ Waarneming 46720, BR-011-84.

⁷ Verniers 2010.

18. Zijn er sporen die wijzen op middeleeuwse oorsprong van de bewoning?
19. Zijn er sporen van oudere infrastructuur aanwezig?
20. Is er bebouwing aanwezig?
21. Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd? Zijn er sporen van een legerkamp, of omwalling?
22. Zijn er nog andere (bewonings)sporen?
23. Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?
24. Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

Verder zijn er nog acht onderzoeksthema's met vraagstellingen van toepassing die zijn vertaald voor het archeologisch onderzoek in Breda-west. De Lokale Onderzoeks Agenda Breda (LOAB) gaat met name over hoe de mensen het landschap waarin ze woonden op diverse wijzen hebben ingericht en gebruikt. De nalatenschap van deze inrichting en het gebruik daarvan geeft ons de mogelijkheid inzicht te krijgen in het leef- en denkpatroon van de bewoners gedurende de late prehistorie en de middeleeuwen. De vraagstellingen bij dit thema beslaan een breed geheel, van nederzetting tot begravingen. Het doel is een beeld te creëren van het leven in de regio Breda. De aandacht bij het onderzoek naar het natuurlijke landschap is met name gericht op de niet door de mens beïnvloede omgeving c.q. die aspecten van de natuur die uiteindelijk het menselijk handelen hebben beïnvloed. Deze thema's dienen te worden geplaatst in een raamwerk waar de ontwikkeling van het landschap, de ontstaansgeschiedenis van de stad en de stedelijke samenleving centraal staan.

Thema Landschap:

25. Hoe zag de paleogeografie er uit? Wat is de geomorfologische achtergrond van het huidige landschap? Wat is de hydrologische ontwikkeling in het gebied?
26. Welke ontwikkelingen van het landschap en het milieu vonden gedurende deze periode plaats en welke invloeden hadden deze op het leefmilieu van de mens?

Thema "Bodem":

27. Hoe is de bodemopbouw in het centrum van Breda en wat is de exacte wisselwerking tussen het natuurlijk landschap en de ontwikkeling en inrichting?
28. Zijn er beekdalen aanwezig en zo ja wat is de relatie en interactie tussen mens en beekdalen?
29. Hoe zijn esdekken en cultuurlagen ontwikkeld en wat is de functie en betekenis van het landschap voor de mens?
30. In Breda komen niet alleen pleistocene zandgronden voor die worden aangeduid als het Hoge, in het noordelijke deel van Breda komen holocene afzettingen voor, het Lage. In dit deel van Breda komen moeren (veengebieden), dalletjes, dijken, beemden en donken voor. Vooral de beemden zijn een kenmerkend onderdeel van het Lage en werden als grasland werden in het verleden extensief gebruikt als hooilanden en voor het weiden van vee. Wat is de functie van, en de relatie tussen het Lage en het gebruik ervan door de mens?

Thema Flora en fauna:

31. Wat was de aard van de begroeiing van het landschap gedurende de periode late prehistorie tot en met de middeleeuwen en welke invloeden had deze op de leefwijze van de mens?
32. Welke wilde dieren kwamen in de vrije natuur in de omgeving van de nederzetting en de nederzetting zelf voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
33. Welke gedomesticeerde dieren kwamen in de omgeving van de nederzetting en in de nederzetting zelf voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
34. Verder is het van belang om informatie te verkrijgen over de lange termijnontwikkeling van de vegetatie in de regio; de verhouding tussen de gebruikte en niet-gebruikte ruimte; de agrarische economie; de voedsel economie; het gebruik van ruimte in huizen en op erven.

Thema Bewoning en Nederzetting:

35. Zijn er nederzettingssporen op het terrein aanwezig en welke datering hebben zij? Geef, indien mogelijk, een fasering binnen de nederzetting.
36. Hoe is de bewoning gestructureerd – losse erven of geconcentreerde bewoning? Is het mogelijk complete erven op dit terrein uit enige periode te onderzoeken?
37. Wat is de verklaring voor de locatiekeuze ten opzichte van het „natuurlijke” landschap en indien mogelijk het cultuurlandschap?
38. Welke relatie is er te leggen tussen eventueel in tijd opvolgende elementen in het landschap (bv nederzettingssporen en begravingen uit uiteenlopende perioden)?
39. Is er een koppeling mogelijk tussen de archeologische en de historische gegevens en archieven en welke relevantie of betekenis heeft dit?

Thema Verkaveling:

40. Zijn er sporen van verkaveling in het terrein, en zo ja wat is de aard en de wijze van aanleg van de verkaveling (sloten, greppels, afrastering, etc.)?
41. Wat is de vorm van de verkaveling en omvang van de omgrensde percelen, zowel binnen als buiten een eventuele nederzetting?
42. Welke relatie is er te leggen tussen de perceelgrenzen en de vroegste kadasterkaarten?
43. Waarvoor zijn de kavels gebruikt?

Thema Infrastructuur:

44. Komen er in het gebied sporen van paden, wegen en voorden voor en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
45. Komen er in het gebied waterbeheerstructuren voor zoals dijken, gemalen, stuwen en (afwatering)sloten en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
46. Wat is de relatie tussen de gebouwen en de diverse elementen van de infrastructuur?
47. Wat is de relatie tussen de vormen van infrastructuur en de historische gegevens over paden en wegen?

Thema Vestingbouw:

48. Zijn in het onderzoeksgebied sporen van vestingbouw of linies (onverstoord) aanwezig?
49. Welke fasen uit de vestingbouw zijn op het terrein aanwezig?
50. Zijn de sporen van vestingbouw te koppelen aan de vestingkaarten (uitgave gemeente Breda 2008)?

Thema Complextype en Ensemble:

51. Hoe kan de locatie beschreven worden in termen van ensembles van sporentypen en -clusters? Het gaat erom ensembles te typeren opgebouwd vanuit de meest eenvoudige vorm tot de meest samengestelde vorm. Deze getypeerde (representatieve of juist uitzonderlijke) ensembles hebben de functie van bouwsteen in de beschrijving van de aard van het gehele complextype.
52. Het verkrijgen van inzicht in de lange termijnontwikkeling van de bewoning in de regio en daaraan gerelateerd het gebruik van de ruimte.
Inzicht krijgen in de begrenzing en het karakter van de bewoningssporen; inzicht krijgen in de ruimtelijke en chronologische relatie tussen bewoningssporen uit verschillende perioden; vraagstukken omtrent continuïteit en discontinuïteit in bewoning beantwoorden; inzicht krijgen in de functie en het gebruik van zones in het landschap, bijvoorbeeld de situering van “site” en “off-site”, nederzetting en grafvelden, dekzandrug en beekdal.

1.4 Methoden en technieken van het veldwerk

H. van Engeldorp Gastelaars en X.J.F. Alma

Het onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 3.2 en het door de gemeente Breda opgestelde PvE.⁸ Tijdens het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) zijn 10 proefsleuven aangelegd (Afb. 2), waarbij de oorspronkelijke planning vanuit het PvE is aangehouden. De voorgestelde meest westelijke proefsleuf is in 3 fasen opgegraven, omdat de doorstroom van verkeer en voetgangers naar de Ginnekenstraat niet gehinderd mocht worden.

Algemene werkwijze

Voorafgaand aan het proefsleuvenonderzoek heeft een archeologische begeleiding plaatsgevonden van een milieukundig onderzoek. Tijdens het milieukundig onderzoek zijn verspreid over het terrein proefputjes gegraven met een omvang van 2 bij 0,5 m en een diepte tussen 1 en 2 m onder maaiveld.

Het veldwerk is uitgevoerd van 11 april tot en met 8 mei 2012. Vanuit de opdrachtgever Dura Vermeer zijn de voorzieningen voor het grondwerk geleverd, zoals de inzet van een graafmachine, asfalt verwijderen en afvoeren en herbestraten.

Voorafgaand aan het graafwerk is op de locatie van de proefsleuven het asfalt van het parkeerterrein ingezaagd. Vervolgens kon het asfalt eenvoudig verwijderd worden door de kraan. Het graafwerk is verricht door een bandenkraan met gladde bak. Het vlak is laagsgewijs verdiept tot op het niveau waarop grondsporen of muurwerk zich begonnen af te tekenen. Waar mogelijk is het vlak met de kraan of met de hand verder verdiept naar vlak 2, in één werkput (8) is ook een derde vlak aangelegd. Puin dat tijdens de graafwerkzaamheden werd aangetroffen, is afgevoerd. Bij het terugstorten van de verwijderde grond werd het ontbrekende volume aangevuld met schoon zand. Dit werd aangetrild, waarna is herbestaat. De putten werden omgeven door geschoorde hekken zodat de onderzoekslocaties beveiligd werden tegen veiligheidsrisico's, diefstal en vernieling.

De proefsleuven waren 4 tot 5 m breed en van variërende lengte. In elke proefsleuf zijn minstens 2 vlakken aangelegd waar dit mogelijk was. Als er muurwerk werd aangetroffen, werd daaromheen verdiept tot op het dekzand om te controleren of hier oudere sporen aanwezig waren. Op sommige locaties werd (zeer) recent muurwerk na overleg met het bevoegd gezag verwijderd om op een dieper niveau de aan- of afwezigheid van sporen te kunnen controleren. De proefsleuven hadden een dekkingsgraad van 11% van het gehele terrein en zijn in twee tot drie vlakken onderzocht. In totaal is ca. 2350 m² onderzocht met de volgende verdeling: vlak 1: 1218 m²; vlak 2: 1116 m²; vlak 3: 10 m²).

Vondsten werden per spoor en per laag verzameld. Aanlegvondsten die niet aan sporen konden worden toegewezen, werden verzameld in vakken van 4 bij 5 m. Hiervoor zijn de vondstkaartjes van bureau Cultureel Erfgoed van de gemeente Breda gebruikt.

Grondsporen zijn direct ingekrast. Vervolgens is het vlak met ieder spoor daarin gefotografeerd en getekend met behulp van de robotic Total Station, waarbij om de 4 m een waterpashoogte is bepaald. De maaiveldhoogte werd om de 4 m langs de putrand bepaald. Alle veldgegevens werden ingevuld in het programma ArcheoLink, zoals gebruikt wordt door het Bureau Cultureel Erfgoed.

De vlakken en de stort zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht. Metaalvondsten zijn als puntvondst ingemeten.

Bakstenen structuren werden opgeschoond, gefotografeerd, beschreven en getekend met behulp van de rTS. Bouwelementen werden gedocumenteerd met behulp van de spoorbeschrijvingsformulieren van het Bureau Cultureel Erfgoed. In ieder geval werden van de bovenzijde, de onderzijde en van iedere versnijding de hoogtematen genomen. De hoogtematen werden, indien mogelijk, in ieder geval aan het begin en einde van de betreffende muur genomen, alsmede op de

⁸ Craane en Peters 2012.

hoeken en aanhechtingen. Bouwkundige details zoals fasering of reparaties werden zo nauwgezet mogelijk vastgelegd op formulieren en middels een foto. De muurstructuren werden beschreven en de baksteen formaten werden opgemeten. De 10 lagenmaat werd waar mogelijk genoteerd. Het metselverband en de relatie met het aangrenzende muurwerk werden beschreven. Bij stenen vloeren werd het plavuís-patroon genoteerd. Hierbij werd gelet op slijtagesporen en aanwijzingen voor de (functionele) indeling en herstellingen.

Tijdens het aanleggen van het diepste vlak werden waar mogelijk en onderzoeksrelevant, putprofielen aangelegd. Deze werden gefotografeerd en getekend (op schaal 1:20) en beschreven door een fysisch geograaf.

Om tot een goede waardering van de vindplaats te komen, was het van belang om onvolledige en onduidelijke structuren zoveel mogelijk bloot te leggen. Ook moesten alle sporen gecoupeerd worden als zou blijken dat het onderzoek geen vervolg krijgt, maar in overleg met het bevoegd gezag en uit de grote hoeveelheid aangetroffen sporen bleek al snel dat vervolgonderzoek voor deze locatie noodzakelijk is. Daarom werden alleen die sporen gecoupeerd die geen deel uitmaakten van een structuur, die onduidelijk waren of om de aard te bepalen. Deze werden vervolgens getekend en gefotografeerd.

Ten behoeve van het onderzoek naar de vroegere vegetatie werd een pollenmonster genomen uit een profiel met een donkere humeuze depressie aan de westzijde van de onderzoekslocatie. Hier werd eveneens een OSL monster uit genomen om uitsluitel te geven over de datering. Uit diepe, humeuze sporen en uit een beerton werden monsters genomen voor het onderzoek naar zaden.⁹

Werkwijze en doelstelling per proefsleuf

De ligging van de proefsleuven was vooraf bepaald aan de hand van de interpretatie van de archeologische verwachting, het historisch kaartmateriaal en de al uitgevoerde onderzoeken. Op afbeelding 2 is de locatie van de aangelegde proefsleuven afgebeeld. Detailkaarten van de proefsleuven (eerste en twee vlak, vlak- en maaiveldhoogtes) kunnen in de bijlage geraadpleegd worden.

Werkput 1

De eerste werkput is de meest zuidelijke put binnen het plangebied en heeft een lengte van ca. 40 m, met grofweg een zuid-noord oriëntatie. De doelstelling van de werkput vooraf was om de (achter)erven van de Ginnekenstraat in kaart te brengen.

De aanleg van de put is gestart in het zuiden en tot ca. 20 m werd relatief weinig muurwerk aangetroffen, waardoor twee vlakken aangelegd konden worden: vlak 1 ligt tussen ca. 1,90 m en 1,60 m +NAP, en vlak 2 tussen 1,25 en 1 m +NAP, beiden aflopend van zuid naar noord. Vanaf ca. 20 m (ter hoogte van de zuidzijde van spoor 17) werd de dichtheid aan muurwerk hoog en om deze structuren te behouden werd vanaf daar slechts 1 vlak aangelegd, tussen 1,40 en 1,50 m +NAP. Dit vlak ligt dus halverwege de vlakken in de zuidelijke helft van de werkput, maar heeft geen apart vlaknummer gekregen; de sporen uit de noordelijke helft werden opgetekend onder vlak 2 (vlak 1 bevat in de noordelijke helft de muurwerken die net onder het oppervlak werden aangetroffen).

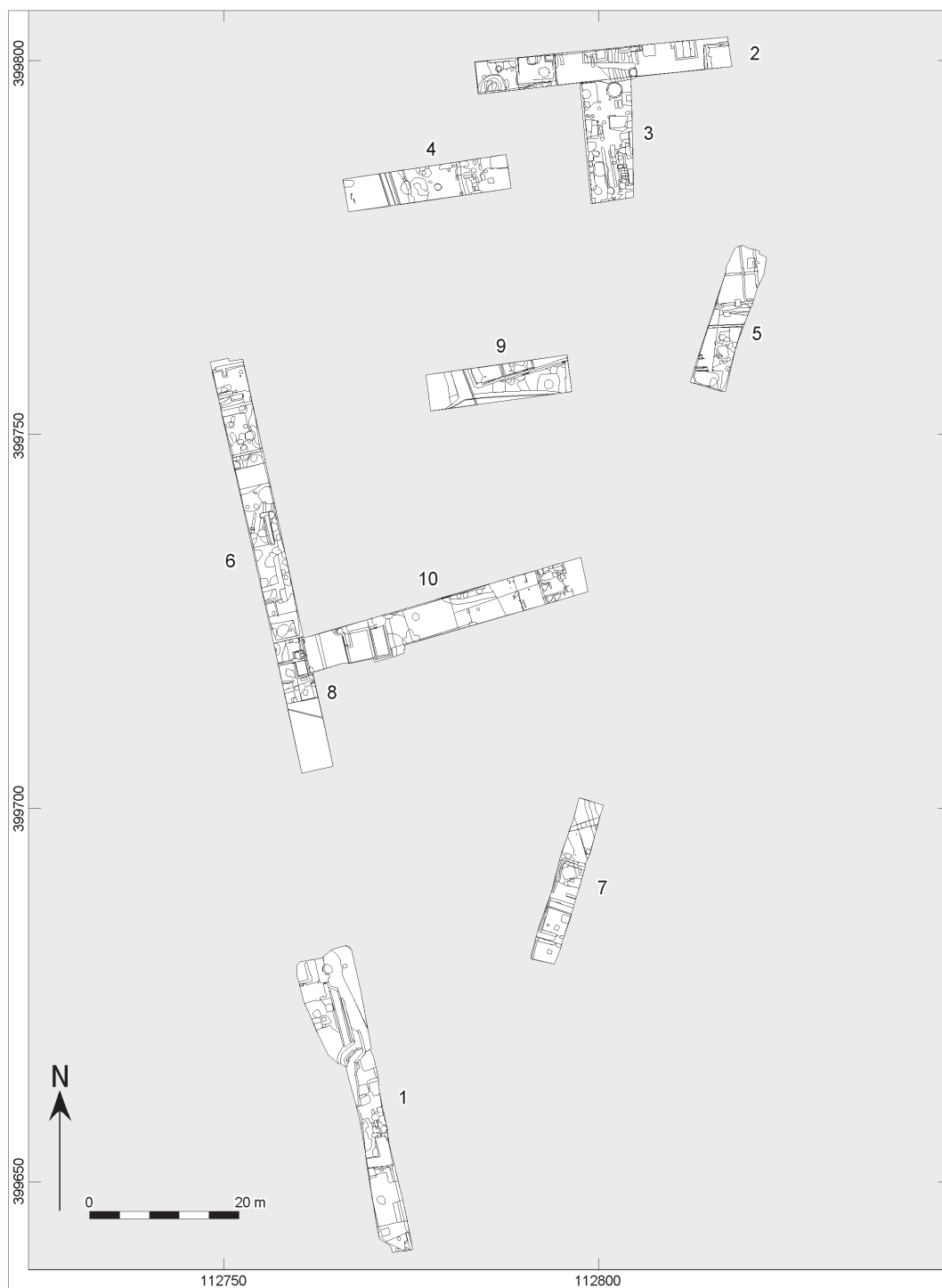
Werkput 2

Werkput 2 is aangelegd aan de noordzijde van het plangebied. De doelstelling van deze werkput vooraf was om de bebouwing langs de Akkerstraat te traceren.

De proefsleuf meet circa 34m bij 4,2m en heeft een oost-west oriëntatie. Daarmee ligt de sleuf parallel aan de naastgelegen Akkerstraat.

Bij de aanleg van de proefsleuf werd direct onder het maaiveld klinker bestrating aangetroffen. Aangezien dit recente bestrating betreft, is deze direct verwijderd. Daarna is doorverdiept tot een eerste vlak niveau. Dit eerste vlak werd aangelegd op ca. 0,8 tot 1m onder maaiveld (oplopend vanaf circa 1,9 m +NAP oostelijk tot 2,25 m +NAP westelijk). Na aanleg en documentatie van het eerste vlak is verder verdiept tot aan de natuurlijke bodem. Dit niveau ligt op 1,65 tot 1,9 m +NAP en daarmee op 1,2 tot 1,5 m onder maaiveld.

⁹ Thema landschap en bodem.

Afb. 2 Puttenplan van de aangelegde proefsleuven.

Werkput 3

Werkput 3 ligt haaks op werkput 2 en heeft daarmee een noord – zuid oriëntatie. De put sluit aan op het centrale deel van werkput 2 en heeft de zelfde doelstelling, namelijk om de bebouwing langs de Akkerstraat te traceren. De werkput is iets taps toelopend aangelegd met een breedte van 6,9 m in het noordelijke deel en 5,9 m in het zuidelijke deel en een lengte van iets meer dan 16 m. Er zijn twee vlakken aangelegd met een eerste vlak op gemiddeld 2,25 m +NAP en een tweede vlak op gemiddeld 1,95 m +NAP. Het eerste vlak wordt vooral gekenmerkt door recent te dateren sporen, op enkele muurresten uit vroegere tijden na. Hierop is vrij snel doorverdiept naar het tweede vlak. Het maaiveld lag op 3,15 m +NAP.

Werkput 4

De werkput is in twee vlakken onderzocht en had als doelstelling om de begrenzing van de begraafplaats van de Sint Joostkapel vast te stellen.

De maaiveldhoogte loopt vanuit het westen (3,26 m +NAP) licht af in oostelijke richting (3,12m +NAP). Het eerste vlak werd aangelegd op gemiddeld 1m onder maaiveld (tussen 2 en 2,16 m +NAP). Na aanleg en documentatie van het eerste vlak is verder verdiept tot een tweede vlakniveau dat varieerde tussen 1,6 en 1,85 m +NAP (gemiddeld 1,5 m onder maaiveld).

In het westelijke deel van de werkput, alwaar het grafveld van de Sint Joostkapel werd verwacht, is slechts één vlak aangelegd, namelijk op het niveau waarop de eerste begravingen zichtbaar werden.

Werkput 5

Langs de oostzijde van het plangebied is werkput 5 aangelegd. De werkput heeft een min of meer noordoost – zuidwest oriëntatie en ligt daarmee parallel aan de straat Achter de Lange Stallen. De werkput is bijna 20m lang en circa 4,5 m breed.

Vanuit het zuidelijke deel van de werkput loopt het maaiveld geleidelijk iets op van 2,6m +NAP tot aan 2,9m +NAP. In de werkput zijn twee vlakken aangelegd, een eerste vlak op een variabel niveau van gemiddeld 1,8m +NAP in het zuidelijke deel van de werkput en 2,2m +NAP in het noordelijke deel. Dit niveau verschil hangt samen met aangetroffen muurwerk en vloerdelen in het noordelijke deel van de werkput. In de zuidelijke helft van de werkput is een tweede vlak aangelegd tot maximaal 1,4m +NAP. Het muurwerk en vlak 1 in de noordelijke helft is niet verdiept.

Werkput 6 en 8

Aangezien de beide werkputten 6 en 8 in elkaars verlengde liggen, zullen deze hier gezamenlijk besproken worden. De werkputten zijn noord zuid georiënteerd en hebben een gezamenlijke lengte van 55m. De breedte varieert tussen 4 en 4,5m. Het zuidelijke deel van werkput 8 is over een lengte van bijna 10m niet aangelegd in verband met bodemverontreiniging. Ter compensatie van dit oppervlakte, is werkput 8 naar de oostzijde uitgebreid in het verlengde van werkput 10. In beide werkputten zijn twee vlakken aangelegd.

De maaiveldhoogte kent een licht variërend verloop. Het zuidelijke deel van werkput 8 ligt op een hoogte van circa 2,9m +NAP en loopt naar het noorden toe tot 3,2m +NAP in het centrale deel, waarna de maaiveldhoogte weer licht afneemt tot 2,95m +NAP om vervolgens weer te stijgen tot 3,26 m +NAP in het uiterste noordelijke deel van proefsleuf 6.

Het eerste vlak is al naar gelang het aantreffen dan wel ontbreken van sporen op een variabel niveau aangelegd. In het zuidelijke deel van werkput 8 is het vlak kort onder het maaiveld aangelegd (2,9m +NAP), terwijl het centraal noordelijke deel vaak al tot 1,8 á 2 m +NAP verdiept kon worden. Met uitzondering van het zuidelijke deel van werkput 8, waar het vlak niet dieper dan 2,5m +NAP aangelegd kon worden, is in het grootste deel van beide werkputten het tweede vlak op de top van de natuurlijke bodem aangelegd. De natuurlijke bodem laat een fluctuatie zien van circa 1,5 m +NAP in het zuidelijke deel, oplopend naar het noorden toe tot 1,9m + NAP.

De werkput beslaat het westelijke deel het plangebied en kan daarmee meer inzicht bieden in de erven of hoven achter de woningen aan de Ginnekenstraat.

Werkput 7

Werkput 7 ligt aan de zuidoostzijde van het plangebied en heeft een zuidwest – noordoost oriëntatie. Daarmee ligt de werkput parallel aan de straat 'Achter de Lange Stallen'. De proefsleuf is circa 22m lang.

De hoogte van het maaiveld kent nauwelijks variatie en ligt tussen 2,34 en 2,41 m +NAP.

Een eerste vlak is aangelegd op een variabele diepte van 1,12 tot 1,85m +NAP. Met name ter hoogte van muurwerk is in eerste instantie het vlak op een hogere niveau aangelegd. Later is op deze locaties naar een tweede vlak verdiept tot in de top van het gele dekzand (C-horizont), zo rond 1,2m +NAP.

De doelstelling van de proefsleuf was om de aanwezigheid van de Rulle vast te stellen.

Werkput 9

Centraal in het plangebied is werkput 9 aangelegd met een oost – west oriëntatie. De werkput is gesitueerd ter hoogte van de vroegere Zandpoort.

De put meet bijna 20 bij 5m. De maaiveldhoogte van de werkput ligt vrij stabiel tussen 2,8 en 3m +NAP. Een eerste vlak is in het centrale en oostelijke deel van de werkput aangelegd op 1,8 tot 2,3 m +NAP, wat gelijk staat aan ongeveer 0,5 tot 1m onder maaiveld. In het westelijke deel van de werkput is het eerste vlak direct dieper aangelegd op 1,2 tot 1,3m +NAP, oftewel, 1,5 tot 2 m onder maaiveld. In het centrale en oostelijke deel van de werkput is na registratie van het eerste niveau, een tweede vlak aangelegd op een vergelijkbaar niveau, namelijk op 1,1 tot 1,4m +NAP.

Werkput 10

Werkput 10 ligt in het centrale deel van het plangebied en ligt tevens in het verlengde van werkput 8. Evenals werkput 9 is deze proefsleuf gesitueerd ter hoogte van de Zandpoort.

De werkput is oost – west georiënteerd en meet circa 30 bij 5m. Aan het maaiveld loopt de put iets af van west naar oost (respectievelijk van 3,0 naar 2,8 m +NAP).

In een groot deel van de werkput is het eerste vlak direct in de top van de natuurlijke bodem aangelegd, gemiddeld op 1,25 tot 1,55m +NAP. Alleen in het oostelijke deel waar muurwerk ligt, is het vlak hoger aangelegd op gemiddeld 2,2 m +NAP. In de westelijke helft van de werkput is een tweede vlak aangelegd tussen 0,4 en 1,2m +NAP.

Veiligheidskunde maatregelen

Voor het gehele plangebied is in 1998 een verkennend milieukundig onderzoek uitgevoerd waaruit een aantal verdachte locaties naar voren zijn gekomen. In 2012 is opnieuw een milieukundig onderzoek uitgevoerd door Oranjewoud, waaronder een aanvullend asbestonderzoek. Uit de resultaten van het milieukundig onderzoek kwam naar voren dat enkele locaties aandacht behoeften. Door middel van een beperkte aanpassing in het puttenplan kon één vervuilde locatie aan de noordzijde van het terrein omzeild worden. Een vervuilde locatie aan de noordwestzijde viel buiten de zone van het huidige onderzoek. Op één locatie was een wijziging van het puttenplan niet mogelijk. Dit deel is buiten het huidige onderzoek gelaten en is niet onderzocht (onderbreking meest westelijke sleuf 6 en 8). Afgezien van deze verontreinigde zones komen over het gehele terrein matige verontreinigingen voor. Hierdoor is het gebied op sommige locaties geclassificeerd als klasse “industrie”. Er werden passende maatregelen genomen om de veiligheid van het archeologisch personeel, vrijwilligers en omstanders te garanderen. Het personeel en de vrijwilligers werden uitgerust met een stofdichte overall, laarzen en handschoenen en werden vooraf geïnformeerd over de risico's en de maatregelen van het werken in verontreinigde grond. De onderzoekslocaties werden met hekwerken afgeschermd, zodat omstanders de locatie niet konden betreden en niet in aanraking konden komen met de verontreinigde grond.

1.5 Opzet van het rapport

Dit rapport betreft een standaardrapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.2 -specificatie VS05, VS06 en VS07). In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de eerste conclusies volgen. Dit onderzoek vormt geen eindstation, maar de basis van waaruit verder synthetiserend onderzoek kan plaatsvinden

Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk met de onderzoeksmethodiek volgt in hoofdstuk 2 de beschrijving van de historische context van het plangebied. Vanwege de ligging van het plangebied in het historische centrum van Breda zijn verschillende (historische) bronnen beschikbaar die een licht kunnen werpen op de ontwikkeling van het plangebied in de afgelopen eeuwen. In hoofdstuk 2 wordt verder op deze geschiedenis ingegaan. Hiermee kan bij de bespreking van de archeologische resultaten ook al direct een relatie gelegd worden met de beschikbare historische achtergrondkennis.

In hoofdstuk 3 zal de bodemopbouw van het plangebied besproken worden aan de hand van de geregistreerde bodemprofielen. Daarbij zal per deelzone een impressie van de bodemopbouw geschetst worden.

Hoofdstuk 4 staat in het teken van de beschrijving van de sporen en structuren die bij de aanleg van de proefsleuven zijn aangetroffen. Er is ervoor gekozen om de sporen en structuren per werkput te bespreken, waarbij een indeling in thema's wordt aangehouden. Bij de uitwerking bleek immers dat een groot deel van de sporen gekoppeld kan worden aan (historisch) bekende waarden zoals industriële complexen, bebouwing etc. Waar dit mogelijk was, zijn de sporen direct binnen deze interpretatie besproken. Ook het aangetroffen vondstmateriaal zal direct in relatie tot deze contexten behandeld worden.

Hoofdstuk 5 vormt de synthese van het onderzoek. In eerste instantie zal een chronologisch beeld geschetst worden aan de hand van de interpretatie van de sporen en structuren van het proefsleuvenonderzoek. Aansluitend zullen de onderzoeksvragen beantwoord worden.

Tot slot zal in hoofdstuk 6 het waarderings- en selectieadvies toegelicht worden. Bij het proefsleuvenonderzoek konden meerdere vindplaatsen onderscheiden worden, die per vindplaats gewaardeerd zullen worden. In het selectieadvies zal toelichting gegeven worden op de noodzakelijk omgang met deze vindplaatsen en archeologische waarden binnen het plangebied.

Achterin het rapport zijn bijlagen, een verklarende woordenlijst en een lijst met gebruikte afkortingen in de database opgenomen.

2 Historische context van het plangebied

2.1 Inleiding

Bij de beschrijving van het reeds uitgevoerde vooronderzoek en het programma van maatregelen in paragraaf 1.2 is al kort stilgestaan bij de resultaten van het voorafgaande (archeologische) onderzoek binnen en in de omgeving van het plangebied. In dit hoofdstuk zal dieper worden ingegaan specifiek op de historische context van het plangebied, dit met als doel de archeologische resultaten van het proefsleuvenonderzoek beter in (historische) context te kunnen plaatsen. Vanwege de ligging van het plangebied in het historische centrum van de stad, zijn er verschillende historische bronnen die een inkijk kunnen geven in de geschiedenis en ontwikkeling van het plangebied. Archeologische vondsten en resten kunnen hieraan gekoppeld worden zoals we in de navolgende hoofdstukken zullen zien.

In 2003 heeft Esther Vink een historisch morfologisch onderzoek uitgevoerd naar het gebied gelegen tussen de Ginnekenstraat (west), de Akkerstraat (noord), Keizerstraat (oost) en het van Coothplein (zuid). In het historisch morfologisch onderzoek schetst Vink de ontstaansgeschiedenis van dit gebied aan de hand van archiefmateriaal.

Het huidige archeologische onderzoeksgebied valt volledig binnen de contouren van dit historisch morfologisch onderzoek. Het door Vink uitgevoerde onderzoek is daarmee ook direct de voornaamste bron voor de beschrijving van de geschiedenis van het plangebied op basis van historische bronnen.

In de navolgende paragrafen zal de ontwikkeling van het plangebied gebaseerd op historische bronnen verder besproken worden. Veel kennis en informatie is daarbij ontleend aan het historisch morfologisch onderzoek dat is uitgevoerd door Vink, en is waar mogelijk of nodig aangevuld met andere historische bronnen en beschrijvingen. De beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis is daarbij zoveel mogelijk toegespitst op de informatie die van belang is voor de interpretatie van het archeologisch onderzoek. Minder van belang zijn bijvoorbeeld de overdrachten van percelen tussen eigenaren, voor deze informatie wordt verwezen naar de studie van Vink. Ook bijvoorbeeld verschuivingen van perceelsgrenzen zullen enkel besproken worden binnen de kaders van de ontwikkeling van bebouwing of anderszins archeologisch traceerbare aspecten.

2.2 Het stratenpatroon

Het plangebied situeert zich aan de zuidzijde van het historische centrum van Breda. Het ligt buiten de middeleeuwse stadsmuur, die zich een paar honderd meter verder naar het noorden bevond, namelijk ter hoogte van de Oude Vest / Karnemelkstraat. Bij de aanpassingen aan de vestingwerken in de loop van de eerste helft van de 16^e eeuw, komt het plangebied alsnog binnen de (nieuwe) vestingwerken te liggen.

Deze oorsprong bepaalt ook ten dele de inrichting en het gebruik van het plangebied. Dit kan in eerste instantie geïllustreerd worden aan de hand van het omliggende stratenpatroon, waarbij de bebouwing langs de Ginnekenstraat de westelijke begrenzing vormt, de Akkerstraat de noordelijke begrenzing, de Achter de Lange Stallen de oostelijke begrenzing en de Stallingstraat de zuidelijke begrenzing. In de volgende paragrafen zal kort de oorsprong van deze straten worden besproken.

Afb. 3 Het plangebied op de kaart van Blaeu uit 1648. Met een groene lijn is de Ginnekenstraat aangeduid en met een blauwe lijn de Akkerstraat. Langs de oostzijde liggen de vestingwerken waaraan later de ruiterbarakken 'De Lange Stallen' worden gebouwd.

Ginnekenstraat

De Ginnekenstraat vormt van oudsher de zuidelijke uitvalsweg vanuit het stadscentrum en gaat waarschijnlijk terug tot in de 13e eeuw.¹⁰ De Ginnekenstraat is daarmee één van de oudste straten van Breda. De bebouwing langs deze straat ontstaat al vroeg in de 14e/15e eeuw. Zo kon bij archeologisch onderzoek aan de Ginnekenstraat 117 (BR-011-84) bijvoorbeeld vastgesteld worden dat het perceel tot de 14e eeuw onbebouwd was gebleven, waarna het in drie fasen opgehoogd werd. De bebouwing bestond uit een woonhuis met bakstenen poeren, aangelegd op een kunstmatig terpje.

De functie als zuidelijke uitvalsweg heeft de Ginnekenstraat lang weten te behouden en valt tevens duidelijk van de historische kaarten te herleiden.

Akkerstraat

De ten noorden van het plangebied gelegen Akkerstraat vormt een zijstraat van de Ginnekenstraat. De oorsprong van de Akkerstraat gaat eveneens al terug tot in de Middeleeuwen (14^e/15^e eeuw). De Akkerstraat liep vermoedelijk vanaf de Ginnekenstraat verder in oostelijke richting door tot aan de Lovensdijk.¹¹ Pas na de aanleg van nieuwe vestingwerken in 1531-1535 werd de straat afgesneden en in 1682 werd de straat verder ingekort.

Bronnen van vóór 1600 zouden er volgens historicus Jacques van Hooijdonk op wijzen dat de gehele zuidzijde van de Akkerstraat tot ver buiten de vestingwerken in de eerste decennia van de 16^e eeuw in eigendom was van een zekere Henrick Fraey.¹² Aan de Akkerstraat werden in deze periode kamers gebouwd, zowel ter hoogte van de Sint-Joostkapel als meer oostelijk tegen de Keizerstraat aan. Ook in de 17^e eeuw en later is de zuidzijde van de Akkerstraat volledig bebouwd.

Zandpoort

Vanaf de Akkerstraat liep in zuidelijke richting een doodlopende steeg, die in de 19^e eeuw de naam Zandpoort kreeg.¹³ De oorsprong van deze steeg gaat waarschijnlijk terug tot tenminste de 17^e eeuw. Verondersteld wordt dat de steeg op dat moment een pad was ten oosten langs de Rulsloot. De steeg verschaftte vanaf de Akkerstraat toegang tot de hoven die verder achter de erven en hoven aan de Ginnekenstraat en Akkerstraat gelegen waren. In vestbrieven gedateerd rond 1620 wordt een poortje en een brug (vermoedelijk over de rulsloot) vermeld die toegang gaven tot de Akkerstraat.¹⁴

In de 19^e eeuw is de steeg vermoedelijk verbreed na het dempen van de Rulsloot en kreeg het de naam Zandpoort. Op dat moment is het nog steeds een onverhard pad. De steeg is voorzien van een (houten) poort aan de Akkerstraat.

¹⁰ <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/ginnekenstraat-centrum/>

¹¹ <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/akkerstraat-centrum>

¹² Vink, pag 13-14.

¹³ <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/zandpoort-centrum>

¹⁴ Vink, pag. 12.

Achter de Lange Stallen

De straat Achter de Lange stallen vormt de oostelijke begrenzing van het plangebied en ligt direct ten westen van en parallel aan de 18^e-eeuwse ruiterswallen. Deze ruiterswallen zijn in 1713 opgericht achter de vestingwallen van die tijd. De houten stallen uit 1713 zijn in 1764 vervangen door stenen stallen. In 1868 werden deze stenen stallen van een extra verdieping voorzien. De naamgeving Achter de Lange Stallen stamt uit de 19^e eeuw.¹⁵

Stallingstraat

Tot slot wordt het plangebied in het uiterste zuidelijke deel begrensd door de Stallingstraat. Deze straat wordt in 1804 voor het eerst genoemd als de Rul.¹⁶ De Rul verwijst naar een riviervest, wat zeer waarschijnlijk op deze locatie lag en onderstaand verder beschreven wordt.

De Rul en de Rulsloot¹⁷

Weliswaar niet behorend tot het stratenpatroon, maar wel een bepalend element binnen het plangebied is de Rul en de daartoe behorende rulsloot. De Rul is een klein riviervest dat direct ten zuiden van het plangebied stroomde, op de locatie van de hedendaagse Stallingstraat. Verondersteld wordt dat het riviervest de Rul ontsprong in de Zandbergen.¹⁸ Het kruiste de Ginnekenstraat en kwam uiteindelijk in de Mark uit. Mogelijk is de Rul ter hoogte van de Stallingstraat gedempt in 1682 bij de wijzigingen aan de vestingwerken en de bouw van de Lange Stallen. Het westelijke deel van de Rul is pas in het midden van de 19^e eeuw gedempt. Vanaf het achterterrein ten oosten van de Ginnekenstraat werd via een sloot (overtollig) water afgevoerd op de Rul. Deze sloot wordt ook wel de schouwsloot of de Rulsloot genoemd. De afwatering was vermoedelijk in functie van de laaggelegen gebieden. De sloot had zowel een vertakking naar het noorden (over het huidige plangebied, de Molspark) als ook naar het zuiden toe. Van de noordelijke tak wordt vermoed dat deze doodliep tegen de Akkerstraat aan. In zuidelijke richting is de Rulsloot aangesneden bij recent uitgevoerd archeologisch onderzoek ter hoogte van de huidige Mezz.¹⁹ Vermeldingen van de rulsloot in archieven gaan terug tot in de vroege 16^e eeuw.²⁰

2.3 Historische kaarten

In het vorige subhoofdstuk 2.1 zijn de omliggende straten van het plangebied beschreven aan de hand van met name archiefbronnen. Een tweede belangrijke informatie bron over de ontwikkeling van het plangebied zijn historische kaarten. In de volgende paragrafen zullen een aantal van de beschikbare kaarten de revue passeren, waarbij in het oog moet worden gehouden dat er verschillen zijn in gedetailleerdheid en accuraatheid van de kaarten. Tezamen geven de kaarten echter een mooie inkijk op de ontwikkeling van het plangebied.

Historische kaarten uit de 16^e – 18^e eeuw

Drie kaarten leveren een vrij aardig beeld op van de situatie van het plangebied in de 17^e eeuw. Ondanks dat er verschillen zijn in detaillering tussen de kaarten, vormen ze tezamen een redelijk goed en compleet beeld.

Op de oudste kaart van Denis van Alsloot uit 1625 (afb. 4) is het wegennet met de Ginnekenstraat en de Akkerstraat ingetekend. Langs de wegen staat bebouwing aangeduid, zij het relatief schetsmatig zonder duidelijk te onderscheiden individuele gebouwen. De Rul is herkenbaar, lopend vanaf de Mark, de Ginnekenstraat kruisend en haar weg vervolgend in oostelijke richting tot aan de vestingwerken. Vanaf de Rul is in noordelijke richting een aftakking zichtbaar, waarvan verondersteld kan worden dat dit de Rulsloot betreft. De Rulsloot buigt vlak voor de Akkerstraat in oostelijke richting af naar de vestingwerken. Dit lijkt op basis van latere kaarten en vertekening te zijn. Tevens kent de rulsloot twee andere, kleinere aftakkingen in oostelijke richting die evenmin op latere kaarten voorkomen. Het gebruik van het binnenterrein tussen de Ginnekenstraat, Akkerstraat en de vestingwerken staat niet specifiek aangeduid. Zo is bijvoorbeeld geen percelering zichtbaar. Het binnenterrein is open en onbebouwd ingetekend.

¹⁵ Vink, pag. 11.

¹⁶ <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/stallingstraat-centrum>

¹⁷ <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/stallingstraat-centrum>

¹⁸ Henk Muntjewerff en Harry Gerritsen

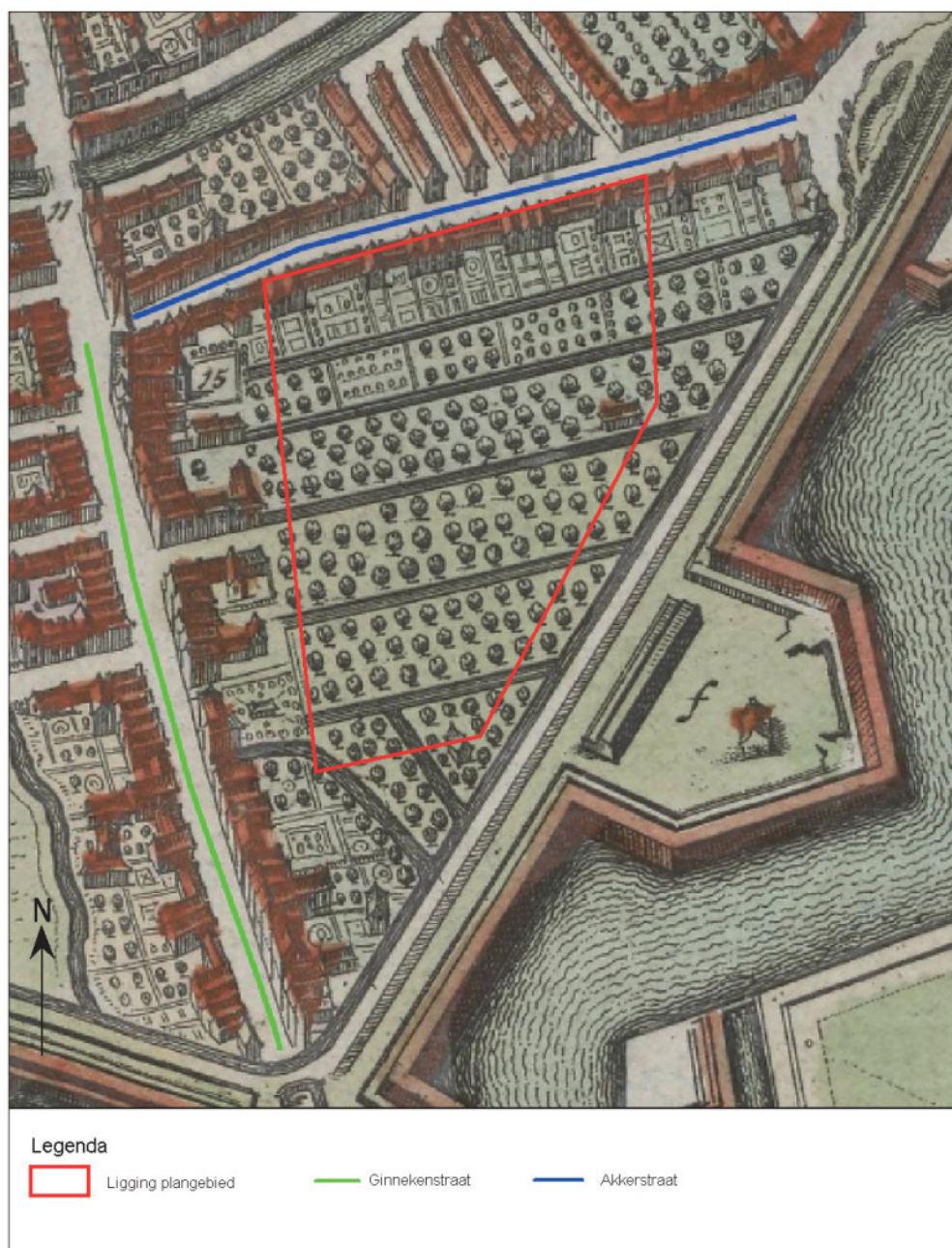
¹⁹ <https://erfgoed.breda.nl/nieuws/loop-middeleeuwse-rulsloot-verder-in-kaart-gebracht/>

²⁰ Idem.

Afb. 4 Kaart van Denis van Alsloot uit 1625. In rood omcirkeld de ligging van het plangebied.

De kaart van Blaeu uit 1648 (afb. 5) toont meer detail voor als het gaat om de indeling van het binnenterrein. De kaart kent meer detail ten aanzien van de individuele bebouwing en percelering. Achter de huizen langs de Ginnekenstraat zijn langgerekte, oost – west georiënteerde percelen aangeduid, die diep doorliepen tot aan de vestingwerken. Vermoedelijk zijn de percelen gebruikt als tuinderij, zoals afgeleid zou kunnen worden van de ingetekende (fruit)bomen. Achter de huizen aan de Akkerstraat zijn veel minder diepe noord – zuid gerichte percelen ingetekend. Deze lijken ook een ander gebruik gekend te hebben (huiserven). Op een kleine structuur na, lijkt het volledige binnengebied onbebouwd te zijn. Deze kleine structuur bevindt zich aan het noordoostelijke deel. Opmerkelijk genoeg zijn op de kaart van Blaeu de Rul en de Rulsloot niet ingetekend, terwijl het vrij zeker is dat de Rul en de Rulsloot op dat moment nog bestaan zullen hebben. Aan de Ginnekenstraat, vlak bij de kruising met de Akkerstraat, is vaag de Sint Joostkapel herkenbaar met achterliggend een klein afgebakend, ommuurd terrein dat als kerkhof dienst deed (hierover later meer).

Afb. 5 Kaart van Blaeu met in rood omcirkeld bij benadering de ligging en contouren van het plangebied.

De kaart van Janssonius uit 1657 (afb. 6) is wellicht de minst gedetailleerde kaart van de drie. Op de kaart staat bebouwing langs de Ginnekenstraat aangeduid, echter vooral schetsmatig zonder onderverdeling in gebouwen. Ook langs de Akkerstraat is bebouwing zichtbaar, al lijkt hiervan alleen de bebouwing ten noorden van de Akkerstraat aanwezig te zijn (wellicht om esthetische redenen?). Wel is op de kaart de Rul herkenbaar, met min of meer dezelfde ligging zoals op de kaart van van Alsloot uit 1625. De Rulsloot is daarentegen niet goed te onderscheiden. Mogelijk zou die kunnen samenvallen met de afgebakende percelen op het binnenterrein en daarmee het binnenterrein (lopende vanaf de Rul tot aan de Akkerstraat) in tweeën splitsend. De binnenindeling lijkt daarmee ook af te wijken ten opzichte van de situatie zoals op de kaart van Blaeu afgebeeld. Er lijkt nu eerder sprake te zijn van enkele meer blokvormige percelen, vermoedelijk met een agrarisch karakter. Hierbij dient uiteraard rekening gehouden te worden dat de kaart van Janssonius een meer schetsmatig karakter heeft dan de kaart van Blaeu en de aangeduide binnenindeling daarmee mogelijk minder accuraat is.

Afb. 6 Detail van de kaart van Janssonius uit 1657 met de ligging van het plangebied in rood omcirkeld. Het noorden ligt links onder.

Archiefbronnen kunnen de informatie uit de historische kaarten aanvullen. Zo werd eerder al vermeld dat het gebied ten zuiden van de Akkerstraat in de 16^e eeuw in bezit was van Henrick Fraey. Verder ten zuiden van dit gebied lagen in de 16^e eeuw naar verluid verschillende hoven en erven en had het geheel een sterk landelijk karakter.²¹ Dat landelijke karakter blijft ook de eeuwen erna lang bewaard.

Historische kaarten uit de 19^e en 20^e eeuw

Wellicht de meest accurate en gedetailleerde kaart uit de 19^e eeuw is het kadastrale minuutplan uit 1824. Ook bij projectie van de kaart op de huidige topografie, blijken de afwijking zeer beperkt te zijn (afb. 7). Daarnaast is de kaart zeer informatief over de terreinindeling van het plangebied aan het begin van de 19^e eeuw, waarbij onder andere gebouwen in detail zijn weergegeven. Deze details komen in het volgende hoofdstuk (3.3) nog ruimschoots aan bod, en zullen hier derhalve niet uitgebreid besproken worden.

Op de kadastrale minuutplan zijn langs de Ginnekenstraat en de Akkerstraat de destijds aanwezige bebouwing zichtbaar met de bijbehorende erven. Beide straten kennen een dichte bebouwing. Aan zowel de Ginnekenstraat als de Akkerstraat zijn enkele steegjes te herkennen.

De steeg de Zandpoort is ingetekend, lopende vanaf de Akkerstraat tot aan de achterpercelen. Op meerdere van deze achterpercelen is bebouwing te onderscheiden. De hoven achter de Ginnekenstraat zijn op twee percelen na, vrijwel allemaal nog onbebouwd.

²¹ Vink, pag 13-14.

Afb. 7 Kadastraal minuutplan uit 1824. In rood omljnd het plangebied. Langs de westzijde is de Ginnekenstraat zichtbaar en aan de oostzijde de ruiterstallen.

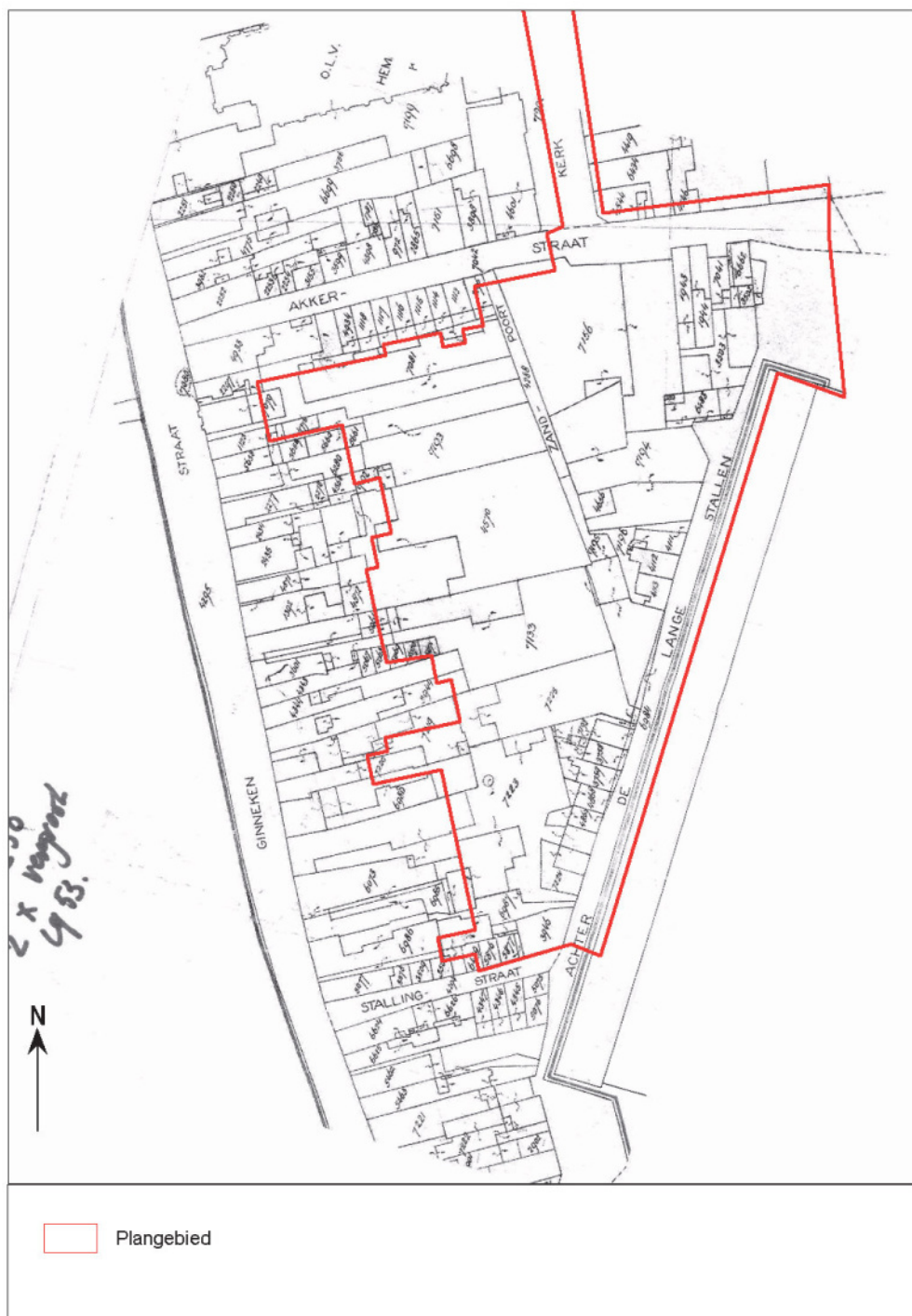
Helaas zijn de daarop volgende topografische kaarten²² uit de 19^e en 20^e eeuw veel minder gedetailleerd. Op de kaarten zijn de contouren van bebouwing in meer of minder detail weergegeven, echter, individuele structuren kunnen er niet uit herleid worden. Desondanks is er wel een ontwikkeling zichtbaar in de toename van bebouwing van het binnenterrein. Daar waar het binnenterrein op de kaarten uit 1850 en 1855 nog relatief open is weergegeven, kan in 1870 een toenemende bebouwing gezien worden. Deze lijkt te bestaan uit losse structuren op het binnenterrein, ondermeer langs de Zandpoort, als ook uit langgerekte gebouwen langs de Achter de Lange Stallen. Ook de kaart uit 1900 laat een vergelijkbare situatie zien. Opvallend hier is echter dat de Zandpoort ver(der) door lijkt te lopen en de langgerekte bebouwing aan de Achter de Lange Stallen op deze kaart eerder uit kleinere gebouwen lijkt te bestaan. Ook de bebouwing aan de Akkerstraat staat niet aangeduid (terwijl die wel aanwezig was), waarmee de detaillering van de kaart sterk betwijfeld moet worden.

Ook de navolgende topografische kaarten laten een situatie zien met dichte bebouwing langs de Ginnekenstraat, een dichtere bebouwing van het binnenterrein, ondermeer langs de Zandpoort en aan de Achter de Lange Stallen.

Wellicht de meest nauwkeurige optekening van de situatie in het midden van de 20^e eeuw, is een uit 1953 daterende kadastrale kaart. Deze kaart toont ondermeer de perceelsgrenzen als ook de contouren van individuele gebouwen. Op de kaart kunnen meerdere industriële gebouwen onderscheiden worden, waaronder beide melkfabrieken en een garagebedrijf, alsook de timmerfabrieken van Simons. Aan de noordwestzijde de school die gebouwd is op de locatie van de begraafplaats achter de Sint-Joost kapel en langs de oostzijde van het plangebied verschillende woningen en een café (afb. 8).

Na 1980 wordt het terrein weer steeds opener, wat te wijten is aan de sloop van verschillende gebouwen. Op de kaart van 1990 is duidelijk de openheid van het terrein zichtbaar, wanneer het in gebruik is als parkeerplaats. De functie die het heden ten dage nog steeds heeft.

²² 1850, 1855, 1870, 1900, 1940, 1962, 1967, 1980, 1990

Afb. 8 Kadastrale kaart uit 1953 met de optekening van percelen en gebouwen.

2.4 Functie en indeling van het plangebied

In de vorige subhoofdstukken 2.1 en 2.2 is de ontwikkeling van het plangebied in de laatste eeuwen besproken aan de hand van het stratenpatroon en historische kaarten. Daarbij zijn beeldbepalende elementen, zoals de Akkerstraat, de Ginnekenstraat en de Rul en de Rulsloot aan bod gekomen. In de navolgende paragrafen zal verder ingegaan worden op de ontwikkeling van het plangebied aan de hand van het historisch morfologisch onderzoek dat door Vink is uitgevoerd. Op basis van het morfologisch onderzoek kan meer in detail ingegaan worden op specifieke elementen binnen het plangebied, zoals stadsboerderijen en bebouwing langs de Akkerstraat.

Een aantal elementen uit het morfologisch onderzoek zullen niet verder meegenomen worden, zoals de bebouwing langs de Ginnekenstraat. Dit omdat de zone met bebouwing en achterliggende erven buiten de contouren van het plangebied valt en verder uit het archief onderzoek ook niet direct in relatie staat tot het gebruik van de achterliggende percelen.

Binnenterrein met hoven

Langs de Ginnekenstraat lag bewoning die zich laat omschrijven als huizen met (op het achterliggende erf) schuren en werkplaatsen, evenals bedrijfsgebouwen van ambachtlieden. Deze zone met bebouwing en erven ligt buiten het plangebied. Daarachter lagen percelen die dienst deden als hoven. Hoven waren onbebouwde stukken grond. In de hoven werden vaak nutsgewassen zoals fruit, klein fruit en groente verbouwd. Vink onderscheidt daarbij twee type voorkomen van de hoven. In het westelijke deel van het gebied (direct achter de erven aan de Ginnekenstraat) komen langgerekte, oost-west georiënteerde percelen (hoven) voor. Deze hoven zijn niet meer direct gekoppeld aan de percelen (perceelsgrenzen / -breedtes) van de huizen aan de Ginnekenstraat. Maar ze zijn gevormd door het afsplitsen en soms ook weer samenvoegen van de percelen achter de huiserven. De hoven waren daarmee breder dan de huizen en de erven aan de Ginnekenstraat. Slechts een minderheid van de panden aan de Ginnekenstraat bezat dan ook een hof dat verder naar achteren liep. Vaak waren de hoven toegankelijk via steegjes en behoorden ze tot één van de panden aan de Ginnekenstraat. Op enkele hoven kwamen kleine huisjes voor, die geïnterpreteerd moeten worden als zomerhuisjes, ook wel tuinhuisjes.²³ Op de achterterreinen cq hoven kunnen daarnaast voetpaden en schuurtjes verwacht worden. Een aantal van de hoven kan in de archieven teruggevonden worden en gerelateerd worden aan specifieke panden aan de Ginnekenstraat. Vanaf de 19^e eeuw raken de hoven steeds verder bebouwd, ondermeer met industriële bedrijfsgebouwen. Desondanks zullen de hoven uiteindelijk nog lange tijd bestaan, deels versnipperd, zelfs tot in de 20^e eeuw.

Verder naar het oosten zijn de hoven juist noord-zuid georiënteerd. De grens tussen de westelijke type hoven en de oostelijke typen ligt ter hoogte van de Rulsloot die het gebied van zuid (vanaf de Rul) naar het noorden (tot aan de Akkerstraat) doorsneet. In het oostelijke deel komt het voor dat de hoven ook werden verkocht en bebouwd (bijvoorbeeld de ruitersallen). De indeling van de oostelijke percelen is daarbij ook deels beïnvloed door de (uitbreiding van de) vestingwerken. Ook de oostelijke percelen worden in de archieven genoemd en kunnen daarmee deels aan vroegere eigenaren worden gekoppeld. Op enkele hoven stonden naar verluid in de 16^e eeuw kleine huizen.

In de archieven zijn verschillende eigendomsaktes, kadastrale gegevens, belastinggelden etc. bekend die inzicht kunnen geven in de vroegere eigenaars van de hoven en de wijzigingen daarin (zie daarvoor de uitgebreide beschrijving in Vink, 2003). Ook leveren de archiefbronnen informatie op over de aanwezige gebouwen op de percelen. De voor het archeologisch onderzoek relevante gegevens met betrekking tot het plangebied zullen onderstaand kort worden benoemd.

Bebouwing op de hoven achter de Ginnekenstraat

Zoals bovenstaand aangehaald, bleven de hoven achter de huiserven aan de Ginnekenstraat voor zover bekend tot (in de loop van) de 18e eeuw onbebouwd. In ieder geval in het eerste kwart van de 19e eeuw werden er twee boerderijen opgericht die later in de 19e / begin 20e eeuw zouden worden gesloopt en vervangen door één boerderij.

²³ Vink, 2003. Pag. 33.

Een eerste boerderij kan op de kadastrale kaart uit 1824 onderscheiden worden op de perceelsnummers B1141 en 1142, centraal zuidelijk in het plangebied (zie afb 7). Van deze boerderij is exacte ouderdom niet bekend. De percelen waarop de boerderij gevestigd is, waren tot aan het einde van de 19^e eeuw in eigendom van het Gasthuis (vermelding vestbrieven).²⁴ De bebouwing bestond uit een huis met schuur op een boeren erf. De boerderij is gesloopt voor de bouw of uitbreiding van de melkfabriek De Hoop.

Boerderij van Vermeulen of Kuijlaars

Een tweede boerderij lag op de percelen 1139 en 1140, op het hof achter het gebouw aan de Ginnekenstraat 65 dat bekend staat als 'Het Paradys'. De boerderij bestaat uit een erf met gebouwen (afb. 7 t/m 10). In het begin 19e-eeuwse Relevé van venster- en deurgeld wordt dit omschreven als 'een klein huis dat in de hof stond met slechts één deur of venster. Behalve het huis bezat het erf naar verluid ook een schuur en erf (B1139) en een moestuin (B1140). Deze situatie blijft voor een groot deel van de 19e-eeuwse situatie zo voortbestaan.

Aan het eind van de 19e eeuw worden beide bovenvermelde boeren erven met moestuin door één van de eigenaren (Vermeulen) opgekocht en samengevoegd tot één geheel. In 1889 wordt vervolgens een vergunning verkregen voor de bouw van een huis met stal op perceel 1140. Het woonhuis is voorzien van een kelder, een voorstal met welput en pomp, koestal en paardenstal met beerput. Het hof blijft vervolgens tot in de jaren 70 van de 20e eeuw in gebruik als de stadsboerderij van Kuijlaars.

Boerderij van Claassen

Een derde boerderij ligt achter Ginnekenstraat 51, op de percelen 1132 en 1133. Op de kadastrale kaart staat in het westelijke deel, op perceel 1132 een boerderij met schuur afgebeeld. Historische informatie maakt melding van de bouw van een boerderij op de betreffende percelen in 1908 (huidige kadastrale percelen 4570). De oude boerderij afgebeeld op de kadastrale kaart uit 1824 zal daarvoor gesloopt zijn.

De nieuwe boerderij wordt opgericht door Claassen en omvat een boerderij die voorzien was van een koeienstal en schuur (afb. 7, 8, 9 en 11). Ook wordt er een (dieper gefundeerde) gierput vermeld. Rond het midden van de 20^e eeuw wordt in de boerderij en schuren een hout- en plaatmateriaalzagerij gevestigd.

Afb. 9 Zicht op de boerderijen van Kuijlaars (linksachter) en Claassen (rechts) rondom 1972.
(Bron: SAB, Breda Beeldcollectie JVG19721219018)

²⁴ Vink, 2003. Pag. 41.

Afb. 10 Boerderij Kuijlaars in 1986 gezien vanaf het oosten. (Bron: SAB, Breda Beeldcollectie 19650415)

Afb. 11 Zicht op de boerderij van Claassen in 1975. (Bron: SAB, Breda Beeldcollectie JVG19750130033)

Bebouwing op de hoven ten oosten van de Zandpoort

Ten oosten van de Rulsloot cq. Zandpoort hebben verschillende hoven gelegen, waarvan een aantal bebouwd was. Dit zijn de boven vermelde meer noord – zuid georiënteerde hoven, gelegen tussen de Rulsloot/Zandpoort en de Achter de Lange Stallen.

Vestingbrieven uit de 18^e eeuw vermelden aan het zuidelijke deel van de Zandpoort een huis, stal, hof en erf ten westen van de ruitersstallen. Op het zelfde perceel (1110 en 1111) staat op de kadastrale kaart uit 1824 een gebouw weergegeven (afb. 7).²⁵ Eveneens 19e-eeuwse bronnen zouden er op kunnen wijzen dat het gebouw twee huisjes omvatte, voorzien van één venster of deur (Relevé van venster en deurgeld uit 1818/1819). Latere bronnen spreken in 1847 van het bebouwd raken van de moestuin met twee huizen en erven. In de schriftelijke bronnen wordt ook gesproken over de rulsloot, die direct ten westen van het perceel lag. De sloot wordt op dat moment in de wegenlegger omschreven als een gedempte sloot, toen een open goot met een vonder er over. Later in de 19^e / 20^e eeuw raakt een deel van het perceel bebouwd met arbeidershuisjes.

Ook het perceel direct ten noorden van het bovenstaand beschreven perceel, toont op de kadastrale kaart van 1824 bebouwing. De beschrijvingen uit het eind van de 18^e eeuw vermelden een huizing, hoving, stalling met erf en alle toebehoren (1043) en een erf met alle toebehoren. Bronnen uit het begin van de 19^e eeuw vermelden vervolgens een moestuin (1108) en een huis, schuur en erf (1109) (afb. 12).

Later in de 19^e eeuw verdwijnt de bewoning op de bovenstaande percelen (1108, 1109 en 1110), en worden de terreinen ingericht met houtloodsen (de houtloodsen van Simons).

Afb. 12 Impressie van een stadsboerderij op het binnenterrein rond 1920. Op de achtergrond de ruitersbarakken de Lange Stallen. Direct achter de boerderij zijn de daken van arbeiderswoningen langs de straat Achter de Lange Stallen zichtbaar. (Bron: Stadsarchief Breda, Atlas 1954-).

Wellicht ook relevant en van invloed op het plangebied is de bouw van de ruitersstallen de Lange stallen in 1713. In eerste aanleg betrof het een houten gebouw, dat in 1764 werden vervangen door stenen gebouw. Beschrijvingen uit het midden van de 19^e eeuw, geven aan dat rondom het gebouw van de Lange Stallen een bakstenen rabat aanwezig was en een plein waarop keukens, privaten, een politiewacht, mestbak, bestratingen en klinkerpaden aanwezig waren. Specifiek wordt vermeld de aanwezigheid van een sloot langs de westkant van het plein. Onduidelijk is of hiermee de rulsloot bedoeld wordt.

²⁵ Nieuw kadastrale nummers 7195 en 1796

Bebouwing langs Akkerstraat

In tegenstelling tot de huizen en erven langs de Ginnekenstraat, ligt de (voormalige) bebouwing van de Akkerstraat wel binnen de contouren van het plangebied. Historische kaarten, het kadastrale minuutplan en archiefbronnen, maken het mogelijk om soms tot op perceelsniveau inzicht te krijgen in het type bebouwing, de eigenaren en hun beroep. In de onderstaande paragrafen zal de bebouwing langs de Akkerstraat die binnen het plangebied valt beschreven worden aan de hand van het historisch morfologisch onderzoek van Vink.

Het algemene beeld dat het historisch morfologisch onderzoek van Vink opleverde was dat de zuidzijde van de Akkerstraat in de 17^e eeuw voornamelijk bebouwd was met kleine huizen, bewoond door militairen of door mensen met een bescheiden sociale status, zoals ambachtslieden, winkeliers en personeel, soms een herbergier.²⁶

Aan de uiterste noordoostzijde valt nog net binnen de begrenzing van het plangebied het westelijke pand van een rijtje van drie woningen die in de 17^e eeuw bewoond werden door ruiters (afb. 7). Het gaat om voormalig huisnummer Akkerstraat 60 (kadastraal B1089). De huizen waren destijds in eigendom van de stad en werden bewoond door de ruiters. De huizen bleven tot aan het begin van de 18^e eeuw (1703) bewoond door de ruiters, waarna ze in particuliere handen kwamen. Achter de woningen lag een onbebouwd hof.

Direct erlangs lag een perceel bebouwd met een groter pand (Akkerstraat 58, B1090/1091/1092). De geschiedenis van dit pand is gedeeltelijk te reconstrueren aan de hand van diverse historische bronnen. In de 17^e-eeuwse oorsprong was het pand bekend als 'het Fortuijn'. In 1716 omvatte het pand een huis met vier achterwoningen, een hof en een erf. Deze situatie lijkt later in de 18^e eeuw gewijzigd te zijn. In 1780 is er sprake van twee achter elkaar liggende woningen. Ten westen langs de woningen liep een gang. Aan het begin van de 19^e eeuw lag achter de woningen een erf met ondermeer een koestal (afb. 7). Deze indeling met twee grotere huizen wijzigt in de 19^e eeuw niet.

Het ernaast gelegen pand Akkerstraat 52 (B1093) werd in de 17e eeuw bewoond door soldaten. Op het perceel stond een huis met achterliggend erf. Vanaf 1792 wordt vermeld dat er sprake is van een huizing, achterhuizing en erf met toebehoren. Dat het geen klein huis betrof, blijkt uit de deuren en venster belastingen (Relevé) die drie deuren en/of vensters vermelden. Op de kadastrale kaart uit 1824 heeft het pand een even groot oppervlakte als de beide buurpanden ten oosten (afb. 7).

Het pand aan de Akkerstraat 50 staat bekend als 'Den Cleeffschen Lindenboom' (B1094 en 1095). In de 17e eeuw staat het pand vermeld als twee gebouwen, bewoond door soldaten. In het midden van de 17e eeuw is het pand samengevoegd. Daarna bleef het één geheel. Later in de vestbrieven wordt het omschreven als een huis, erf en hof. Op de kadastrale kaart van 1824 is een breed en diep pand zichtbaar met een losstaande achterbouw (afb. 7).

Over Akkerstraat 46 is weinig bekend. Het pand staat bekend als 'Het Valkenberg' en omvatte een huis met moestuin (B1096 en 1097).

Akkerstraat 44 is in de 18^e eeuw 'Het Root Cruijs' genaamd, maar stond ook bekend als 'De Eyerkorff' (1098 en 1099). In 1710 omvatte het een erf met hofje. In de 19^e eeuw wordt het omschreven als gebouw met drie vensters en/of deuren. Kadastrale bronnen vermelden een huis, stal en erf plus een moestuin. De moestuin (B1099) raakt vermoedelijk na 1873 bebouwd, in samenhang met naastgelegen perceel B1096. Waarschijnlijk gaat het om de bouw van huizen. Akkerstraat 30 (17^e-eeuwse naam 'Gecroonde Handt', B1100 en B1101) bestond in de 17^e eeuw uit een huis, erf en hof. In de 18^e eeuw kwam het in handen van broodbakkers. In de 19^e eeuw bezat het pand drie deuren en/of vensters. Kadastrale gegevens vermelden een huis met moestuin (afb. 7).

Akkerstraat 28 – Akkerstraat 20 (1102 – 1106): vermoedelijk stonden hier in de 17^e eeuw een rijtje van zes kleine huisjes met toebehoren en achtergelegen hoven. In ieder geval in 1917 worden de op dat moment aanwezige panden gesloopt. Op de twee percelen (Akkerstraat 28 en Akkerstraat

²⁶ Vink, 2003. Pag. 49

26) wordt een automobiel en rijwielhandel gevestigd. Deze gaat enkele decennia later (1936) over in handen van een tabaksfabriek. In de jaren '50 wordt het perceel toegevoegd bij Akkerstraat 18.

Akkerstraat 18: heette 'het Canon' (1107) en had een militaire bestemming. In het midden van de 17^e eeuw vermeld als rijtje kleine huizen voor soldaten. Specifiek gaat het om vijf kleine huisjes met stallingen en hovingen daarnaast. Volgens een vestbrief uit 1775 gaat het om een huis, stal, hof en erf. Daarnaast vermelden 17^e/18^e -eeuwse bronnen een uitgang naast Akkerstraat 18, dit zal de voorloper van de Zandpoort zijn, die naast de schouwsloot of Rulsloot lag.

Het Canon zelf was een redelijk groot huis met vier vensters en/of deuren. In grootste deel van de 19^e eeuw was het in gebruik door hoveniers. Perceel was bebouwd met een huis en schuur en een hof.

In 1956 werd het terrein aanzienlijk vergroot en bebouwd met een garage met twee bovenwoningen.

Afb. 13 *Impressie van de bebouwing aan de Akkerstraat in de vroege 20^e eeuw (circa 1920). (Bron: Coll. Breda's Museum).*

Sint – Joostkapel en het kerkhof

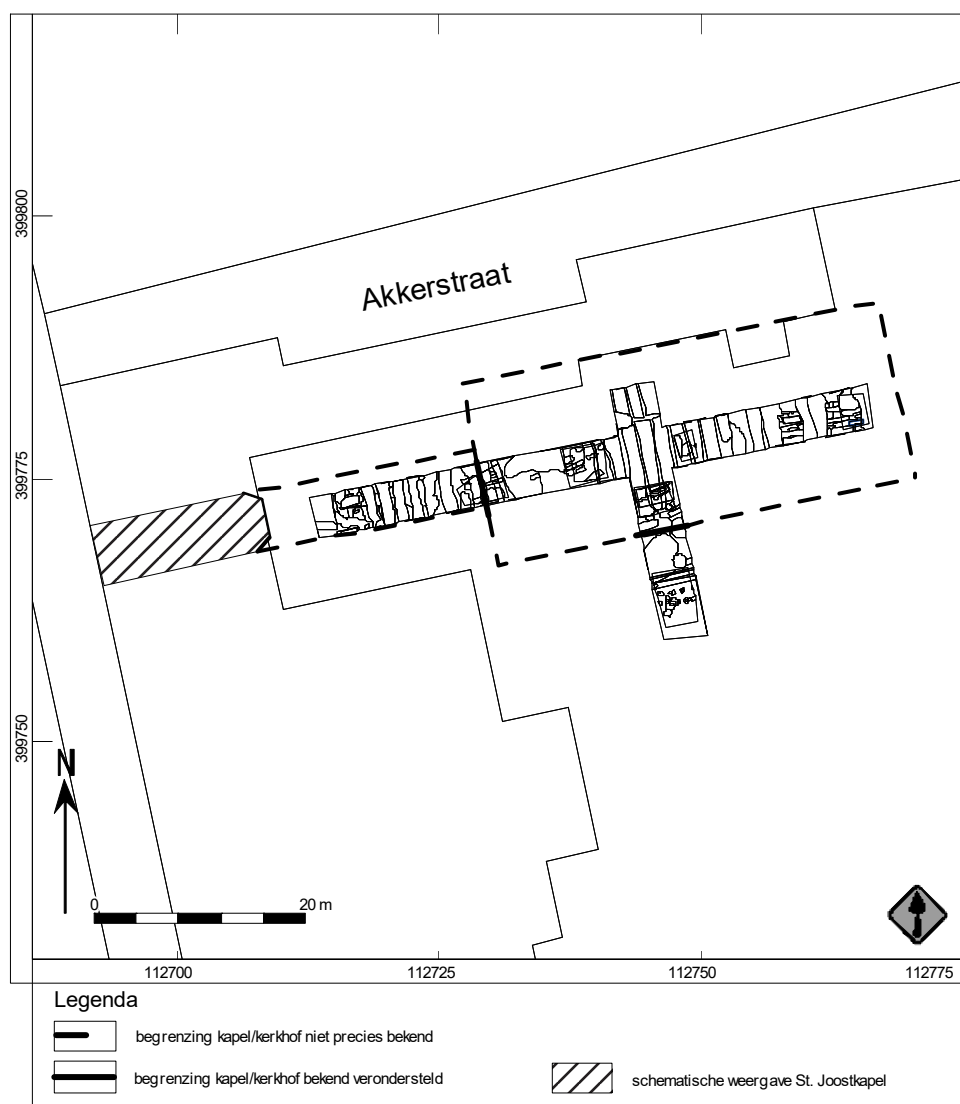
Aan de Ginnekenstraat, vlak bij de hoek met de Akkerstraat, ligt de Sint – Joostkapel. De geschiedenis van de St. Joostkapel is al eens opgeschreven door J. Jespers en dit geeft een mooi overzicht van de ontwikkeling van het plangebied.²⁷ De St. Joostkapel is in 1436 gebouwd. Wanneer in Breda in 1515 de pest heerst, wordt de begraafplaats van de kerk aangewezen voor de overledenen. Sint Joost is beschermheilige tegen besmettelijke ziekten. In 1518 wordt het kerkhof gewijd door de hulpbisschop van Luik. Na de pestepidemie worden er ook anderen uit de omgeving begraven. In 1637 verliest de kerk haar religieuze functie en wordt daarna onder andere als opslagruimte gebruikt, als paardenstalling, verblijf van militairen en zelfs een keer als locatie voor een poppenspel. De begraafplaats blijft nog tot 1810 in gebruik, als de laatste bijzetting plaatsvindt. In de 18^e eeuw zijn het echter de arme Bredanaars en soldaten die aan de oostzijde worden begraven en gevangenen uit het Tuchthuis of de Gevangentoren die aan de westzijde worden begraven. De iets rijkere Bredanaars laten zich in gewijde grond elders begraven. De overledenen worden niet afzonderlijk begraven en hun namen worden nergens aangebracht. Het ziet er dus eigenlijk meer uit als grasveld. In 1806 wordt besloten dat er geen begravingen meer zullen

²⁷ Jespers 2003.

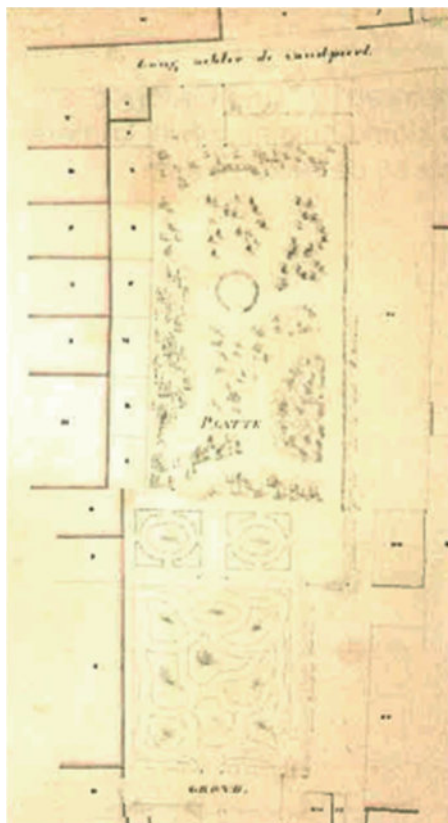

plaatsvinden bij de St. Joostkapel (desondanks is de laatste bijzetting in 1810). In 1817 wordt de achterste 22 m van de kapel afgebroken. De overige 6 m achter de toren wordt verbouwd tot woonhuis, dat in 1821 in gebruik genomen wordt. De begraafplaats wordt dan provisorisch geruimd. Hier komt vervolgens een moestuin. Deze tuin is gebleven tot 1884 als op de locatie een school gebouwd wordt (de Tweede Tussenschool) waarvan bouwtekeningen bewaard zijn gebleven (zie Vink, pag. 48). Deze wordt in 1947 overgenomen door de kunstacademie, totdat de school in 1983 gesloopt wordt om ruimte te maken voor het parkeerterrein.

De achter de kapel gelegen begraafplaats strekte zich uit tot binnen het plangebied. Delen van het grafveld kwamen reeds aan het licht bij een proefsleuvenonderzoek uit 2008 (afb. 14).

Afb. 14 Overzicht van de sporenkaart van het proefsleuvenonderzoek uit 2008 (Verniers, 2008).

Afb. 15 Tekening van de tuin achter de Sint Joostkapel, vervaardigd door Koelewijn de Geus (1825). Tegen de Zandpoort aan lag de begraafplaats van gevangenen.

Industriële gebouwen

In het laatste kwart van de 19^e eeuw en in de 20^e eeuw worden binnen het plangebied verschillende industriële gebouwen opgericht (afb. 16). In 2012 heeft Gerard Otten een onderzoek gedaan naar deze industriële complexen.²⁸ Onderstaand zal daar een samenvatting van worden gegeven.

Timmerfabriek Simons

De oorsprong van de timmerfabriek gaat terug tot een ambachtelijk bedrijf dat was gevestigd aan de Ginnekenstraat 45. Dit bedrijf werd gaandeweg steeds verder uitgebreid op het achtergelegen terrein (perceel 4570). In 1875 richt Simons een kuiperij op, en in 1878 wordt toestemming verkregen voor een verdere uitbreiding. Rondom deze periode strekte het complex zich al uit tot aan de Zandpoort (afb. 17 en 18).

Het bedrijf groeit uit van een ambachtelijk naar een industrieel bedrijf. De plaatsing van een stoommachine en stoomketel in 1884 getuigen hiervan.

Aan de oostzijde van de Zandpoort worden in 1899 een aantal houtloodsen gebouwd. Behalve deze industriële complexen bouwde Simons ook arbeiderswoningen aan de Zandpoort en aan de Achter de Lange Stallen.

In 1904 worden de bestaande bedrijfsgebouwen tussen de Ginnekenstraat en de Zandpoort gesloopt en wordt een geheel nieuwe fabriek gebouwd voor een stoomhoutzagerij, schaverij en kuiperij. De voorgevel van dit complex stond aan de Zandpoort. Aan de noordzijde stond een schoorsteen (afb. 17 en 18).

In 1918 krijgt Simons toestemming om de fabriek in noordelijke richting uit te breiden, maar vermoed wordt dat deze uitbreiding niet tot stand zal zijn gekomen.

In 1960 wordt de fabriek aan de Zandpoort verkocht en vestigt er zich een melkfabriek: aanvankelijk Moderne Melkinrichting, opgevolgd door de Coöp. Melkinrichting en Zuivelfabriek Sint Martinus. Thans is het perceel kadastraal bekend als 7192.

²⁸ Otten, 2012.

In de jaren 70 wordt het volledige complex gesloopt inclusief de houtloodsen en de arbeiderswoningen.

Bij de beschrijving van de sporen en structuren in hoofdstuk 4 zal verder worden ingegaan op het garagebedrijf aan de hand van beschikbare bouwtekeningen.

Afb. 16 In de loop van de 20^e-eeuw ontstaat er dichte bebouwing op het binnenterrein. Op deze foto uit 1968 is aan de bovenzijde is naast de schoorsteen de melkfabriek De Hoop te zien. Centraal op de foto de boerderijen van Kuijlaars en Claassen. Op de voorgrond is de Zandpoort zichtbaar met aan de linkerzijde ervan de houtloodsen van Simons en er naast het open parkeerterrein van Garage Rapid. Aan de andere zijde van de Zandpoort de timmerfabriek van Simons en rechtsonder de school Sint Joost, grenzend aan de huizen langs de Akkerstraat. (Bron: Coll. Breda's Museum.)

Afb. 17 Zicht op de Akkerstraat met links op de foto het verharde terrein van garagebedrijf Rapid en erachter de timmerloodsen van Simons. Rechts naast de Zandpoort (de steeg centraal op de foto) vooraanzicht van de huizen langs de Akkerstraat. Aan de rechterzijde van de Zandpoort zijn achtereenvolgens de school Sint Joost (direct achter de huizen) en de timmerfabriek van Simons zichtbaar. (Bron: SAB, Breda Beeldcollectie 19881286 1968)

Melkfabriek De Hoop

In 1910 wordt de melkfabriek De Hoop opgericht aan de Ginnekenstraat 115. In 1917 wordt de fabriek uitgebreid met de plaatsing van een stoomketel en een fabrieksschoorsteen (afb. 16). In 1925 wordt een locomobile op een fundament, een gemetseld voetstuk, geplaatst. In 1942 brandde het ketelhuis af en wordt het vervangen.

Bij de beschrijving van de sporen en structuren in hoofdstuk 4 zal verder worden ingegaan op de melkfabriek aan de hand van beschikbare bouwtekeningen.

Garagebedrijf Rapid

Bovenstaand al kort besproken, in 1917 wordt aan de Akkerstraat een garagebedrijf gebouwd. Deze garage ligt ter hoogte van Akkerstraat 26 en 28. Het gebouw werd gebouwd als hoekpand van de toekomstige doortrekking van de Kerkstraat in de richting van het Van Coothplein (welke nooit gerealiseerd is) (afb. 16 en 17). In 1923 is in het pand een tabaksfabriek gevestigd met twee bovenwoningen en een garage.

In 1941 werd de garage verbouwd. In de jaren '70 volgt sloop.

Bij de beschrijving van de sporen en structuren in hoofdstuk 4 zal verder worden ingegaan op het garagebedrijf aan de hand van beschikbare bouwtekeningen.

Afb. 18 De Zandpoort tussen 1973-1985. Verderop aan de rechterzijde van de Zandpoort de zijgevel van de school Sint Joost en verderop de zijgevel van de timmerfabriek. Aan de linkerzijde de timmerloodsen. (Bron: SAB, Breda BeeldcollectieD20130109)

Overige bebouwing uit de late 19^e en 20^e eeuw

Behalve de bovenstaande gebouwen, verrijzen in de late 19^e en 20^e eeuw verschillende gebouwen op het binnenterrein (afb. 16).

Aan de noordzijde zagen we eerder al dat op de voormalige begraafplaats van de Sint-Joostkapel een school wordt opgericht (afb. 16, 17 en 18). Deze school wordt gebouwd in 1884 en is in 1983 gesloopt.

Langs de Achter de Lange Stallen worden in de 20e (mogelijk nog 19e) eeuw arbeidershuisjes opgericht (afb. 19, 20 en 21). Ook deze zijn in de jaren '80 gesloopt. Op de hoek met de Stallingstraat stond een café, dat uit dezelfde periode dateert (afb. 19).

Afb. 19 Zicht op het café aan de Achter de Lange Stallen en de daaraan grenzende arbeiderswoningen. (Bron: SAB, Breda Beeldcollectie D2102)

Afb. 20 Sloop van de arbeiderswoningen langs het zuidelijke deel van de Achter de Lange Stallen. (Bron: SAB, Breda Beeldcollectie JVG19710302002)

Afb. 21 Arbeiderswoningen in het midden van de Achter de Lange Stallen. (Bron: SAB, Breda Beeldcollectie JVG19780712005)

3 Bodemopbouw

M. van Dinter

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de opbouw en de genese van het plangebied Achter de Stallen te Breda besproken. Hierbij wordt gebruik gemaakt van literatuurgegevens, informatie verkregen bij het vooronderzoek en het in april 2012 uitgevoerde veldbezoek. Bij het veldbezoek is de profielopbouw van de putten gedocumenteerd en bestudeerd, teneinde een beeld te verkrijgen van de bodemopbouw, de gaafheid van de bodem en de (geologische) opbouw en genese van het plangebied.

3.2 Methoden

Voor het fysisch geografisch onderzoek is gebruik gemaakt van gedocumenteerde profielwanden en kolomopnamen in putwanden en de archeologische vooronderzoeken.²⁹ De profielen zijn handmatig opgeschaafd en vervolgens ingekrast en gedocumenteerd. Hierbij zijn zowel lithologische lagen als archeologisch relevante lagen onderscheiden, zoals vegetatiehorizonten, cultuurlagen en eventuele sporen. Alle lagen zijn bemonsterd en beschreven op textuur, kleur, gehalte organische stof en andere lithologische en bodemkundige verschijnselen. De profielen zijn beschreven volgens de Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode³⁰ die de lithologische beschrijving conform NEN510431 hanteert.

3.3 Doel

Het doel van het fysisch geografisch onderzoek was de landschappelijke context en het landgebruik ter plaatse te verklaren. In het PvE zijn ten aanzien van het landschap de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:³²

- Hoe zag de paleogeografie er uit? Wat is de geomorfologische achtergrond van het huidige landschap? Wat is de hydrologische ontwikkeling in het gebied?
- Welke ontwikkelingen van het landschap en het milieu vonden gedurende deze periode plaats en welke invloeden hadden deze op het leefmilieu van de mens?

3.4 Algemeen

Breda bevindt zich in een gebied waar aan het oppervlak een dik pakket dekzand ligt. Het dekzand hoort geologisch tot de Formatie van Bortel, Laagpakket van Wierden.³³ Deze afzettingen zijn gevormd gedurende de laatste ijstijd (Weichselien, 120.000 - 10.000 jaar BP³⁴). In deze periode bereikte het landijs Nederland niet. Er heerste een zeer koud en continentaal klimaat. Het landschap bestond uit een poolwoestijn waarin amper vegetatie voorkwam en de bodem voor het grootste deel van het jaar bevroren was (permafrost). Hierdoor had de wind vrij spel in het verplaatsen van zand en silt. Over een groot deel van Nederland werd een pakket dekzand afgezet. Deze zanden zijn door het eolische transport goed afgerond, kalkloos en bestaan veelal uit zeer fijn tot matig grof zand. Het zand is afkomstig van zowel lokale zandvoorkomens als zandvoorkomens uit de verre omgeving tot wel tientallen kilometers ver.

Op verschillende niveaus in het dekzand komen (löss)leemlagen voor.³⁵ De zeer compacte laag leem die op geringe diepte (1-2 meter) voorkomt staat bekend als "Brabantse Leem". Deze afzetting wordt gerekend tot het Laagpakket van Liempde binnen de Formatie van Bortel.³⁶ De mineralogisch samenstelling van de Brabantse Leem pleit voor een oorspronkelijke eolische vorming. De horizontaal gelaagde sedimentstructuren wijzen tegelijkertijd op enige oppervlakkige verspoeling. Deze verspoeling heeft zich waarschijnlijk voorgedaan tijdens sneeuwmelt in het voorjaar. Het verspoelde materiaal werd daarbij afgezet in de lagere delen van het landschap (fluvio-periglaciale afzettingen).³⁷ De min of meer gelaagde Brabantse Leem afzettingen zijn

²⁹ Craane, 2011

³⁰ Bosch 2005.

³¹ Normalisatie-Instituut 1989.

³² Craane, 2011

³³ Mulder, *et al.* 2003.

³⁴ Cal. yr. BP: ouderdom op basis van gecalibreerde ¹⁴C-dateringen Before Present (AD 1950)

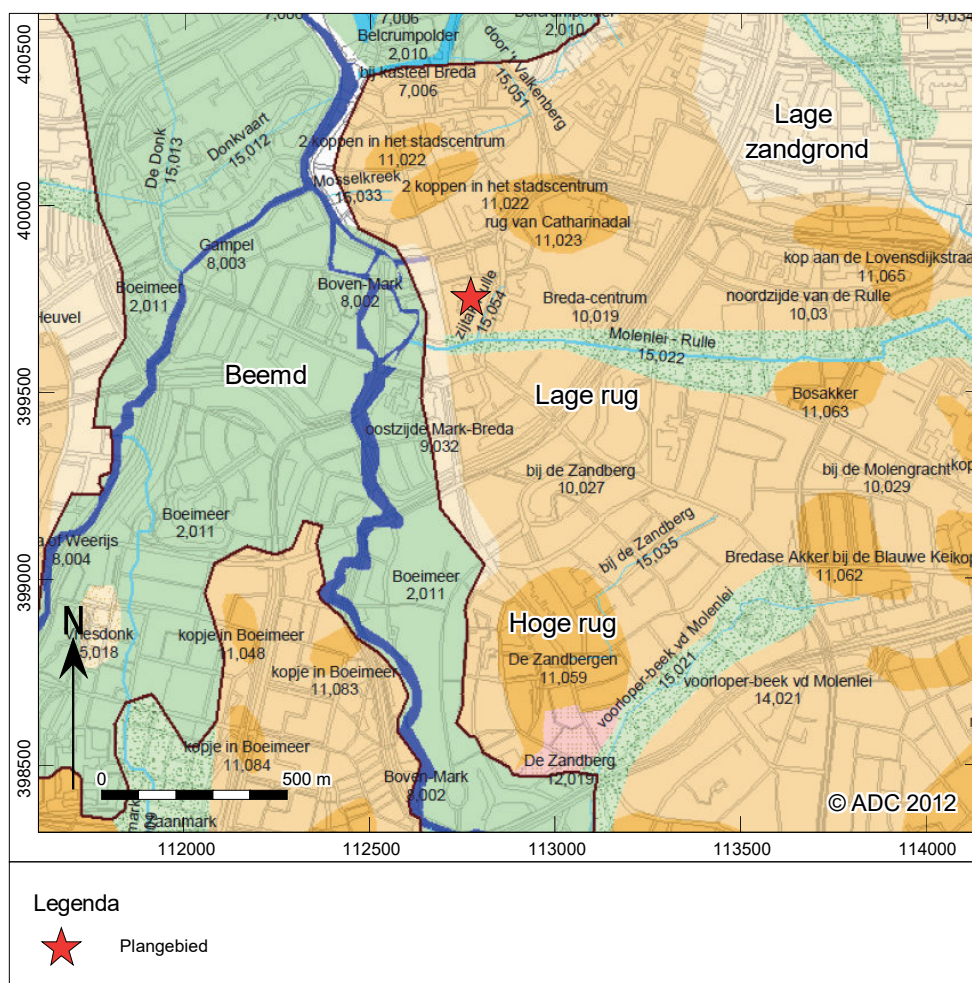
³⁵ Schokker, 2003.

³⁶ Mulder, *et al.* 2003.

³⁷ Berendsen 2005.

voornamelijk aanwezig in de dalen, terwijl ongelaagde leemafzettingen zich voornamelijk op de hogere delen bevinden. De Brabantse Leem heeft zich in het Pleniglaciaal kunnen vormen op een moerassige toendra met een permanent bevroren ondergrond, stilstaande wateren en een open terrein met lage dichte begroeiing zonder bomen of heesters. Het Pleniglaciaal omvat het koudste en grootste deel van de Weichselien ijstijd en is gedefinieerd als de periode tussen 73.000 tot 12.500 (= 14.650 werkelijke jaren) BP (voor heden). Daarnaast kunnen in het dekzand cryoturbatie-verschijnselen en vorstwiggen worden aangetroffen.³⁸

Volgens de Cultuurhistorische Inventarisatiekaart van de gemeente Breda bevindt het plangebied zich grotendeels op een lage dekzandrug (afb. 23 en 24).³⁹ Direct ten zuiden van het plangebied bevond zich een beekje, de Molenlei - Rulle. Het zuidelijke deel van het plangebied bestaat daarom uit vochtige beemden. Het beekje had een zijtak die in noordelijke richting ongeveer parallel aan de oostgrens van het plangebied liep. Direct ten noorden van het plangebied zou een laagte aanwezig zijn.

Afb. 23 Locatie van het plangebied geprojecteerd op de Cultuurhistorische Inventarisatie gemeente Breda.⁴⁰

Tijdens het archeologische vooronderzoek in het plangebied is slechts op enkele plaatsen een deel van de oorspronkelijke bodemopbouw aangetroffen.⁴¹ Daarbij is een haarpodzol waargenomen, mogelijk zelfs een twee boven elkaar gelegen podzolbodems.

³⁸ Ibid.

³⁹ Leenders, 2006.

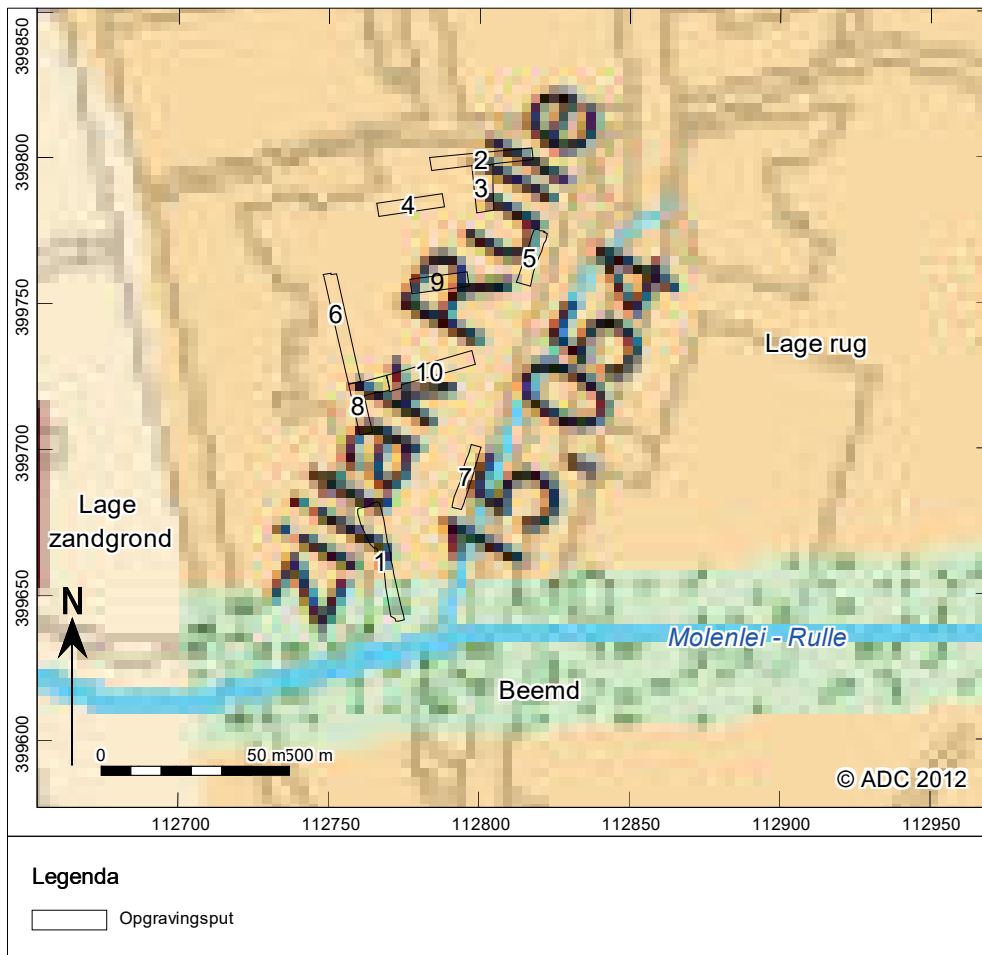
⁴⁰ Stichting voor bodemkartering, 1984

⁴¹ Verniers 2011.

3.5 Resultaten en interpretatie

Opnieuw is gebleken dat het onderzoeksgebied sterk beïnvloed is geweest door ingrepen van de mens, waardoor nog slechts op enkele plekken in het plangebied een stukje van de oorspronkelijke bodemopbouw is teruggevonden.

De bodemopbouw en de afwisseling daarbinnen zal onderstaand per zone besproken worden.

Afb. 24 Locatie van het plangebied geprojecteerd op de Cultuurhistorische Inventarisatie gemeente Breda.⁴²

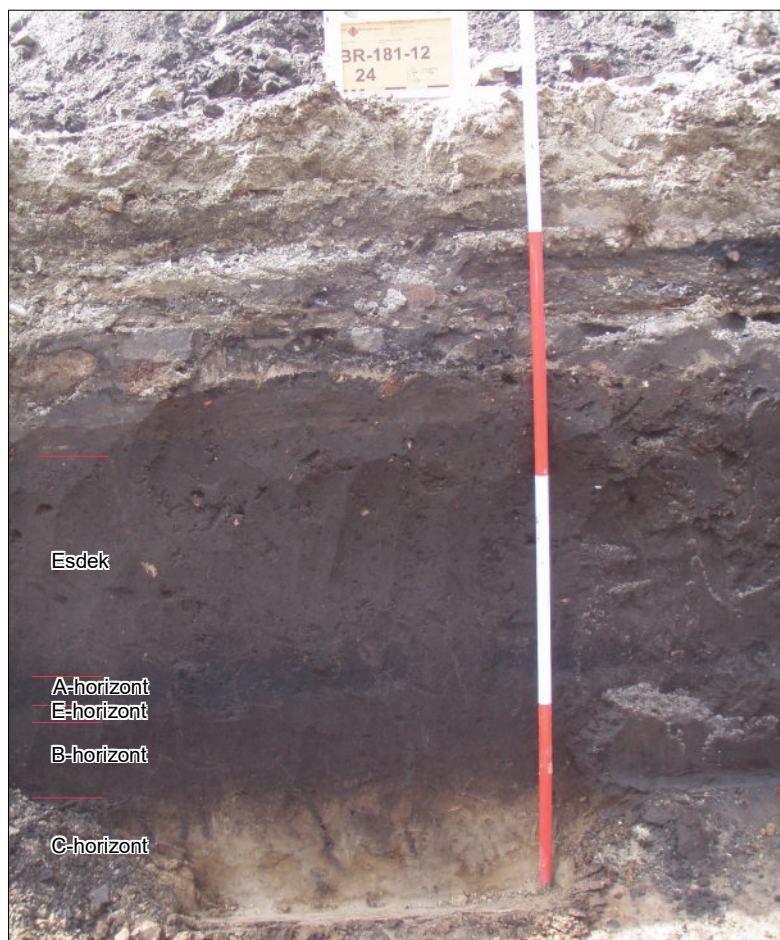
3.5.1 Het zuidelijke deel van het plangebied

Als referentie voor de bodemopbouw in het zuidelijke deel van het plangebied zijn de profielen in werkput 1 het meest geschikt.

In put 1 bestaat de basis van het profiel uit geel, iets lemig, fijn zand (Zs3). Dit pakket is geïnterpreteerd als dekzand. In de top van het dekzand heeft zich een bodem gevormd. De bodem is opgebouwd uit een dun, zwart, sterk humeus zandpakket (A-horizont), gevolgd door een dun lichtgrijs pakket (E-horizont) en vervolgens een bruin gekleurd pakket (Bh-horizont; afb. 25). Dit is een veldpodzol. Een veldpodzol is typerend voor gebieden met een hoge grondwaterstand, ofwel relatief laaggelegen gebieden zoals beekdalen / beemden. Dit soort gronden is ijzerarm. De humus spoelt uit de bovenste laag uit en slaat op diepte neer als huidje rondom de zandkorrels. Op de podzol ligt een ruim 50 cm dik pakket humeus zand (Zs2 H2). Deze laag is geïnterpreteerd als esdek. De top van het esdek bevat puin. Dit puin is vermoedelijk door relatief recente akkerbewerking, waarschijnlijk in de negentiende en twintigste eeuw, in het esdek terecht gekomen.

⁴² Stichting voor bodemkartering, 1984

Het oorspronkelijke maaiveld, vóór aanbrengen van het esdek, bevond zich waarschijnlijk op ca. 1,64m +NAP. Dit is gerekend vanaf de top van de A-horizont. De top van het esdek ligt op 2,16 m +NAP. De top van de C-horizont op 1,26m +NAP.

Afb. 25 Veldpodzol in put 1.

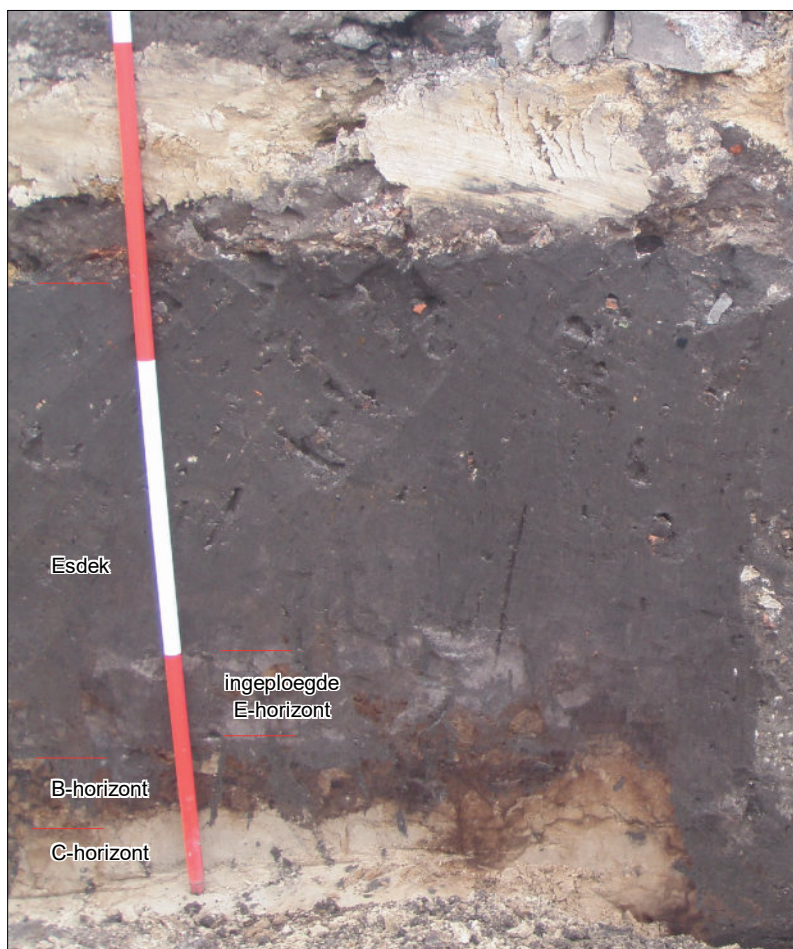
3.5.2 Het noordelijke deel van het plangebied

De profielen in werkput 4 en 9 lenen zich het beste ter referentie voor de bodemopbouw in het noordelijke deel van het plangebied.

In put 4 en 9 is een restant van een haarpodzol aangetroffen (afb. 26). De top van het bodemprofiel is verploegd in het bovenliggende esdek, maar delen van de voormalige uitspoelingslaag (witte E-horizont) zijn echter nog duidelijk te herkennen in het verstoorde deel. Onder het esdek zijn nog resten van bruine inspoelinghorizont, de B-horizont, zichtbaar. Daarnaast zijn in het onderliggende dekzand nog dunne - 'haarfijne' – bruine laagjes zichtbaar. In deze laagjes zijn ijzerhuidjes aanwezig rondom de zandkorrels. Deze laagjes zijn typerend voor een haarpodzol.

De top van de intacte B-horizont ligt op 2,2 m +NAP. Uit de profiel(foto) kan echter afgeleid worden dat de oorspronkelijke natuurlijke bodem hoger gelegen zal hebben en deels verploegd is. Restanten van de oorspronkelijke bodem zijn nog tot 2,4m +NAP zichtbaar. De top van de C-horizont ligt in het noordelijke deel op circa 1,7m +NAP. De top van het esdek op 2,75m +NAP.

Een haarpodzol is typerend voor relatief hooggelegen gebied met een diepe grondwaterstand. Hierdoor kan zowel humus als ijzer uitspoelen en vervolgens op diepte weer neerslaan. Daarbij vormt het ijzer een huidje om de zandkorrels.

Afb. 26 Haarpodzol in put 4

3.5.3 Het centrale deel van het plangebied

Het bodemprofiel in werkput 6 is een goede referentie voor de bodemopbouw in het centrale deel van het plangebied.

In het noordelijke deel van put 6 is geen oorspronkelijke bodemopbouw aangetroffen (afb. 27). Wel is de opbouw van het onderliggende dekzand zichtbaar geworden. Aan de basis van het profiel bevindt zich een pakket witgeel, zwak siltig, goed gesorteerd, zeer fijn tot matig fijn zand (Zs1; 63 - 150 μm). In dit pakket is sprake van horizontale gelaagdheid. De sortering en gelaagdheid duidt erop dat mogelijk sprake is van "Oud dekzand", dat is afgezet in de koudste periode van de laatste ijstijd, het Pleniglaciaal. Hier bovenop bevindt zich een pakket wit gekleurd pakket bestaande uit sterk siltig zand (Zs3), gevolgd door een pakket oranjegekleurde laag sterk zandige leem (Lz3). De onderzijde van het zandpakket is onregelmatig. Mogelijk behoren beide pakketten tot de Brabantse leem, waarbij de onderzijde door lichte cryoturbatie kan zijn vervormd. Op dit pakket bevindt zich een geel zandpakket (Zs1) (afb. FG5). Het zand is matig afgerond en matig gesorteerd. Dit is wederom geïnterpreteerd als dekzand.

De bodem die zich elders in de top van dit dekzand heeft ontwikkeld is hier niet meer aanwezig. De top van de natuurlijke bodem ligt gemiddeld op 1,9m +NAP. Er van uitgaande dat de bodemvorming minimaal 30 cm dik was, lag het oorspronkelijk maaiveld ofwel het oude looppniveau op minimaal 2,2 m+NAP.

Afb. 27 Opbouw van het dekzand in put 6

In het zuidelijke deel van put 6 en in 10 is onverwacht een oost-west georiënteerd beekdalletje aangetroffen (afb. 28). Aan de basis van het profiel is de oorspronkelijke bodem van dit dalletje te zien, met daarop een aantal sterk humeuze lagen gevolgd door een grijs zandpakket. Dit is geïnterpreteerd als een aftakking van het zijdalletje van de Rulle.

Afb. 28 Beekdalletje in put 10

3.6 Conclusies

Het aangetroffen beeld komt goed overeen met de Cultuurhistorische kaart van de gemeente Breda. In de laaggelegen beemdgronden in het zuiden van het plangebied heeft zich een veldpodzol gevormd in de top van het dekzand, terwijl op de relatief hogergelegen rug in het noordelijke deel een haarpodzol aanwezig is. De zijtak van de Rulle bevindt zich waarschijnlijk direct ten oosten van het plangebied. Deze beek heeft echter nog een tot nu toe niet-gekarteerde oost-west georiënteerde zijtak. Deze zijtak bevindt zich in het centrale deel van het plangebied. Dit beekdal is grotendeels opgevuld met (humeus) materiaal.

De laaggelegen, vochtige beemden met grasland konden in het verleden extensief worden gebruikt als hooilanden en voor het weiden van vee. De ten noorden ervan gelegen hogere dekzandrug met een diepe grondwaterstand was potentieel geschikt voor bewoning, maar sporen van menselijk gebruik vóór de middeleeuwen zijn niet aangetroffen.

De eventuele dubbele podzol die tijdens het vooronderzoek direct ten noordwesten van het plangebied is geopperd is niet in het plangebied aangetroffen.⁴³

⁴³ Verniers 2011.

4 Sporen en structuren

X.J.F. Alma en P. Valentijn

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de sporen en structuren beschreven die tijdens het veldwerk zijn aangetroffen. Vaak zijn deze sporen en structuren te relateren aan historisch bekende complexen, zoals industriële gebouwen, woningen, boerderijen etc. Daarom is er voor gekozen om per proefsleuf de sporen en structuren te beschrijven in relatie tot de complexen die zijn herkend. Per complex zal een algemene omschrijving gegeven worden van de historische achtergrondinformatie, de fysieke kenmerken van de sporen en het aangetroffen vondstmateriaal (determinaties door S. Ostkamp en C. Nooijen)

⁴⁴, evenals de horizontale en verticale spreiding van deze resten en de conservering ervan. Daarbij zal ook worden teruggegrepen op de beschikbare historische bronnen, zoals bouwtekeningen.

4.2 Proefsleuf 1

In de meest zuidwestelijke proefsleuf 1 werden restanten van melkfabriek De Hoop, een recente poort en een café gevonden. Ook konden in de top van de natuurlijke bodem enkele (paal)kuilen onderscheiden worden.

Recente poort

In het zuidelijke deel van de proefsleuf werd direct onder het maaiveld een recente vloer gevonden. Deze vloer is gesloopt om oudere niveaus te kunnen onderzoeken. Langs de zuid en noordzijde van de vloer kwamen daarbij betonnen poeren en muren tevoorschijn (S1; Afb. 29), die reikten tot ca. 80 cm –mv. De restanten vallen precies samen met de noordgrens van perceel 6987 op de kadastrale kaart uit 1953. Het gaat om de restanten van een recente poort en oprit, die bekend zijn van een foto uit 1980 (Afb. 3030). De poeren en muren zijn verwijderd bij de verdieping naar vlak 2.

Afb. 29 De betonnen poeren en muurrestanten (spoor 1, vlak 1, put 1) ter hoogte van de gesloopte poort tot voormalig kadastraal perceel 6987. De noordzijde ligt links.

⁴⁴ Determinaties van het vondstmateriaal zijn gedaan door S. Ostkamp (aardewerk, glas en kleipijp) en C. Nooijen (metaal).

Afb. 30 Foto uit 1980 van oprit en poort tot voormalig kadastraal perceel 6987. Genomen vanaf Achter de lange stallen, richting west. De witte zijgevel aan de linkerkant behoort tot Stallingstraat 41. (Bron: SAB, Breda Beeldcollectie 19942808)

Café

Ten zuiden van de recente poort, in de uiterste zuidoosthoek van de proefsleuf, werden muur- en vloerrestanten aangetroffen, die beiden gefundeerd zaten in de ophogingslaag (afb. 31). De overblijfselen bestaan uit machinale baksteen met een wild metselverband en specie van witte mortel (S2). Naast de muur is een poer aangetroffen van rode, hergebruikte baksteen met een specie van witte mortel, kalk en zand (S3). Direct ten noorden van deze sporen is een muuruitbraak (S5) gelegen die samenloopt met de grens van perceel 3946 op de kadastrale kaart uit 1953. Op dit perceel was ooit een café gevestigd. Gezien de locatie van de muurresten en de uitbraaksleuf, behoren ze waarschijnlijk tot dit pand.

De top van spoor 2 en 3 ligt op ca. 2-2,10 m +NAP, ca. 50 cm beneden het maaiveld. De muurresten zijn met een buffer behouden bij het verdiepen naar vlak 2, waardoor de diepte niet kon worden vastgesteld.

Afb. 31 De muurrestanten (spoor 2 en 3, vlak 1, put 1) ter hoogte van voormalig kadastraal perceel 3946, een café aan de Stallingstraat. Links is de witte vulling te zien van spoor 5, vermoedelijk een uitbraakspoor ter hoogte van de perceelsgrens.

Melkfabriek De Hoop

Ongeveer 12 meter ten noorden van het café werden de eerste sporen van melkfabriek De Hoop aangetroffen, waaronder vijf betonnen poeren (S10, 15 (2 poeren), 36 & 37). Van de melkfabriek zijn verschillende bouwtekeningen overgeleverd, waardoor het mogelijk bleek om de archeologische sporen te koppelen aan de bouwtekeningen en zodoende de sporen concreet te kunnen interpreteren en dateren. Onderstaand zullen de aangetroffen sporen dan ook in relatie tot de bouwtekeningen besproken worden.

In 1941 zijn plannen opgesteld om een nieuw ketelhuis voor melkfabriek De Hoop te bouwen op deze plek, nadat een ketelhuis uit 1925 was afgebrand. Hierbij horen tekeningen van de fundering, met daarop de positie van de te plaatsen betonnen poeren.⁴⁵ De onderlinge afstand van de poeren komt overeen met die van de betonnen poeren die tijdens het proefsleuven onderzoek zijn aangetroffen. De blootgelegde poeren gaven zo de mogelijkheid om de funderingstekening te georefereren en hiermee kan vervolgens – in combinatie met de Kadastrale kaart uit 1953 – de tekening van de begane grond op de juiste plek gelegd worden.⁴⁶

De gegeorefererde tekening van de begane grond uit 1941 hebben we gebruikt om vervolgens de bouwtekening van het ketelhuis uit 1925 te plaatsen.⁴⁷ Om deze tekening op de juiste plek proberen te krijgen hebben we daarbij ook weer gebruik gemaakt van de Kadastrale kaart uit 1953 en de ijsgenerator die we bij het onderzoek aantreffen (zie onder).⁴⁸ Het eindresultaat heeft echter een afwijking van 50-100 cm. Dit is voornamelijk het gevolg van fouten in de tekening zelf. Analoge nameting laat namelijk zien dat sommige maten op tekening fout zijn of dat sommige elementen niet op schaal zijn.

⁴⁵ SAB, archief van de gemeentesecretarie te Breda, hinderwetvergunning, B/1926-1944/254/5.

⁴⁶ Hiervoor zijn als referentiepunten de noordoost- en zuidoosthoek van de buitenmuren, de noordoost- en zuidoosthoek van het trappenhuis, en de zuidoosthoek van de kolenbergplaats op de tekening van de fundering en begane grond gebruikt. Daarbij is de noordelijke verbinding tussen de westgevel van het ketelhuis en naastgelegen bestaande bebouwing als referentie gebruikt tussen de technische tekening van de begane grond en de kadastrale kaart uit 1953.

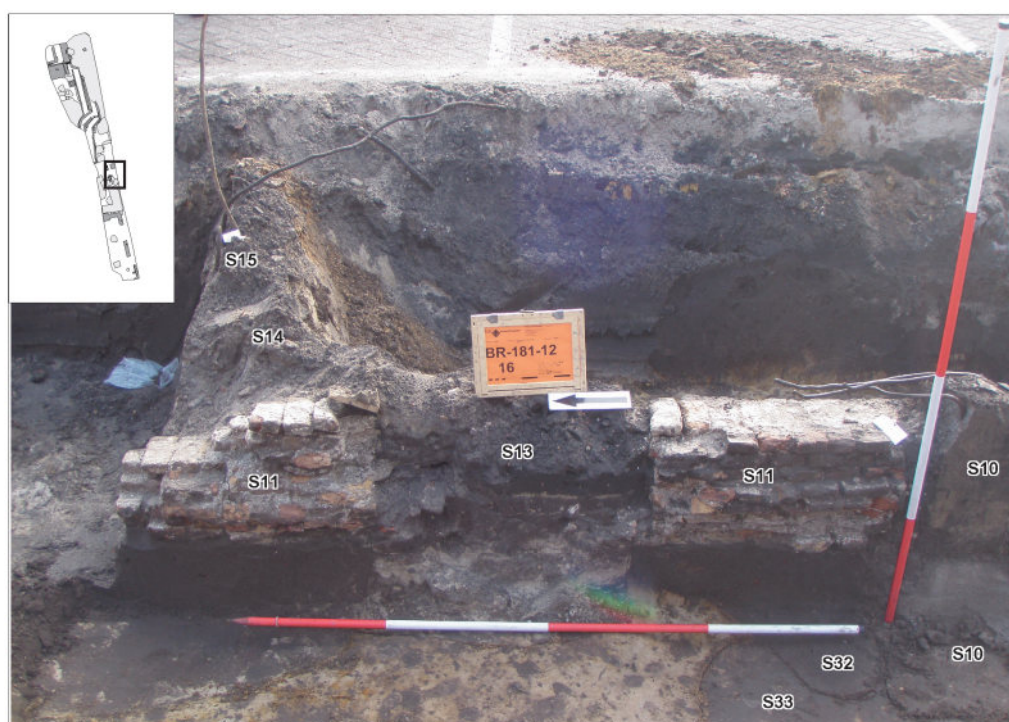
⁴⁷ SAB, archief van de gemeentesecretarie te Breda, hinderwetvergunning, B/1815-1925/927/22-9-1925.

⁴⁸ Hiervoor zijn als referentiepunten de zuidoosthoek van de kolenbergplaats op de tekening van de begane grond uit 1941 en de zuidoosthoek van het ketelhuis op de tekening uit 1925 gebruikt, de zuidwest- en noordwesthoek van de oostmuur van de bestaande bebouwing op de tekening van de begane grond uit 1941 en de zuidoosthoek van het ketelhuis op de tekening uit 1925, de zuidoosthoek van het hoofdgebouw van Ginnikenstraat 115 op de tekening uit 1925 en de kadastrale kaart uit 1953, en de zuidoosthoek van de naastgelegen ijsgenerator op de tekening uit 1925 en spoor 53.

Tot slot, is er een bouwtekening uit 1917 van het eerste ketelhuis dat op deze plek werd gebouwd.⁴⁹ Aan de hand van de Kadastrale kaart uit 1953 kan deze tekening met beperkte afwijking gegeorefereerd worden.⁵⁰

Tijdens de uitwerking van proefsleuf 1 zijn de gegeorefereerde bouwplannen gebruikt om de aangetroffen sporen en muurresten van de melkfabriek te duiden en faseren. Dit is vooral waardevol gebleken om discrepanties en lacunes tussen de historische bronnen en de archeologie aan te tonen.

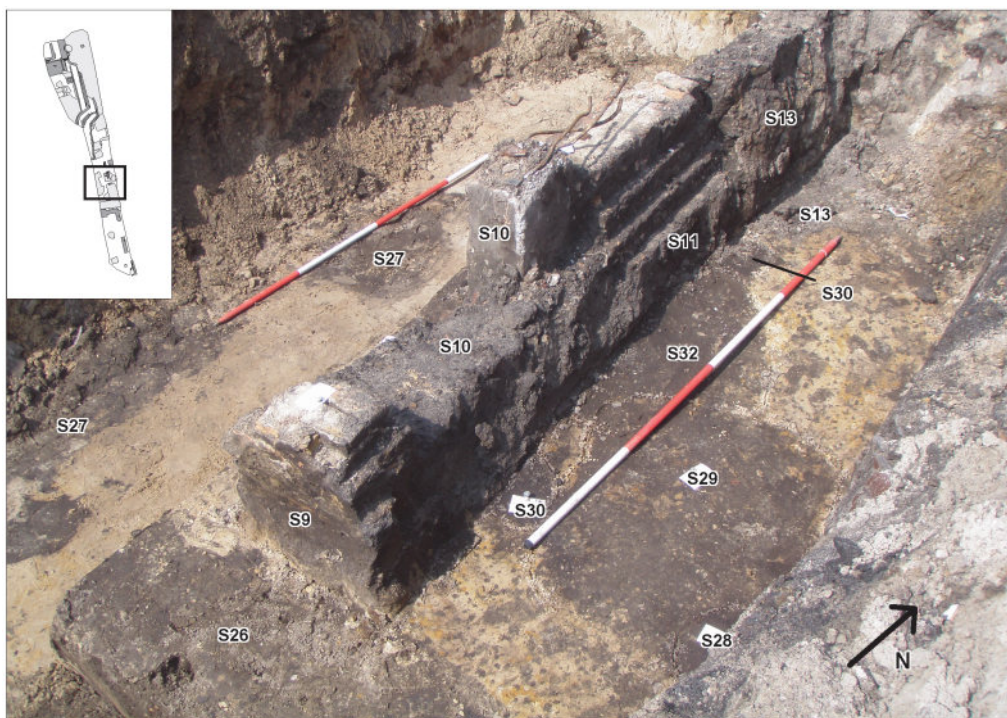
De meest zuidelijke sporen van de melkfabriek zijn twee bakstenen muurdelen (S11) met daartussen een opgevulde opening van ca. 80 cm (S13). Aan de noordzijde staat één van de betonnen poeren uit 1941 (S15) en direct ten zuiden staat nog eenzelfde poer (S10). Op ca. 80 cm ten zuiden van de zuidelijke betonnen poer staat een bakstenen poer of muurdeel (S9; Afb. 32 en 34). Hierop aansluitend is een ca. 1,75 m breed grondspoor aangetroffen (Vlak 1, Spoor 7/Vlak 2, Spoor 26). Dit spoor loopt naar het zuiden door tot aan spoor 1, de recente poort c.q. perceelsgrens (zie boven), maar maakt op ca. 2,50 m ten zuiden van spoor 9 eerst een hoek naar het westen (Afb. 3434 en 35).

Afb. 32 De muurdelen van spoor 11 en omliggende sporen, put 1, vlak 1. Linksboven en rechts zijn resp. poeren 15 en 10 te herkennen aan het uitstekende wapeningsstaal.

⁴⁹ SAB, archief van de gemeentesecretarie te Breda, hinderwetvergunning, B/1815-1925/850/22-3-1917.

⁵⁰ Als referentiepunten zijn de zuidoost- en noordoosthoek van het hoofdgebouw van Ginnekenstraat 115 en de zuidoosthoek van het hoofdgebouw van Ginnekenstraat 113 gebruikt op de tekening uit 1917 en de kadastrale kaart uit 1953.

Afb. 33 Het noordelijk einde van spoor 26, de bakstenen poer of muur van spoor 9, de betonnen poer met uitstekend bewapeningsstaal van spoor 10, en het zuidelijk muurdeel van spoor 11 (van linksonder naar rechtsboven), op vlak 2, put 1.

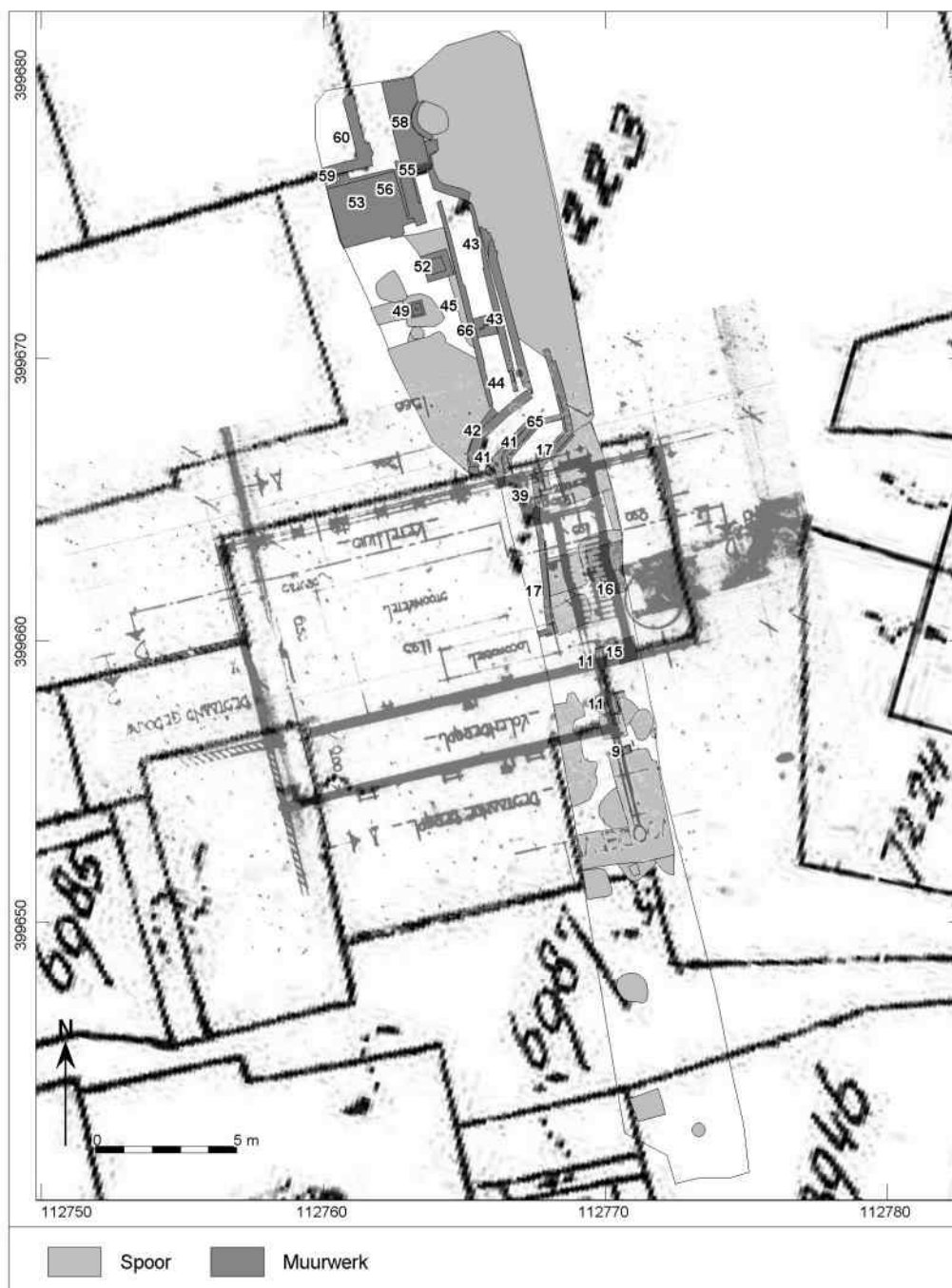
Afb. 34 Spoor 26, vlak 2 (centraal in de afbeelding). Aan de bovenzijde is de bakstenen poer of muur, spoor 9, te zien.

De gele en roze bakstenen (16-18 x 8-8.9 x 3.5-3.9 cm) van muur 11 zijn met behulp van mortel met kalkbrokjes geplaatst in een wild metselverband met enkele inconsequente vertandingen (Afb. 3233). Van het opgaand muurdeel resteren nog drie lagen. De vertanding telt eveneens nog drie resterende lagen. De stenen zijn onregelmatig en handgevormd. Mogelijk zijn deze hergebruikt. Projecteren we de sporen op de gegeorefeerde bouwtekeningen, dan zien we dat het aangetroffen

muurwerk op dezelfde plek ligt als de toegang tot de kolenbergplaats die in de jaren 1940 werd gebouwd, met een toegang op vrijwel exact de plek van spoor 13, de opening tussen de muurdelen (Afb. 3635). Volgens de plannen worden hier nieuwe funderingen en muren opgetrokken. Het lijkt daarom onwaarschijnlijk dat er oud muurwerk is achtergebleven, al had het ketelhuis uit 1925 op deze locatie waarschijnlijk ook een buitenmuur (Afb. 3535 en 36). We vermoeden daarom dat we te maken met vuilwerk stenen die gebruikt zijn als trasraam ofwel cementraam. De muren zijn zonder fundering op de ondergrond geplaatst, wat bouwtechnisch geen probleem heeft hoeven zijn, daar het gebouw uit 1941 hier geen bovenverdiepingen had.

Afb. 35 De sporenkaart van proefsleuf 1, vlak 2, weergegeven op het bouwplan uit 1925. De kadastrale kaart uit 1953 ligt op de achtergrond.

Afb. 36 De sporenkaart van proefsleuf 1, vlak 2, weergegeven op het bouwplan van de begane grond uit 1941. De kadastrale kaart uit 1953 ligt op de achtergrond.

Poer 9 – gebouwd uit oranje, machinale bakstenen – staat niet op de funderingstekening uit 1941, maar ligt ter hoogte van een zuidelijker gelegen, bestaande bergplaats (Afb. 36). Op een foto uit 1972 is te zien dat deze bergplaats een uitbouw had aan de oostgevel (Afb. 3737). Mogelijk behoorde poer 9 hiertoe. Spoor 26 lijkt de grens van dit bouwsel te volgen en is wellicht een uitbraaksleuf.

Afb. 37 Foto uit 1972 van de oostgevel van melkfabriek De Hoop, met links het uitbouwsel voor de bergplaats uitgelicht. Genomen vanaf Achter de lange stallen, richting west. (Bron: SAB, BN De Stem / Johan van Gorp JVG19720713005)

Ook in de noordelijke helft van de proefsleuf werden meerdere muurdelen en vloeren onderzocht die kunnen worden toegeschreven aan de melkfabriek De Hoop. Uit reconstructies met behulp van de originele bouwtekeningen kunnen stookgangen, de locatie van de ijsgenerator en de schoorsteen herleid worden (zie afb. 35 en 36).

Afb. 38 Muurresten van melkfabriek De Hoop met op de voorgrond stookgangen en op de achtergrond de ijsgenerator en de fundering van de schoorsteen.

De stookgangen omvatten de spoornummers 17, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 65 en 54 (zie afb. 35, 36 en 38). Deze stookgangen vormden de verbinding tussen de stoommachine in het zuidelijker gelegen gebouw en de schoorsteen in het noordelijke deel.

Uit het patroon van de gangen en afbraaksporen aan de muurdelen kunnen meerdere fasen afgeleid worden. Vermoed wordt dat de oudste fase van de stookgangen gevormd werd door een rechte stookgang, waarvan de muurdelen S44 en S45 nog resteren. Ook het zuidelijke deel van spoor 17 lijkt tot deze fase te behoren. Ondanks dat de locatie van de stookgangen niet correspondeert met de originele bouwtekening (1917) of stookgangen op de bouwtekening ontbreken (1925), is het wel aannemelijk dat de oudste stookgang tot deze periode gerekend kan worden.

De stookgangen van de oudste fase liggen op circa 0,5m onder maaiveld. Het muurdeel S17 kon het meest compleet onderzocht worden. De onderzijde van het muurdeel ligt op 1,74 m +NAP. Van het muurdeel resteerden nog circa 6 tot 9 lagen. De muur is opgebouwd uit oranje bakstenen (20,5 x 9,5 x 5,5 cm) die machinaal zijn gevormd en in een specie van kalk en zand in wild verband zijn geplaatst, waarbij consequent een laag strekken op een laag koppen werd geplaatst. De muur is zonder fundering op de ondergrond geplaatst. Het muurdeel S44 was opgebouwd uit oranje tot licht gele bakstenen van het formaat 15/15,5 x 7/8 x 3cm. Ook spoor S45 was uit een vergelijkbare handgevormde baksteen opgemetseld.

Afbraaksporen aan de noordzijde van muurdeel S17 (ter hoogte van S39) en aan de zuidzijde van muurdelen S44 en S45 (ter hoogte van S42) tonen aan dat de stookgang eertijds uitgebroken is en vervangen. Daarin zijn vervolgens vermoedelijk twee latere fasen te onderscheiden. De eerstvolgende, tweede fase lijkt een plaatselijke verlegging in oostelijke richting te zijn. De muurdelen S39, S17 (noordelijke deel), S41 (oostelijke deel) en S43 worden tot deze tweede fase gerekend (afb. 35 en 36). De oude stookgang tussen de muurdelen S44 en S45 zal in deze periode buiten gebruik zijn. Omdat de aansluiting tussen de muurdelen S43 en S54 ontbreekt, is niet met zekerheid te zeggen of muurdeel S54 ook al tot de tweede fase of pas tot de derde fase behoort. Muurdeel S54 was opgebouwd uit oranje machinale bakstenen (21x10x5/5,5cm) met kalk en schelpmortel. In de derde fase wordt de stookgang dichtgezet met muurdeel S65 en wordt een nieuwe aansluiting op de stoommachine gemaakt direct ten westen van de oorspronkelijke stookgang. De muurdelen S42 en S41 (westelijke muurdelen) zijn tot deze fase te rekenen. In welke periode welke stookgang te dateren is, valt op basis van de beschikbare bouwtekeningen niet nauwkeurig te reconstrueren omdat de ligging van de stookgangen daar niet op staat aangegeven. Wel is het aannemelijk dat het verleggen van de stookgangen zal samenhangen met grootschaligere verbouwingen. Aangezien er drie fasen van stookgangen worden onderscheiden en drie bouwfasen bekend zijn, is het aanlokkelijk om aan te nemen dat de oudste stookgang tot de vroegste bouwfase uit 1917 zal behoren, de tweede fase uit 1925 dateert en de derde fase van de stookgang uit 1941 dateert.

Rondom de stookgangen is een brandlaag aangetroffen (S66).

In het noordelijke deel sluiten de stookgangen aan op een zwaar funderingsblok (S55) met direct ten oosten ervan een rond gemetseld muurdeel (S58). Deze muurdelen kunnen geïnterpreteerd worden als de fundering van de schoorsteen en de schoorsteenmantel zelf (afb. 35 en 36). De ligging van de schoorsteen stemt ook overeen met de bouwtekening uit 1925. Het muurblok S55 was opgemetseld uit oranje, machinale bakstenen (20,5/21x10x5cm) met schelp / kalkmortel. Het muurdeel kende 11 vertandingen. De fundering van de schoorsteen (S58) bestaat uit net iets kleinere bakstenen (19/20x9,5x5cm), wel eveneens oranje van kleur en machinaal gevormd.

Direct ten westen van de eerste fase van de stookgang en ten westen van de schoorsteen, werden meerdere muurresten van een kelderruimte gevonden die op basis van de bouwtekeningen uit 1925 kan worden toegeschreven aan ruimte voor de ijsgenerator. Van deze ruimte kunnen een noordelijke scheidingsmuur (S57), een oostelijke scheidingsmuur cq. kelderbak (S56) en de keldervloer (S53) onderscheiden worden (afb. 35 en 36). De zuidelijke scheidingsmuur ontbreekt en is vermoedelijk verstoord geweest. Ook van deze muurdelen zijn de toegepaste machinale bakstenen redelijk overeenkomstig met een rode tot rood oranje kleurschakering en afmetingen die variëren rondom 20/22x10,5/11x5cm.

Iets verder zuidelijk van dit gebouw ligt een vierkante bakstenen bak (S52), opgemetseld uit oranje / rode machinale bakstenen (21x10x5,5cm). De bakstenen bak was opgevuld met een donkere zandvulling. In de bak zijn verder glas, bouw materiaal, keramiek en sintels aangetroffen (S52). Het glas bestaat uit vijf stuks waarvan drie complete flessen en twee lichtgroene halzen uit 1800-1900 (afb. 39). Het bouw materiaal is een stukje tegel van mangaan en blauwe decoratie uit 1700-1900. Tot slot een stukje aardewerk dat niet verder gedetermineerd is, echter wel dateert van 1800-1900.

Afb. 39 Glazen flessen verzameld uit spoor 52, behorende tot de melkfabriek De Hoop (Bron: Erfgoed Gemeente Breda).

Op een paar meter zuidwestelijk hiervan ligt een betonnen poer met gewapend staal (S49). Waarschijnlijk is deze toe te schrijven aan de bouwperiode in 1941. Een vergelijkbare betonnen poer werd aangetroffen in het noordoostelijke deel van de proefsleuf, spoor S62.

Direct ten noorden tegen het ijsgenerator gebouw ligt muurdeel S60. Dit muurdeel ligt deels tegen het ijsgenerator gebouw aan en maakt halverwege een haakse hoek in noordelijke richting. De gebruikte bakstenen zijn overwegend gebroken en hergebruikte materialen, handgevormd en relatief klein formaat (16x8x3,5cm). De interpretatie van het muurdeel is onduidelijk. Aangezien het muurdeel samenvalt met de begrenzing van het melkfabrieksterrein zou de muur geïnterpreteerd kunnen worden als afscheidingsmuur van het fabrieksterrein.

Het vondstmateriaal dat te relateren is aan de melkfabriek is beperkt. Buiten de eerder vernoemde vondsten uit S52, zijn er geen andere vondsten verzameld.

Overige sporen

Door de aanwezigheid van muurresten (voornamelijk van melkfabriek De Hoop) die mogelijk behoudenswaardig zijn met het oog op vervolgonderzoek, is de proefsleuf slechts deels tot op de natuurlijke bodem aangelegd. Het diepste niveau, op de top van de C-horizont kon daarmee niet volledig gewaardeerd worden. Het zicht op eventuele sporenvlakken op dit niveau is daarmee beperkt. Desondanks zijn er lokaal enkele kuilen aangetroffen, waaronder de sporen 20, 22 en 32 (afb. 40). Vermoedelijk gaat het om kuilen die in de Nieuwe tijd te dateren zijn. Enkele vondsten laten een datering zien in de 17^e eeuw en later. De exacte functie van de kuilen is vooralsnog onbekend.

Afb. 40 Overzichtsfoto van een deel van vlak 2 in proefsleuf 1 met daarin verspreid enkele kuilen in de top van de C-horizont.

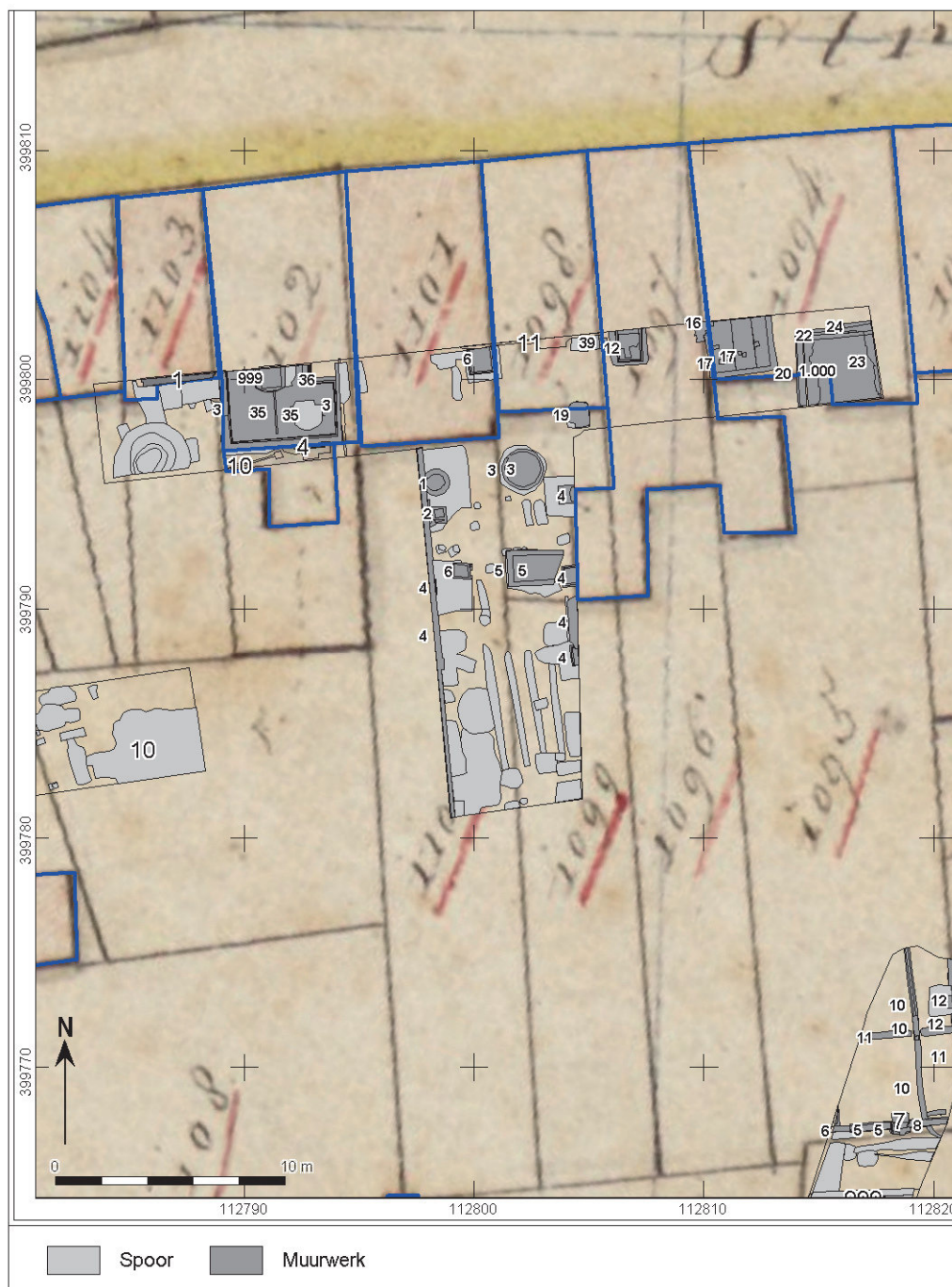
Het beperkte aantal aardewerkscherven die uit de sporen verzameld zijn, wijzen eveneens op een datering in de Late Middeleeuwen of Nieuwe tijd. In kuil spoor S32 is een vrij complete grape uit 1600-1650 verzameld (afb. 41). In een andere kuil (S22) zijn resten van bouw materiaal, een kurkje en botmateriaal gevonden. Hierbij gaat het om een plavuis uit de Nieuwe tijd en drie stuks dierlijk botmateriaal. In het zuiden van put 1 zijn in één kuil (S20) resten van glas, metaal en aardewerk aangetroffen. Het glas dateert van 1800-1900, de metalen vondst betreft een musketkogel uit spoor S20. Het aardewerk is te onderscheiden in drie bakseltypes, waarbij vier stuks roodbakkend (1600-1700), 1 stuk witbakkend (1600-1700) en twee stuks industrieel (1800-1900) aardewerk zijn. In één kuil is een niet determineerbare munt aangetroffen

Afb. 41 Vrij complete grape uit spoor S32 (Bron: Erfgoed Gemeente Breda).

4.3 Proefsleuf 2

Proefsleuf 2 aan de noordzijde van het plangebied ligt parallel aan de Akkerstraat en de verwachting vooraf was dan ook om de restanten van woningen aan de Akkerstraat aan te treffen. Bij projectie van de sporenkaarten op de kadastrale kaart uit 1824 en uit 1953 bleek al snel dat de sporen en structuren aan specifieke percelen (huisnummers) gekoppeld konden worden (afb. 42 en 43). In de onderstaande beschrijving worden de sporen daarom ook direct gekoppeld aan het betreffende perceel en huisnummer en in relatie daartoe besproken.

Afb. 42 Proefsleuf 2 en 3 geprojecteerd op de kadastrale minuutplan uit 1824. In Blauw omlijnd de woonhuizen aan de Akkerstraat.

Afb. 43 Proefsleuf 2 en 3 geprojecteerd op een percelingskaart uit 1953. In rode omlijning de gebouwen die op de kaart uit 1953 staan aangeduid. In groen omlijnd de contouren van gebouwen aan de Akkerstraat afgebeeld op een bouwtekening uit 1931.

Akkerstraat 24 en 26

Het westelijke deel van proefsleuf 1 valt samen met de kadastrale percelen 1103 en 1104 (zie afb. 42). Voorheen waren dit de panden Akkerstraat 24 en Akkerstraat 26. Enkele sporen zijn toe te schrijven aan de bebouwing die gestaan heeft op Akkerstraat 26. Dit betreffen restanten van muurwerk, een afvalkuil en een waterput.

Muurdeel S1

Muurdeel S1 ligt tegen het noordprofiel van proefsleuf 2 aan en werd al kort onder het maaiveld aangetroffen op ca. 2,65 m +NAP (afb. 44). Het muurdeel is direct in de stedelijke ophogingslaag gefundeerd en is opgebouwd uit handgevormde oranje gele bakstenen van het formaat

17,5/18x8,5x4 cm. De muur was eensteens breed en gevoegd met zandmortel. De conservering ervan was slecht, er resteerden nog slechts 2 tot 3 lagen. Een type metselverband kan niet bepaald worden.

Projectie van de sporenkaart op de kadastrale kaart uit 1824 (afb. 42), laat zien dat het muurdeel precies gelijk valt met de achtergevel van het gebouw op perceel 1104, oftewel Akkerstraat 26.⁵¹ Daarmee is een interpretatie van muurdeel S1 als achtergevel van het pand Akkerstraat 26 aannemelijk en kan deze in ieder geval in de 19^e eeuw gedateerd worden. Mogelijk kan het muurdeel ook ouder zijn en teruggaan op de 17^e-eeuwse bebouwing. Afgeleid uit de kadastrale kaart van 1824 was het pand circa 7,9m diep en circa 4,1 m breed.

In de 20^e eeuw lijkt de situatie gewijzigd te zijn, maar daarvan zijn geen sporen aangetroffen binnen de proefsleuf. Uit de bouwtekeningen van garagebedrijf Rapid (zie ook de beschrijvingen verderop), zou blijken dat de bebouwing ter hoogte van Akkerstraat 24 en 26 in ieder geval rondom 1931 – 1938 een andere maatvoering heeft. Van deze 19^e / begin 20^e-eeuwse bebouwing zijn echter geen sporen bewaard gebleven.

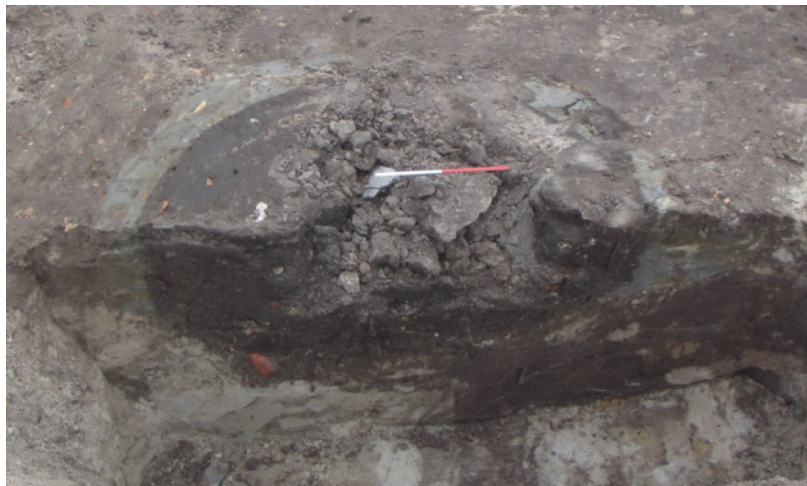
Afb. 44 Muurdeel S1 (bovenzijde foto) en kort er naast afvalkuil S2 (ter hoogte van de sjalon) in vlak 1.

Afvalkuil S2

Iets ten zuiden van de achtergevel S1, ligt een ronde afvalkuil (S2). De kuil werd gevonden op vlak 1 niveau (2,25 m +NAP) en is volledig opgegraven om een tweede vlak te kunnen aanleggen. De kuil heeft een ronde vorm met diameter van 0,9 m en was 34 cm diep (afb. 44). De wand van de kuil was bekleed met een dunne klei of leemlaag (afb. 45). De vulling bestond uit een mengeling van donkerbruin zand met fragmenten bouwpuin. In de vulling werd ook vondstmateriaal aangetroffen, waaronder een kort model glazen wijnfles uit de 1700-1750 (afb. 46). Het aardewerk (68 fragmenten) omvat verschillende bakseltypen, waaronder roodbakkerij (meest voorkomend), steengoed (Raeren en Westerwald), majolica, faience en porselein. Qua vormen kunnen een onderdeel van een stemcup (porselein), een bakpan en een grape (beiden van roodbakkerij aardewerk) onderscheiden worden. De datering van het aardewerk loopt uiteen van 1650 tot 1800. Uit hetzelfde spoor zijn acht fragmenten van kleipijp afkomstig, ook deze dateren tussen 1700 en 1800. In de vulling van de kuil een botermesje met benen mesheft verzameld (afb. 46). Verder zijn uit de kuil vier metalen voorwerpen afkomstig: een loden kloot, twee ijzeren messen en een niet nader determineerbare ijzeren voorwerp. Tot slot is in de afvalkuil een natuursteen knikker gevonden.

⁵¹ Breedte muurdeel bedraagt 3,2 m.

Zowel de ligging direct achter de achtergevel als ook het vondstmateriaal kunnen de afvalkuil relateren aan de bewoning van Akkerstraat 26 uit de 18^e eeuw.

Afb. 45 Afvalkuil S2 met een lemen bekleding van de kuil.

Afb. 46 Wijnfles (1700-1750) en een botermesje met benen heft afkomstig uit kuil S2, welke gerelateerd kan worden aan Akkerstraat 26 (Bron: Erfgoed Gemeente Breda).

Waterput S 25

Een grote ronde vlek of kuil aan de zuidwestzijde van proefsleuf 2 wordt geïnterpreteerd als een waterput. Weliswaar is het spoor niet gecoupeerd, de uiterlijke kenmerken in het vlak als ook een gutsboring (die laat zien dat het spoor nog minimaal 0,6m diep is) wijzen het meest in de richting van een waterput.⁵²

De waterput tekende zich af op de top van de natuurlijke bodem en ligt voor iets meer dan de helft binnen de proefsleuf. Het spoor heeft over de volle breedte een doorsnede van tenminste 3,7m. Centraal binnen het spoor kan de veronderstelde kern van de waterput afgeleid worden. Deze is herkenbaar aan een licht grijze tot licht bruine en een iets heterogene vulling, omringd door een zeer humeuze laag. De centrale heterogene vulling wordt gezien als de opvulling van de schacht van de waterput, van de humeuze laag eromheen wordt verondersteld dat deze samenhangt met de natuurlijke opvulling of (en meer waarschijnlijk) de bekleding van de waterput. Deze wandbekleding zou behalve uit een houten constructie ook bestaan kunnen hebben uit een opeenstapeling van plaggen. In het vlak waren echter geen duidelijke contouren van plaggen of van vermolmd hout zichtbaar. De doorsnede van de volledige kern van de waterput bedraagt 0,8 tot 1,3 m.⁵³

⁵² De exacte diepte kon niet bepaald worden, doordat de gutsboringen gestuit werden.

⁵³ De kern toont zich ovaal.

Buiten de kern zijn meerdere opvullingen zichtbaar die vermoedelijk behoren tot de insteek van de waterput. Deze lagen laten een grijze tot licht grijze opvulling zien, die iets wat heterogeen van aard is.

Tegen de waterput aan liggen twee rechthoekige kuilen (noordzijde en oostzijde) die mogelijk tot de waterput(constructie) behoord kunnen hebben. Te denken valt bijvoorbeeld aan constructies voor een overkapping van de waterput als ook aan een putmik.

Uit de waterput vulling verzameld aardewerk omvat vier stuks grijsbakkend aardewerk (1350-1450), één fragment steengoed (1700-1800) en één fragment roodbakkend aardewerk (1700-1800). De fragmenten grijsbakkend aardewerk dateren daarmee aanmerkelijk vroeger dan de beide andere scherven. Op basis van het sporenensemble lijkt een datering van de waterput in de 18e eeuw waarschijnlijker, waarmee het grijsbakkend aardewerk als vermoedelijke opspit te beschouwen is.

Uit de ligging van de waterput op de kadastrale kaart uit 1824, namelijk op het achtererf, en op basis van de dateringen van het vondstmateriaal kan de waterput aan de 18^e-eeuwse bebouwing van Akkerstraat 26 worden toegeschreven.

Afb. 47 Waterput S25 in tweede vlak met aan de noordwestzijde en de oostzijde rechthoekige kuilen (noordzijde boven).

Akkerstraat 28

Het westelijke deel van proefsleuf 2 doorsnijdt eveneens perceel 1102. Dit perceel staat gelijk aan Akkerstraat 28. Uit de historische bronnen kan opgemaakt worden dat dit perceel in de 19^e eeuw bebouwd was en in de 20^e eeuw in gebruik werd genomen als verhard terrein voor de garage Rapid (zie hiervoor de kadastrale kaarten uit 1824 en 1953 op afbeelding 42 en 43). Van beide gebruiksfasen zijn de sporen terug te vinden.

De bebouwing van Akkerstraat 28 is op de kadastrale kaart uit 1824 af te lezen als een 11,5 m diep gebouw met een kleine achterbouw (3,5m diep). De perceelsbreedte is 5,8m. De proefsleuf valt precies samen met het achterste deel van het hoofdgebouw en de scheidingsmuur met de

achterbouw. Van deze 19^e-eeuwse (of vroegere) bebouwing is een redelijk goed intacte kelderruimte aangetroffen

Ten opzichte van de vroeg 20^e-eeuwse bouwtekeningen van garagebedrijf Rapid (zie verderop) is het voormalige perceel 1102 onbebouwd en in gebruik als verhard terrein met enkele voorzieningen voor de garage. Sporen van de garage Rapid beperken zich tot een olie-/benzinetank, een oude gasleiding en enkele kleinere verstoringen.

Kelder

De bebouwing van Akkerstraat 28 is in ieder geval aan de achterzijde voorzien geweest van een kelderruimte. Deze kelder is deels aangesneden in proefsleuf 2, waarmee de keldermuren en de keldervloer onderzocht konden worden (afb. 48).

De keldermuren zijn met elkaar in verband gemetseld, waarmee ze ook één geheel vormen en staan los tegen de zijmuren van de naastgelegen percelen. De keldermuren waren gefundeerd tot op de natuurlijke bodem, waarbij er aan de onderzijde van de muren geen vertrapping van de fundering zichtbaar was. De muren zijn opgemetseld met handgevormde bakstenen, rood tot geel van kleur en met afmetingen van 18x8,5/8x3,5/4 cm. De muren zijn in een wild verband gemetseld, waarbij gebruik gemaakt is van een witte kalk met zand mortel. Tegen de binnenzijde was een binnenwand koud tegen de keldermuur geplaatst van ongeveer 30cm hoogte. De functie van dit binnenmuurtje is onduidelijk. De keldermuren zijn aan de binnenzijde telkens bepleisterd.

Afb. 48 De 19^e-eeuwse kelder aan de Akkerstraat 28. Op de achtergrond is de waterput en muur van Akkerstraat 26 nog zichtbaar. De foto is richting het westen genomen.

De kelderruimte is niet volledig onderzocht en strekt zich in noordelijke richting (naar de Akkerstraat toe) verder uit. Het gedeelte dat onderzocht is, heeft een rechthoekige vorm, met een breedte van 5,2 m. Qua lengte kon 3,5 m van de kelder onderzocht worden.

In het noordoostelijke deel van de kelder heeft een toegangstrap gelegen (afb. 49). Deze is herkenbaar door een rechthoekige uitsparing van muurwerk naar binnen toe over 1,15 m. Op de kopse zijden toont een bakstenen rollaag de traptrede(s). Het muurdeel is mogelijk van latere datum, niet alleen omdat het trapmuurdeel koud tegen de zijmuur van de kelder geplaatst is, maar

ook omdat de keldermuur ter plaatse van de trap nog bepleisterd is. De reconstrueerbare breedte van de trap bedraagt ten minste 0,7 m.

Afb. 49 Keldertrap van Akkerstraat 28. De foto is richting het noordoosten genomen.

De keldervloer is bekleed met rode plavuizen van het formaat 22x22x3cm (afb. 50). Zoals eerder vermeld is de vloer lokaal verstoord, deels de olie/benzine tank en deels door uitbraak van de vloer (zuidoostelijk). De reden voor de uitbraak van de vloer in het zuidoostelijke deel is niet duidelijk. Centraal over keldervloer van noord naar zuid worden de plavuizen onderbroken door een smalle mortelband die een halfsteense breed muurdeel markeert dat in lengterichting geplaatst zal zijn geweest, wellicht ter opdeling van de kelder in twee helften. Ter hoogte van de keldervloer (S35) werd een loden musketkogel gevonden.

Afb. 50 Plavuizen vloer van de kelder Akkerstraat 28. Op de voorgrond (links) is muurdeel spoor S4 zichtbaar.

Muurdeel S4

Direct tegen de zuidelijke keldermuur werd op een hoger niveau (vlak 1) een muurrestant aangetroffen (afb. 50). Bij projectie op de kadastrale kaart van 1824 valt het muurdeel (S4) precies samen met de zuidelijke achtergevel van het hoofdgebouw aan de Akkerstraat 28 en een kleine achterbouw. Het muurdeel en de plavuizen hebben daarmee zeer waarschijnlijk tot de achtergevel en achterbouw behoord.

Muurdeel (S4) is eveneens als muur S1 van Akkerstraat 26 relatief kort onder het maaiveld aangetroffen (2,6m +NAP) en was incompleet bewaard. Het muurdeel (S4) was gefundeerd in de stedelijke ophogingslaag en er resteerden alleen nog enkele lagen muurwerk van. Te onderscheiden zijn een noord-zuid gericht smal muurdeel, 1 steens breed met afwisselende lagen van koppen en strekken. De toegepaste bakstenen zijn van het type "IJsselsteen" en heeft sterk afwijkende baksteenmaten.⁵⁴ Het muurdeel loopt mogelijk nog in zuidelijke richting verder door tot buiten de proefsleuf. Haaks op het muurdeel ligt een oost-west georiënteerd muurdeel. Hiervan resteert nog een deel dat over de lengte van 1,6 m redelijk intact is, waarna er over 0,4 m lengte alleen nog wat verrommelde bakstenen resteren. Het muurdeel is eveneens opgebouwd uit gele IJsselsteentjes en is tenminste 2 steens breed. Het muurdeel staat koud tegen het noord-zuid gerichte muurtje. Direct aan de noordzijde van het muurdeel zijn nog enkele rode plavuizen (22x22cm) zichtbaar van een vloerdeel. Dit geheel aan muurdelen ligt direct ten zuiden van de keldermuur, maar ligt niet met de keldermuren in verband.

Ter hoogte van muurdeel S4 werd een koperen riemverdeler gevonden.

⁵⁴ 17x8x5cm / 15,5x8,5x4

Akkerstraat 30, 44 en 46

Op de percelen 1101, 1098 en 1097 (zie afb. 42 en 43) waar voorheen respectievelijk Akkerstraat 30, Akkerstraat 44 en Akkerstraat 46 gelegen hebben, bleek de verstoringsgraad erg hoog. Binnen de oude perceelsgrenzen werden in proefsleuf 2 op één spoor na geen sporen gevonden die met de vroegere bebouwing geassocieerd kunnen worden. Wel werden enkele recente muurdelen en poeren gevonden, zeer waarschijnlijk afkomstig van 20e-eeuwse industriële bebouwing (deze worden verderop beschreven onder 'garagebedrijf Rapid').

Slechts een enkel spoor, pas zichtbaar op een dieper niveau iets boven vlak 2 niveau (1,55m +NAP), dateert vroeger. Het spoor (afb. 51 en 52) betreft een ronde kuil (S8) met een bakstenen vloertje (S19). De doorsnede van de kuil bedraagt circa 1,2 m met een diepte van 0,4 m. Rondom de wanden van de kuil was geen bekisting meer aanwezig of zichtbaar. De kuil was opgevuld met donkere grond vermengd met puinresten zoals baksteen. Uit de vulling is een behoorlijke hoeveelheid aardewerk verzameld (177 stuks), waarvan het merendeel gebruiksgoed van roodbakkend aardewerk. Hieronder bevinden zich ondermeer fragmenten van een roodbakkend aardewerken kom met witte slibversiering aan de binnenzijde en een bijna complete kan van Oosterhouts roodbakkend aardewerk (afb. 53). Scherven van andere baksels zijn van faience, steengoed, witbakkend of majolica. Daaronder bevinden zich scherven van een faience bord met een blauw – wit landschap. Het aardewerk is vrij scherp te dateren in de periode 1650 – 1700/1725. Ook leverde de kuil zes fragmenten van kleipijp op, welke tussen 1650-1750 te dateren zijn. De bodem van de kuil was bedekt met een bakstenen vloerdeel. Dit vloertje bestond uit veelal gebroken bakstenen, die in een onregelmatig, maar passend patroon op de bodem geplaatst waren. De buitenste rand bakstenen vormde wel een mooie cirkel. Onder het vloertje werd een vingerhoedje gevonden, die op basis van de vormgeving in de 17^e /18^e eeuw gedateerd kan worden.

Afb. 51 Coupe over een kuil (S8) met een bakstenen vloertje.

Afb. 52 Detail van het bakstenen vloertje S19 in kuil S18

Afb. 53 Bijna complete kan van roodbakkend aardewerk. De vermoedelijke productieplaats is Oosterhout. De kan is afkomstig uit spoor S8.

Het (achter-)perceel van akkerstraat 30 is ook deels onderzocht in proefsleuf 3. De sporen die zich in dit deel bevinden, worden later besproken (zie proefsleuf 3).

Akkerstraat 50

Het meest oostelijke deel van de proefsleuf valt samen met perceel 1094, wat kadastraal bekend is als Akkerstraat 50 (kadastrale kaart 1824). Op de kadastrale kaart kan bebouwing over de volledige breedte van het perceel afgeleid worden (zie afb. 42). In het midden van de 20^e eeuw blijkt het perceel echter opgedeeld te zijn (percelen 1943 en 1944) en bebouwd te zijn met twee smallere woonhuizen (zie afb. 43).

Ter hoogte van het perceel (1094) zijn twee kelders aangetroffen. De westelijke kelder viel voor een aanzienlijk deel binnen de proefsleuf en kon daarmee goed onderzocht worden. De oostelijke kelder ligt grotendeels buiten de proefsleuf en is niet verder onderzocht met het oog op vervolgonderzoek.

Westelijke kelder

De westelijke kelder is redelijk goed intact bewaard gebleven (afb. 54). Het onderzochte deel van de kelder is rechthoekig van vorm met een breedte van bijna 3m. In de lengte kon de kelder over 2,5 m onderzocht worden. De kelder is uitgegraven tot in de natuurlijke bodem (diepteligging vloer is 1,5 m +NAP). De keldermuren (S15) zijn opgebouwd in éénsteens brede muren, die allen met elkaar in verband staan. Bij het opmetselen van de muren is gebruik gemaakt van rode en gele IJsselsteentjes, telkens met een verspringende koppen en strekkenlaag voor de stabiliteit van het muurwerk. Aan de onderzijde van de muren zijn geen versnijdingen zichtbaar bij de fundering. De binnenzijde van de muren is telkens bepleisterd. De oostelijke zijmuur van de kelder is versterkt met een halfsteens muurdeel dat koud tegen de zijmuur geplaatst is. De reden voor deze extra versteviging is niet duidelijk. Tegen de westelijke zijmuur staat een klein haaks zijmuurtje (S18), waarvan nog zes lagen resteren. Dit muurdeel is op de tegelvloer geplaatst en dateert daarmee uit een latere fase. Het is aannemelijk dat het muurdeel een functionele toepassing gehad zal hebben voor de binnenindeling van de kelderruimte, bijvoorbeeld voor het creëren van schappen of rekken en de opslag van goederen. Aan de noordwestzijde van de kelder is een uitsparing (S14), mogelijk is dit een trappengat of kelderraam/-luik geweest.

De vloer (S17) bestaat uit een afwisseling van rode en grijze plavuizen die in drie noord-zuid gerichte stroken gelegd zijn. De beide buitenste stroken bestaan uit rode plavuizen van 22,5 x 22,5 x 3 cm, de centrale strook van grijze plavuizen van 17 x 17 x 3 cm.

Enkele asbest platen in de kelderruimte laten zien dat deze nog tot in de 20^e eeuw in gebruik zal zijn geweest.

Bij gebrek aan vondstmateriaal is de kelder niet goed dateerbaar. Projectie van de kelder op de kadastrale kaart uit 1824 situeert deze in het westelijk deel van de bebouwing en valt de zuidelijke keldermuur samen met de achtergevel van het pand (afb. 42). Een dergelijke indeling was eerder ook het geval bij de kelder van Akkerstraat 26. En jongere datering kan echter evenmin uitgesloten worden. Bij projectie op de kaart uit 1953 (afb. 43) valt de kelder binnen de contouren van het westelijke pand (perceel 1943).

Afb. 54 De westelijke kelder van Akkerstraat 50. De foto is in zuidwestelijke richting genomen.

Oostelijke kelder

De oostelijke kelder is, voor zover vast te stellen, nog goed intact (afb. 55). De kelder is niet verder onderzocht om in een later stadium volledig te kunnen opgraven. Er wordt verondersteld dat de kelder nog goed intact is omdat binnen de kelder de aanzet van de tongewelven en de nog deels ingestorte restanten van het tongewelf (S23) zichtbaar zijn. De aanzetten tot de tongewelf zijn ingemetseld in de beide zijmuren.

Het zuidelijke deel van de kelder ligt buiten de proefsleuf, waardoor de exacte lengte van de kelder nog niet vastgesteld kan worden. In ieder geval is de kelder tenminste 3,3 m lang. De breedte van de kelder kan wel min of meer gereconstrueerd worden, de westelijke zijmuur kon goed onderzocht worden, de oostelijke zijmuur valt precies buiten de proefsleuf. De oostelijke zijmuur kan vermoed worden op basis van de aanzet van het gewelf dat al zichtbaar is binnen de proefsleuf. De kelder zal daarmee circa 3,7 tot 4m breed zijn geweest.

De zijmuren van de keldermuren (S20/21) zijn anderhalfsteens breed opgemetseld en daarmee iets zwaarder uitgevoerd dan de noordelijke zijmuur (S22) die één steens breed is. De toegepaste baksteensoort is handgevormd en meet tussen 16/19,5 x 7/8 x 3/4 cm. Als mortel is kalk/schelp toegepast.

Ook van de oostelijke kelder kan de datering nog niet vastgesteld worden. Projectie op de kaart van 1824 maakt een relatie tot de bebouwing van dat moment minder waarschijnlijk. Dit aangezien de kelder deels buiten de contouren van het pand valt (afb. 42). Daarmee zou de kelder vermoedelijk tot een oudere of jongere bebouwingsfase behoren. Projectie van de kelder op de kaart van 1953 laat zien dat de kelder precies samenvalt met de perceelsgrenzen (afb 43). De westelijke keldermuur ligt daarbij exact op de perceelsgrens tussen de percelen 1943 en 1944, wat een relatie tot de opsplitsing van perceel 1094 in twee percelen (1943 en 1944) mogelijk maakt. Echter, waar de kelder wel samenvalt met de perceelsgrenzen, lijkt deze ook dieper op het perceel door te lopen dan de bebouwing zoals afgebeeld op de kaart uit 1953. Of er tussentijdse bouwfasen zijn geweest (tussen de opdeling in twee percelen en de situatie in 1953) is echter niet bekend. Een oudere datering is echter ook goed mogelijk. Historisch gezien is bekend dat het perceel waarop de beide kelders liggen (Akkerstraat 50) in 1657 werd samengevoegd. Beide kelders zouden daarmee uit de eerste helft van de 17^e eeuw kunnen dateren. Gezien de kelderconstructie, voorzien van een tongewelf en de toegepaste materialen lijkt een datering in de 17^e eeuw waarschijnlijker.

Afb. 55 De oostelijke kelder van Akkerstraat 50. De foto is genomen in noordelijke richting.
Direct tegen de keldermuur is de aanzet van het (deels ingestorte) gewelf zichtbaar.

Garagebedrijf Rapid

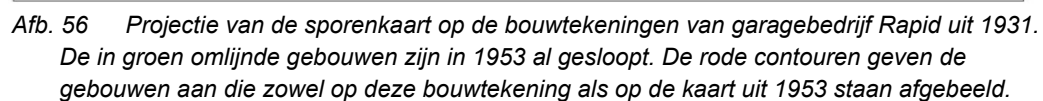
Langs de Akkerstraat 26-28 (perceel B7156) is aan het begin van de 20^e eeuw een garagebedrijf opgericht (1917). In 1923 vestigt zich in het gebouw tijdelijk een tabaksfabriek, tot het in 1941 weer zijn oorspronkelijke bestemming als garage kreeg (zie ook hoofdstuk 2).

Van de oudste fase van het garagebedrijf zijn geen (bouw)tekeningen bekend. Overgeleverde bouwtekeningen uit 1931 en 1938 brengen de situatie van het moment dat het pand nog (deels) in gebruik is als tabaksfabriek echter goed in beeld (afb. 56).

Op de tekeningen is het langwerpige garagegebouw zichtbaar dat zich vanaf de Akkerstraat uitstrekt tot aan de achterzijde van de percelen waarop het gevestigd is. Aan de achterzijde (zuidzijde) verspringt het gebouw licht in westelijke richting (deze aanbouw is aangeduid als 'parkeerinrichting'). In het hoofdgebouw is aan de straatzijde een garage gevestigd en zijn twee trapopgangen afgebeeld, die toegang gaven tot een bovenverdieping (zoals ook bekend is uit historische bronnen lagen er twee appartementen op de eerste verdieping). Achter de garage bevinden zich opslagplaatsen voor thee en koffie en voor tabak. Aan de achterzijde van het gebouw bevindt zich een werkplaats en kantoor. Direct naast het gebouw (ten westen) is een open plaats die verhard is met klinkers. Achteraan is een pompinstallatie aanwezig. In een klein, schuin gebouwtje zijn diverse kleine berggruimtes ondergebracht en een rijwielstalling.

Direct naast de garage en de parkeerplaats zijn de buurpanden herkenbaar met de achterliggende tuinen. Wat daarbij opvalt is dat de voorgevel van de garage verder van de straat is gesitueerd en daarmee niet meer gelijk loopt met de oudere, 17^e-eeuwse rooilijn.

In het deel van proefsleuf 2 dat samenvalt met de locatie van de garage, zijn vrijwel uitsluitend recente verstoringen aangetroffen (zie ook beschrijving Akkerstraat 30, 44 en 46). De sloop van het garagebedrijf heeft blijkbaar redelijk grondig plaatsgevonden, waarbij vrijwel alle funderingen verwijderd zijn. Weinig (recente) sporen zijn zeer concreet aan het gebouw of de binnenindeling toe te schrijven. Een uitzondering hierop zijn twee vierkante, uit bakstenen opgemetselde poeren (S6 en S12) en een restant van een muurdeel in het noordprofiel. Uit de toegepaste baksteensoort, donkerrood en harde cementmortel kan afgeleid worden dat deze bouwelementen een late datering hebben in vermoedelijk de 20^e eeuw.

Overige sporen en vondsten

Benoemenswaardig zijn enkele aardewerkvondsten die verzameld zijn uit de (stedelijke) ophogingslagen. In totaal gaat het om 21 aardewerkscherven van voornamelijk roodbakkend aardewerk en in mindere mate grijsbakkend en faience. Onder deze aardewerk fragmenten bevinden zich ondermeer een bordfragment, fragmenten van een grape en een kom en een (vrijwel) compleet graapje of mosterdpotje (afb. 57). Het grijsbakkend aardewerk kent een vroegere datering van rondom 1350-1450, terwijl het roodbakkend aardewerk een bredere datering van 1550 tot 1800 kent.

Afb. 57 Vrijwel compleet graapje of mosterdpotje (1500-1800) verzameld uit de stedelijke ophogingslagen (Bron: Erfgoed Gemeente Breda).

4.4 Proefsleuf 3

Proefsleuf 3 is haaks aangelegd op proefsleuf 2 en had daarmee tot doel om de achterterreinen van de bebouwing langs de Akkerstraat te waarderen. In de proefsleuven zijn ondermeer erfsporen uit de Nieuwe tijd, een waterput en structuren uit de 20^e eeuw aangetroffen.

Akkerstraat 30 en 44

De proefsleuf valt samen met de percelen 1100 en 1099 en nog gedeeltelijk met 1098 en 1101 (zie afb. 42 en 43). Deze percelen behoorden tot de voormalige huisnummers Akkerstraat 30 en Akkerstraat 44 zoals ook al besproken onder de sporen en structuren van proefsleuf 2. Enkele van de aangetroffen oudere sporen zijn tot de erfstructuren van deze percelen te herleiden.

Waterput

Aan de noordwestzijde van de proefsleuf ligt een goed bewaarde waterput (S1). De waterput is voorzien van een bakstenen mantel met koepel (afb. 58). De doorsnede van de put bedraagt circa 1,2 m. De diepte van de waterput is niet vastgesteld, de put is namelijk in situ bewaard met het oog op een opgraving.

De waterput is opgemetseld uit gele en oranje, handgevormde bakstenen (16 x 7,5/7 x 4 cm), gevoegd met kalk en zand en in aanzicht in koppenlagen.

De put is niet verder onderzocht, waarmee er ook geen daterend vondstmateriaal beschikbaar is. Een relatie tot de bebouwing aan de Akkerstraat uit de 17^e of 18^e eeuw is aannemelijk. Wanneer de ligging van de waterput geprojecteerd wordt op de kadastrale kaart uit 1824 (afb. 42), dan valt deze samen met perceel 1101 (Akkerstraat 30) en zou deze centraal op het perceel op enkele meters achter de bebouwing gelegen hebben.

Afb. 58 Aanzicht van waterput (S1).

Beerkelder

Muurresten (S5) in een rechthoekig patroon, centraal in de proefsleuf, kunnen geïnterpreteerd worden als een beerkelder (afb. 59). De ruimte is echter niet volledig onderzocht met het oog op een potentiële opgraving. Hierdoor zijn de functie en datering nog onzeker.

Het muurwerk bestaat uit oranje tot rode bakstenen, handgevormd en met afmetingen van 21/21,5 x 10,5/11 x 4 cm. Het muurwerk is in wild verband opgemetseld en gevoegd met kalk en schelp. Aan de binnenzijde van het muurwerk zit een sterke, roestige aanslag, mogelijk afkomstig van beer. De ruimte is opgevuld met een grijze laag, vermengd met puin en aardewerk. Onder het aardewerk (8 stuks) bevinden zich bakseltype roodbakkend, witbakkend en industrieel aardewerk. Het rood- en witbakkend aardewerk kan tussen 1700 en 1800 gedateerd worden, terwijl het industrieel aardewerk iets later dateert tussen 1800 en 1900.

De (beer)kelder ligt op perceel 1099, achter de woning van Akkerstraat 44 (perceel 1098). De westelijke keldermuur valt exact samen met de perceelsgrens (afb. 42), wat een aanwijzing kan zijn voor de contemporaine datering van het spoor. Van het perceel is bekend dat er in de 19^e eeuw een stal en moestuin gelegen hebben, wat wijst op een agrarisch gebruik.

Afb. 59 Mogelijke beerkelder S5.

Garagebedrijf Rapid

Bij de beschrijvingen van proefsleuf 2 is al ingegaan op garagebedrijf Rapid dat in de 20^e eeuw gevestigd was aan de Akkerstraat. De volledige proefsleuf 3 valt samen met de locatie waar het garagebedrijf in de 20^e eeuw gevestigd was (afb. 43 en 56). Het is dan ook niet verwonderlijk dat een groot deel van de (recente) sporen aan dit garagegebouw toe te schrijven zijn. Evenals al in proefsleuf 2 geconstateerd kon worden, is de sloop van de garage behoorlijk grondig uitgevoerd, waarbij een deel van de funderingen verwijderd zijn. Desondanks zijn een aantal sporen wel aan het garagebedrijf toe te schrijven. Zo valt een betonnen funderingsmuur (S4) in het westprofiel van

proefsleuf 3 exact samen met de zijgevel van het garagebedrijf. Daarnaast zijn er meerdere losse sporen die eveneens tot het garagegebouw gerekend worden. Dit betreffen een grote ronde betonnen put (S3) in het noordelijke deel van de proefsleuf alsook enkele muurresten (S2, S4, S6), een betonnen bakbekisting en recente sporen (S7 t/m 12).

Overige sporen en vondsten

In de top van de natuurlijke bodem tekende zich meerdere paalsporen en kuilen af, waarvan de ouderdom en samenhang vooralsnog onduidelijk zijn gebleven. Wel maakt de aanwezigheid van een goed geconserveerd sporenniveau duidelijk dat de verstoring door latere bebouwing in dit deel van het plangebied voor wat betreft het diepere archeologische niveau op de top van de natuurlijke ondergrond relatief beperkt is.

Wanneer iets meer op de aangetroffen sporen ingegaan wordt, dan kan een klein cluster aan (paal)kuilen in het noordelijke deel van het plangebied onderscheiden worden, evenals twee grotere en diepere sporen in het zuidwestelijke deel en verspreid een aantal kuilen en paalsporen met wisselende omvang en diepte.

Het cluster van sporen in het noordelijke deel van het plangebied bestaat uit de (paal)kuilen S14-17 en S20-25 (afb. 60). Deze sporen zijn alle min of meer rond van vorm met een diameter rondom 40 cm. Bij een enkel paalspoor was een insteek en kern nog te onderscheiden (S16 -17). Van deze sporen is één paalkuil gecoupeerd (S21), waaruit bleek dat deze relatief ondiep bewaard was gebleven. In hoeverre de sporen tot één periode en mogelijk zelfs tot één en dezelfde constructie behoord hebben, is vooralsnog onduidelijk.

Afb. 60 Sporenvlak in de top van de C-horizont met een cluster aan kleinere (paal)sporen.

In het zuidelijke deel van de proefsleuf hebben de sporen S12 en S36 een relatief grote omvang (afb. 61). Gutsboringen lieten zien dat beide sporen ook nog aanzienlijk diep zijn tot tenminste 60cm onder vlakniveau. Afgaande op de vorm en afmetingen, zou spoor S36 een waterput kunnen zijn. Het ronde spoor heeft een voldoende grote diameter van bijna 2m. Van spoor 12 is de functie vooralsnog onduidelijk, maar mogelijk gaat het om een greppel. Uit spoor S35 is een koperen vingerhoed afkomstig.

Afb. 61 Sporenvak in de top van de C-horizont in het zuidelijke deel van de proefsleuf. De foto is in zuidoostelijke richting genomen.

De overige sporen (S28, 33-35, 37-38, 40-41) liggen verspreid binnen de proefsleuf en tonen een variatie in vorm en afmeting. De conservering van deze sporen bleek goed. Ondermeer de sporen 28 en 40 zijn gecoupeerd (afb. 62), waaruit beide sporen als kuil zijn gekenmerkt. Uit de (paal)kuil S 28 werd één aardewerk scherf van roodbakend aardewerk verzameld. Deze dateert rond 1350-1550. Binnen de kaders van de proefsleuf is het echter niet mogelijk om een specifieke functie of datering te geven aan de sporen.

Afb. 62 Coupe over kuil S40.

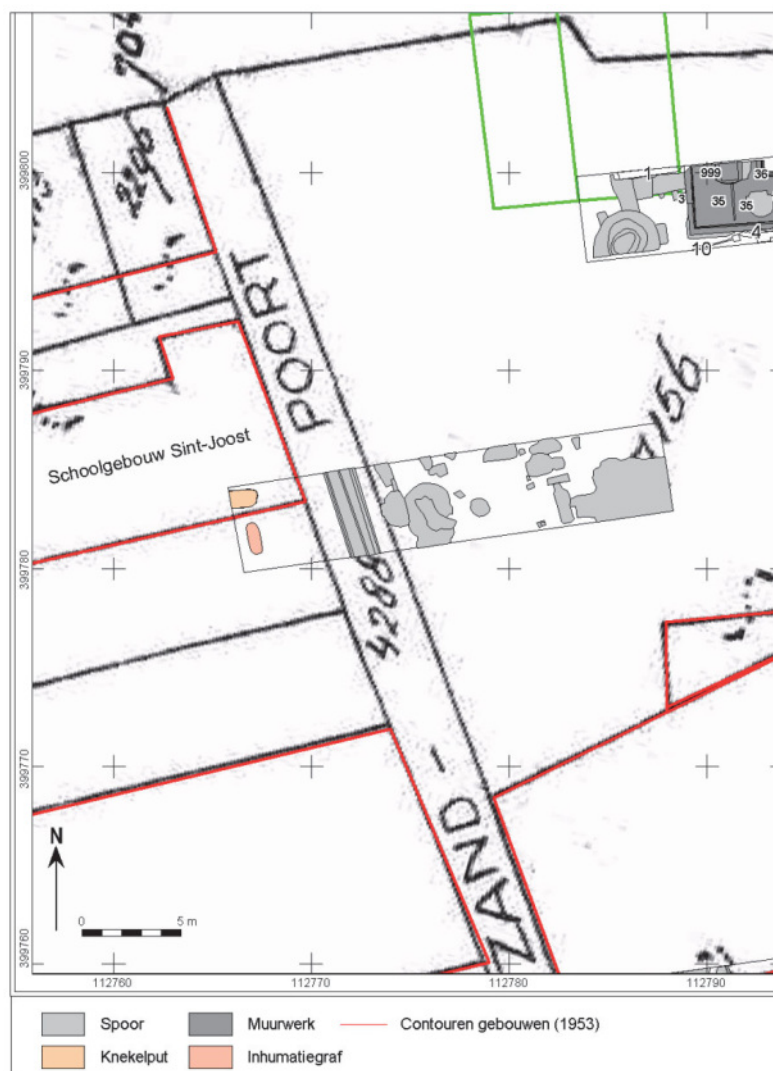
Zowel uit de ophogingslagen als uit recente verstoorde sporen zijn circa 25 stuks aardewerk verzameld, veelal roodbakkend aardewerk, als ook steengoed, majolica, witbakkend, porselein en industrieel aardewerk. Onder de verschillende vormen bevonden zich delen van een bord, een kandelaar en een bijna complete pot met restanten van een inhoud (afb. 63). De dateringen van het aardewerk lopen uiteen van op zijn vroegst 1600 tot laat in de 20^e eeuw. Ook een kleipijp van circa 1620-1640 en glaswerk uit 1800 tot 1930 (flesbodem, stop en knikker) zijn binnen deze range te dateren.

Afb. 63 Bijna complete pot met inhoud (1700-1800), verzameld uit de ophogingslagen (Bron: Erfgoed Gemeente Breda).

4.5 Proefsleuf 4

In het noordwestelijke deel van het plangebied is proefsleuf 4 aangelegd in het verlengde van een in 2008 uitgevoerd proefsleuvenonderzoek. Doelstelling was ondermeer om de begrenzing van de begraafplaats achter de Sint-Joost kapel vast te stellen.

Afb. 64 Sporenkaart van proefsleuf 4 geprojecteerd op de kaart uit 1953.

Begraafplaats Sint Joostkapel

Bij eerder archeologisch onderzoek op de Molsarking zijn in het verlengde van de Sint-Joostkapel begravingen gevonden.⁵⁵ Aangezien de begrenzing van dit grafveld tijdens dat proefsleuvenonderzoek niet vastgesteld kon worden, is proefsleuf 4 in het verlengde van de proefsleuf van destijds aangelegd om zodoende de begrenzing alsnog vast te kunnen stellen (afb. 65).

Bij de aanleg van het eerste vlak werd uitstrekkend over de eerste vijf meter van de proefsleuf (westelijke deel) een sterk verrommelde puinlaag aangetroffen, die vermengd was met menselijke skeletresten.⁵⁶ Deze puinlaag is afkomstig van de bouw en afbraak van een school die op deze locatie gestaan heeft aan het eind van de 19^e eeuw tot in de 20^e eeuw (afb. 64). De bouw en afbraak hebben menselijke begravingen verstoord en resten daarvan zijn in de puinlaag terecht

⁵⁵ Verniers, 2008

⁵⁶ De menselijke skeletresten uit de puinlaag zijn verzameld en gedeponeerd bij het archeologisch depot van de gemeente Breda.

gekomen. Het eerste, min of meer ongeschonden niveau ligt direct onder deze puinlaag op 2,05m NAP. Op dit niveau werd een begraving en een knekelput waargenomen.

De begraving situeerde zich in het westelijke deel van de proefsleuf, op circa 1m uit de westelijke, kopse putwand. Het graf is niet verder onderzocht met het oog op een opgraving in de toekomst, maar wel kon al worden vastgesteld dat de het graf een noord – zuid oriëntatie heeft, waarbij het hoofd aan de noordzijde ligt. De bewaring van het skelet is redelijk tot matig (afb. 66). Een bekisting tekende zich niet (meer) af.

Vlak ernaast, in de noordwestelijke hoek van de proefsleuf, werd een knekelput aangetroffen. Deze put meet 1,3 bij 0,9m en is eveneens als het graf in situ bewaard.

Afb. 65 Inhumatiegraven aangetroffen bij het proefsleuvenonderzoek uit 2008 en 2012.

Afb. 66 Detailfoto van het inhumatiegraf.

Voor het vaststellen van de begrenzing van de begraafplaats zijn er zijn meerdere argumenten om aan te nemen dat deze ergens tussen 1m en maximaal 5m vanaf de westelijke putgrens ligt. Allereerst zijn alle nog in situ gevonden begravingen (skelet, kniekelpot) binnen 1m afstand van de westelijke putgrens aangetroffen. Deze begraven lagen in een stedelijke ophogingslaag die nog gevolgd worden tot ongeveer 5m uit de putgrens. Daarbij moet aangetekend worden dat de in situ begravingen dus enkel in de 1^e meter vastgesteld werden. Dit komt als tweede argument ook overeen met de vondst van menselijke skeletresten in de afdekkende puinlaag. Menselijke resten werden hoofdzakelijk over het westelijke deel (eerste 5m) van de proefsleuf aangetroffen, wat een indicatie is dat de verstoorde graven zich ook in dit deel bevonden zullen hebben.

Ten derde is vanaf 5m buiten de westelijke putgrens een tweede archeologisch vlak aangelegd tot in de natuurlijke bodem. Dit vlak is direct voorbij een baan met recente verstoringen (kabels, leidingen) aangelegd, en leverde geen nieuwe begravingen of indicaties daarvoor op in diepere niveaus.

Tot slot kunnen ook historische gegevens dit beeld bevestigen. Immers, uit historische bronnen is bekend dat de begraafplaats doorliep tot aan de Rulsloot en/of de Zandpoort. Het achterste deel van de begraafplaats was daarbij nog het langst in gebruik voor het begraven van gevangenen. Wanneer de proefsleuf geprojecteerd wordt op de kadastrale kaart uit 1824 en 1953, kan terug gezien worden dat de westelijke grens van de steeg Zandpoort op ongeveer 3 tot 4m uit de westelijke putwand ligt (afb. 67).⁵⁷ Restanten van de steeg zelf, of van de rulsloot zijn niet aangetroffen, maar zouden mogelijk nog wel aanwezig kunnen zijn.⁵⁸

Feitelijk wijzen alle facetten daarmee erop dat de begrenzing van de begraafplaats tussen 1 en 5m uit de westelijke putwand ligt.

Afb. 67 Projectie van het sporenvlak van proefsleuf 4 op de kadastrale minuutplan uit 1824.

⁵⁷ De oostelijke grens ligt op +/- 7m.

⁵⁸ Ter hoogte van de veronderstelde ligging van de sloot en de Zandpoort kon geen dieper vlak of profiel aangelegd worden, mede vanwege recente kabels en leidingen.

School Sint-Joost

In het westelijke deel van de proefsleuf kunnen een aantal verstoringen, plus een puinlaag gerelateerd worden aan de school Sint Joost die er gestaan heeft (afb. 64). Deze school is opgericht in 1884 en gesloopt in 1983. Historische kaarten en foto's laten zien dat het oost-west georiënteerde schoolgebouw (zie hoofdstuk 2.3) aan de oostzijde tot aan de steeg Zandpoort doorliep. Het oostelijke deel van de school lag daarmee precies ter hoogte van het westelijke deel van de proefsleuf (eerste vijf meter, zie afb. 64). De sloop heeft dermate grondig plaatsgevonden dat er geen funderingsresten of uitbraaksleuven meer konden worden vastgesteld. De bovenste ca. 1,2 m bestaat uit puinresten afkomstig van de afbraak van de school.

Zandpoort en de Rulsloot

Uit projectie op de kadastrale kaart (1824) en een overzichtskaart uit 1953 kan afgeleid worden dat het westelijke deel van de proefsleuf doorsneden werd door de steeg Zandpoort (afb. 64 en 67). Ter hoogte van de veronderstelde ligging van de Zandpoort werden geen concrete sporen aangetroffen van deze steeg. Wel ligt er een tracé aan kabels en leidingen op deze locatie, die naar verwachting oorspronkelijk onder de weg gelegen zal hebben. Vanwege de kabels en leidingen kon het vlak niet verder verdiept worden. Daarmee kan niet uitgesloten worden dat op een dieper niveau nog de restanten van de rulsloot aanwezig zijn. Historische bronnen zouden er op wijzen dat de Zandpoort in de 19^e eeuw verbreed is door het dempen van de rulsloot. Voorheen vormde de rulsloot een smal pad langs de rulsloot.

Overige sporen en vondsten

Met uitzondering van de eerste (westelijke) 5 meter van de proefsleuf, zijn over vrijwel de gehele proefsleuf twee vlakken aangelegd. Bij het aanleggen van zowel het eerste als tweede vlak kon een zekere mate aan recente verstoringen worden vastgesteld. Dit uitte zich zowel in grotere vlekken of kuilen met een sterk gemengde vulling, vaak met insluitsels die recent te dateren zijn (scherfmateriaal, PAK's, asbest), als ook in kleinere verstoringen. Een deel van deze verstoringen reikte tot in de natuurlijke bodem (afb. 68). Ook een aantal profielen en coupes over de sporen bevestigden dat deze sporen overwegend een recente datering hebben.⁵⁹

Uit twee kuilen (S26 en S27) is dateerbaar aardewerk, roodbakkend en faience uit de periode 1600-1800 aangetroffen. Ook uit een van de kuilen (S26) werd een fragment kleipijp (1600-1700) en een fragment glas (1650-1750) verzameld.

Uit spoor 12 zijn twee kogeltjes verzameld, waarvan één vermoedelijk is afgeschoten en de andere niet.

Uit ophogingslagen is grijsbakkend aardewerk (1350-1450) roodbakkend aardewerk (1700-1800), steengoed (1600-1700) en faience (1700-1800) verzameld, evenals kleipijp uit de periode 1650-1800.

In de 19e eeuw vormde het centrale en oostelijke deel van de proefsleuf het achterterrein van de woningen aan de Akkerstraat. Sporen (zoals afvalkuilen, putten, etc) die zicht tot het erf van deze woningen verhouden, zijn niet concreet aangetroffen. In de 20^e eeuw maakt het oostelijke deel van de proefsleuf deel uit van het verharde terrein van de Garage Rapid aan de Akkerstraat. Ter hoogte cq. net ten oosten van de proefsleuf zou een (benzine)pomp gestaan hebben.

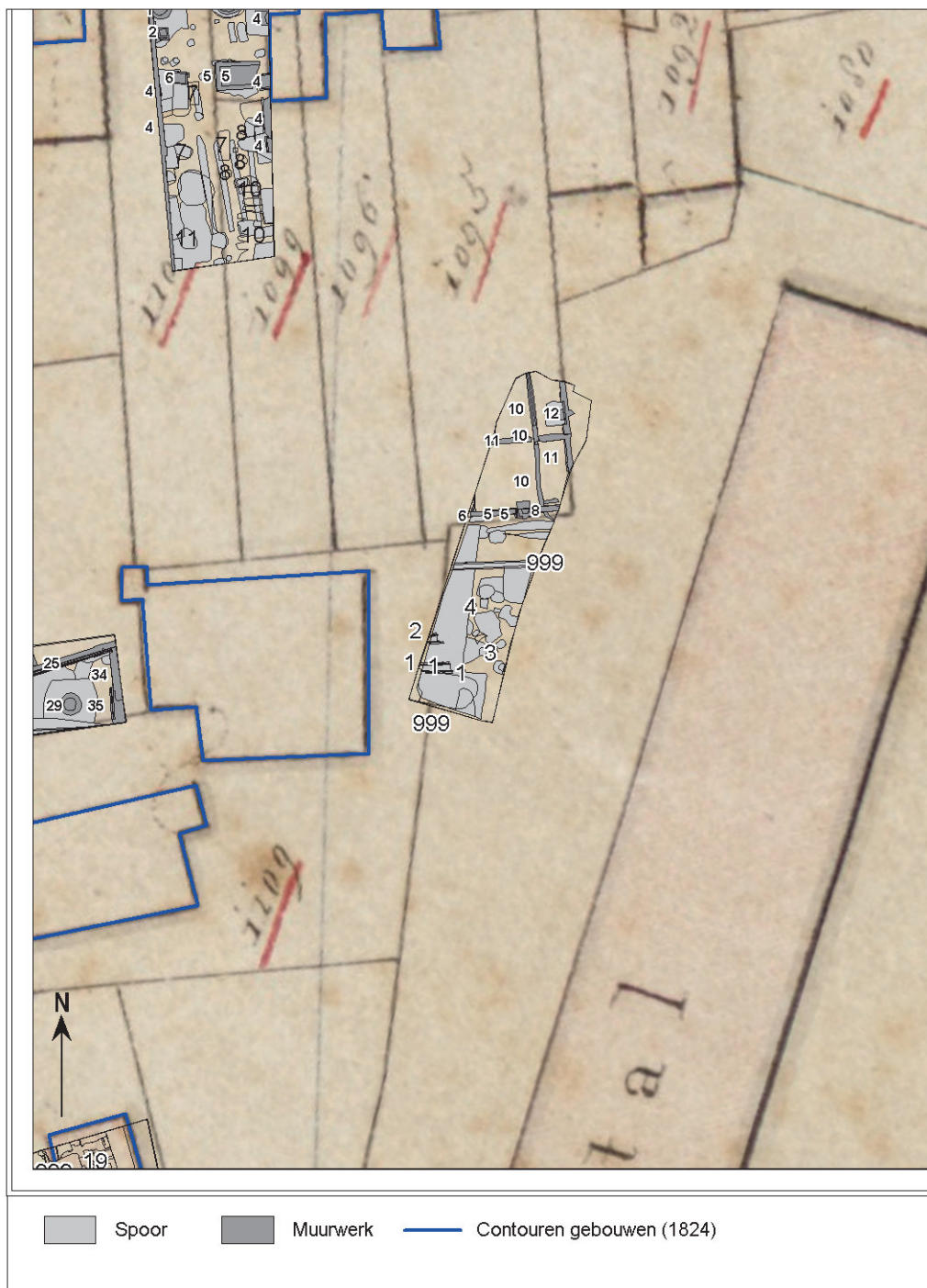
⁵⁹ Onder andere kon vastgesteld worden dat een deel van de sporen van een hoog niveau ingegraven waren.

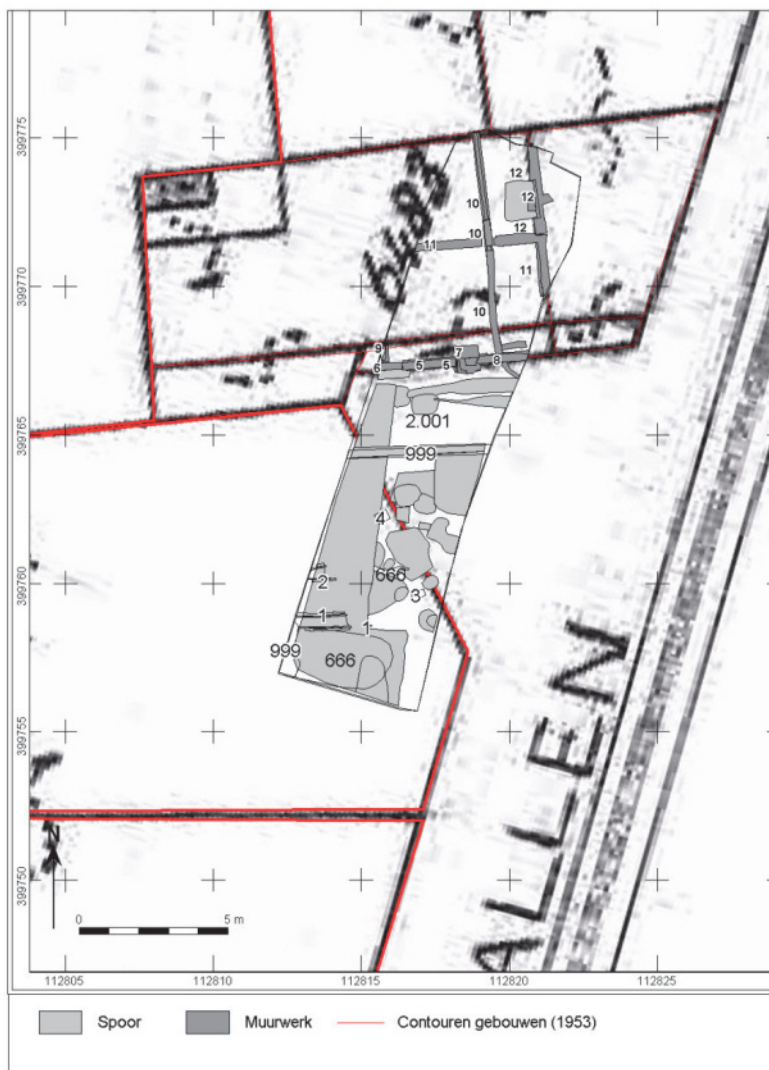
Afb. 68 Het noordprofiel direct ten oosten naast het (recente) kabeltracé. Zichtbaar zijn de diepe insnijdingen vanaf de bouwvoor tot in de top van de natuurlijke bodem. Lokaal zijn nog restanten van omgespitte bodems zichtbaar.

4.6 Proefsleuf 5

In het oostelijke deel van het plangebied is langs de straat Achter de Lange Stallen proefsleuf 5 aangelegd. In de proefsleuf zijn sporen van een (karren)pad en woningen gevonden.

Afb. 69 Projectie van het sporenvak proefsleuf 5 op de kadastrale minuutplan uit 1824.

Afb. 70 Projectie van het sporenvlak proefsleuf 5 op de kadastrale kaart uit 1953.

Verhard (karren)pad

In het zuidelijk deel van de proefsleuf liggen restanten van een (semi-)verhard straatje of steegje. Specifiek gaat het om de restanten van twee smalle, parallelle bestrate banen (afb. 69 en 70). De bestrating ligt op 2,10m +NAP, en daarmee op circa 0,5m onder maaiveld. Aan de oostzijde worden beide bestrate banen verstoord. In westelijke richting loopt het straatje mogelijk verder door tot buiten de proefsleuf. Het straatje is circa 2m breed, gerekend vanaf de buitenzijde van beide bestrate banen. De bestrating bestaat uit zowel gele als oranje rode handgevormde baksteentjes (zgn IJsselsteentjes). Beide banen hebben een gelijke opbouw die bestaat uit een twee steens brede binnenste baan baksteentjes, haaks op de lengterichting (afb. 71 en 72). Deze binnenste baan wordt aan weerszijde geflankeerd door een enkele rij bakstenen in de lengte geplaatst, die op hun beurt geflankeerd worden door één rij met haakse baksteentjes. De breedte van elke baan is daarmee circa 0,6m. Tussen beide bestrate banen in werd geen verharding aangetroffen. Afgaand op de breedte van het pad en de specifieke verharding die bestaat uit enkel twee "buitenste" banen, gaat het vermoedelijk om een verhard karrenpad. De datering van het pad is niet goed vast te stellen. Vondstmateriaal ontbreekt, op basis van de gebruikte bakstenen is een datering in de mogelijk nog 17^e, maar vermoedelijk eerder 18^e/19^e eeuw. Mogelijke relaties zouden dan gelegd kunnen worden met de naastgelegen ruitersallen "Achter de Lange Stallen". Hiervan is historisch bekend dat het terrein ten westen van het gebouw gebruikt werd voor allerlei voorzieningen voor de ruitery. Onbekend is echter hoe groot het gebied was dat door de ruitery in gebruik was en of het tot voorbij de huidige straat 'Achter de Lange Stallen' reikte.

Een andere optie is dat het karrenpad leidde naar een op perceel 1108 gevestigd boeren erf (afb. 69). Dit erf staat afgebeeld op de kadastrale kaart van 1824 en was toegankelijk via de Zandpoort. Daarmee is het wellicht minder aannemelijk dat er een (tweede) pad vanaf het erf leidde naar de Achter de Lange Stallen.

Een derde mogelijkheid is dat het verharde karrenpad dateert uit de late 19^e of 20^e eeuw, de periode waarin het boeren erf was opgeheven en de terreinen langs de Zandpoort bebouwd raakten met de timmerfabrieken van Simons, waaronder ook perceel 1108 (afb. 70). Ook deze mogelijkheid lijkt minder waarschijnlijk omdat de bebouwing in deze periode sterk op de Zandpoort georiënteerd was.

Afb. 71 Verhard karrenpad in proefsleuf 5.

Afb. 72 Detail van het karrenpad.